

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

GUVERNUL REPUBLICII MOLDOVA
MINISTERUL CULTURII

RAPORT

EVALUAREA SECTORULUI CULTURAL DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN PERSPECTIVA ELABORĂRII STRATEGIEI PENTRU CULTURĂ ȘI PATRIMONIU - 2030

Elaborat:

Reabcinschii Veaceslav, dr.

Coordonat:

Varbanova Lidia, dr.

Chișinău 2024

CUPRINS

Lista tabelelor	4
Lista figurilor	6
Lista abrevierilor	7
Introducere	8
Metodologia cercetării	10
I. Cadrul cultural normativ internațional și național	14
II. Infrastructura culturală în Republica Moldova	22
2.1. Infrastructura culturală: definirea noțiunilor	22
2.2. Tendințele de dezvoltare ale infrastructurii fizice și virtuale	22
2.3. Starea infrastructurii fizice	25
2.4. Modele inovatoare de dezvoltare și valorificare a infrastructurii fizice	28
2.5. Expuneri în cadrul cercetării de teren	30
2.6. Concluzii	32
III. Patrimoniul cultural	35
3.1. Cadrul legislativ național și aderarea la convenții internaționale	35
3.2. Politici în domeniul patrimoniului cultural material și imaterial	40
3.3. Cadrul instituțional național	45
3.4. Programe de cercetare și educație în domeniu	49
3.5. Expuneri în cadrul cercetării de teren	50
3.6. Concluzii	55
IV. Capitalul uman	57
4.1. Tendințele ocupării și salarizării forței de muncă în sectorul cultural	57
4.2. Pregătirea profesională și nevoile pieței de muncă în cultură	59
4.3. Asigurarea drepturilor culturale: accesul la cultură, exprimarea artistică, identitatea culturală, drepturile lingvistice	61
4.4. Expuneri în cadrul cercetării de teren	70
4.5. Concluzii	76
V. Potențialul economic	79
5.1. Analiza potențialului economic al ecosistemului cultural-creativ	79
5.2. Provocările din domeniul industriilor culturale și creative	85
5.3. Cultura locală și sporirea atractivității turistice a comunităților și a țării	88
5.4. Expuneri în cadrul cercetării de teren	91
5.5. Concluzii	95
VI. Finanțarea culturii	97
6.1. Analiza politicilor de finanțare a sistemului cultural din perspectiva bunelor practici europene	97
6.2. Tendințele de finanțare a culturii în perioada 2015-2022	101
6.3. Finanțarea instituțiilor pe domenii de activitate	106
6.4. Analiza cheltuielilor APL pentru cultură	109
6.5. Expuneri în cadrul cercetării de teren	111
6.6. Concluzii	115

VII.	Sectorul cultural independent	118
7.1.	Politici europene de susținere a sectorului cultural independent	118
7.2.	Finanțarea sectorului cultural independent din Republica Moldova - cadrul de reglementare	120
7.3.	Constrângerile legate de statutul artistului și mecanismele de susținere	123
7.4.	Expuneri în cadrul cercetării de teren	126
7.5.	Concluzii	129
VIII.	Participare culturală și consum cultural	132
8.1.	Tendențele în consumul cultural al populației	132
8.2.	Participarea culturii în soluționarea problemelor societății și comunităților: dezvoltarea personală, coeziunea socială, reducerea deviantelor sociale	135
8.3.	Implicarea populației în susținerea și dezvoltarea culturii	138
8.4.	Accesibilitatea, calitatea și relevanța ofertei culturale	139
8.5.	Expuneri în cadrul cercetării de teren	142
8.6.	Concluzii	148
IX.	Referințe bibliografice	150
X.	Anexe	154
XI.	Contribuții	155

Lista tabelelor

Nr.	Denumirea	Pag.
1.1.	Metodele de cercetare	12
2.1.	Accesul la Internet a gospodăriilor din Republica Moldova	23
2.2.	Dotarea locuințelor din Republica Moldova cu televizoare și computere	23
2.3.	Evoluția infrastructurii culturale în perioada 2015-2022	25
2.4.	Evoluția caselor de cultură în perioada 2018-2022	27
4.1.	Numărul salariaților pe economie și în domeniul culturii în perioada 2015 -2022	57
4.2.	Câștigul salarial mediu brut în perioada 2015-2022	58
4.3.	Mobilitate angajaților din sectorul cultural în perioada 2018-2020	60
4.4.	Evoluția locurilor de muncă vacante în sector în perioada 2018-2022	60
4.5.	Evoluția caracteristicilor FPC în sectorul culturii	61
4.6.	Activitatea caselor de cultură în perioada 2018-2022	62
4.7.	Frecvența participării respondenților la activități culturale pe parcursul unui an	63
4.8.	Evoluția producției culturale în diferite sectoare culturale	65
4.9.	Evoluția cheltuielilor pentru recreere și cultură pentru o persoană	65
4.10.	Evoluția cheltuielilor pentru cultură pe categorii sociale	67
4.11.	Repartizarea răspunsurilor în dependență de categorii sociale	69
5.1.	Evoluția numărului de spectatori în sălile de cinema	82
5.2.	Evoluția numărului de structuri de cazare	83
5.3.	Evoluția numărului de vizitatori străini	84
5.4.	Evoluția numărului de turiști cazați în perioada 2017-2022	85
5.5.	Numărul de camere pe regiuni	89
5.6.	Evoluția locurilor de cazare	89
5.7.	Evoluția numărului de cazări	90
6.1.	Evoluția volumului producției sectorului artă, activități de recreere și de	102
6.2.	Contribuția sectorului artă, activități de recreere și agrement la formarea volumului producției totale	102
6.3.	Evoluția cheltuielilor bugetului de stat pentru servicii în domeniul culturii și cota parte în totalul cheltuielilor în perioada 2015-2024	103
6.4.	Evoluția cheltuielilor bugetare pentru servicii în domeniul culturii	105
6.5.	Evoluția veniturilor și cheltuielilor pentru serviciile în domeniul culturii efectuate de către autoritățile publice centrale și locale subordonate	105
6.6.	Finanțarea instituțiilor teatrale din subordinea Ministerului Culturii în perioada 2017-2023	107
6.7.	Evoluția fondului de salarizare în muzeele din subordinea Ministerului Culturii	108

6.8.	Evoluția fondului de salarizare în domeniul bibliotecilor	109
6.9.	Serviciile în domeniul culturii în cadrul bugetelor locale	109
6.10.	Evoluția serviciilor culturale ale municipiului Chișinău	110
6.11.	Evoluția serviciilor culturale ale Comitetului executiv al UTA Gagauzia	111
7.1.	Finanțarea UE pentru societatea civilă din Republica Moldova	121
8.1.	Frecventarea instituțiilor de cultură de către populație	132
8.2.	Evoluția consumului în unele sectoare culturale	133
8.3.	Repartizarea persoanelor care nu au vizitat evenimente culturale în dependență de caracteristici sociale	134
8.4.	Condițiile de practicare a activităților culturale de către persoanele social-vulnerabile	136
8.5.	Atitudinea respondenților față de responsabilitatea pentru viața culturală din localitate	138
8.6.	Aprecierea serviciilor culturale conform parametrilor social-economici	140
8.7.	Cauzele neparticipării populației la activitățile culturale din localitate	141

Lista figurilor

1.1.	Ciclul cultural conform Comisia de Statistică UNESCO	11
5.1.	Evoluția proiectelor finanțate de CNC	83
6.1.	Cota parte a alocațiilor pentru serviciile culturale în PIB în țările UE (2021)	98
6.2.	Evoluția contribuției sectorului artă, activități de recreere și agrement la formarea volumului producției totale	103
6.3.	Evoluția cheltuielilor bugetului de stat pentru servicii în domeniul culturii	104

Lista abrevierilor

AMTAP	Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice
AO	Asociație Obștească
APC	Administrația Publică Centrală
APL	Administrația Publică Locală
CBTM	Cadrul Bugetar pe Termen Mediu
CE	Comisia Europeană
Compendiul	Compendiul politicilor culturale și tendințelor în Europa a Consiliului Europei
CSPS	Centrul de Sociologie și Psihologie Socială
ODD	Obiectivele de Dezvoltare Durabilă
ONU	Organizația Națiunilor Unite
PE	Parlamentul European
PIB	Produsul Intern Brut
PNUD	Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare
UNESCO	Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură

Introducere

Cercetarea de față a sectorului cultural din Republica Moldova este determinată de necesitatea elaborării Strategiei pentru cultură și patrimoniu – 2030, care trebuie să țină cont de tendințele de creștere permanentă, remarcate mai ales în ultimele două decenii, a rolului culturii în dezvoltarea durabilă, atât locală, regională, precum și națională, factor neexplorat anterior. Asigurarea sustenabilității dezvoltării sociale în prezent poate fi realizată doar prin includerea dimensiunii culturale. Documentele și deciziile organizațiilor internaționale, precum UNESCO, subliniază necesitatea includerii culturii în strategiile de dezvoltare. ”Părțile depun eforturi să integreze cultura în politicile lor de dezvoltare la toate nivelurile, pentru a crea condițiile favorabile unei dezvoltări durabile și, în acest cadru, să dezvolte aspectele referitoare la protejarea și promovarea diversității expresiilor culturale.” [1, p. 31]. Comunitatea europeană, la cel mai înalt nivel, susține guvernele naționale în ceea ce privește elaborarea și implementarea politicilor culturale. De asemenea, în cadrul altor domenii de activitate, cum ar fi educația, cercetarea, acțiunile sociale, dezvoltarea regională, relațiile externe, sunt integrate și componentele culturale.

Importanța culturii crește odată cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale și evoluția proceselor de globalizare. Statele au nevoie de societăți consolidate, activ angajate în munca de realizare a obiectivelor de dezvoltare. Politicile culturale trebuie să creeze condiții, care să permită o participare cât mai largă a populației la viața culturală, indiferent de tipul activităților: creative, educative, recreative. Prin potențialul său creativ și educativ, cultura poate contribui atât la dezvoltarea individuală, precum și a societății întregi. Pentru ca patrimoniul cultural și arta să devină o forță dinamică a dezvoltării sunt necesare politici culturale corecte, care ar ține cont de resursele existente în societate, de valorile sociale asumate și influențele exercitate de procesele crescânde ale globalizării și digitalizării.

La 27 iunie 2014 la Bruxelles, UE a semnat Acordul de Asociere cu Republica Moldova. Acordul stabilește un nou cadru legal pentru promovarea relațiilor la un grad mai superior de asociere politică și integrare economică, inclusiv și activități în domeniile culturii, educației și turismului. În elaborarea politicilor culturale naționale, Republica Moldova poate beneficia de experiența și bunele practici ale țărilor membre ale UE, care realizează diferite modele de politici culturale. Problemele dezvoltării culturii au o semnificație atât științifică, cât și practică. Aceasta se datorează necesității de a folosi experiența anilor trecuți pentru elaborarea politicilor culturale actuale. Este important de păstrat unicitatea moștenirii culturale și de cunoscut experiențele internaționale în dezvoltarea culturii.

Creșterea gradului de comercializare a activităților culturale, dezvoltarea industriilor culturale și creative, cum ar fi mass-media, publicitatea, editarea, show-businessul, turismul, industria divertismentului, care utilizează produsele culturale și sunt parte importantă a dezvoltării economice, face actuală necesitatea dezvoltării unor politici culturale, care să reglementeze și să motiveze dezvoltarea domeniului culturii. Astfel, cercetarea sectorului cultural național oferă răspunsuri la o serie de întrebări importante pentru dezvoltarea culturii pe viitor, cum ar fi, alegerea modelului de politici culturale adecvat provocărilor și resurselor existente în domeniu, stabilirea priorităților de dezvoltare culturală și a valorilor naționale puse la temelie, determinarea balanței între specificul strict național al dezvoltării culturale și tendințele globale existente în țările economic dezvoltate. Conștientizarea modului în care se construiește politica culturală pe teren, modul în care este înțeleasă de subiecții săi și responsabilii de implementare, contribuie la elaborarea și dezvoltarea unor strategii adecvate în domeniul culturii.

Nu se poate ignora faptul că dezvoltarea social-economică are loc în condițiile informatizării globale, care nu este doar o etapă a progresului științific și tehnologic, ci este un proces de transformare a societății, datorită pătrunderii sale în toate domeniile de activitate.

Relațiile economice de piață au pătruns în toate domeniile societății: sfera producției materiale și nemateriale, relațiile sociale, sfera vieții spirituale. Produsele și serviciile din această sferă devin bunuri culturale, iar producția lor este influențată de cerere și ofertă. Crește mobilitatea și migrația populației, se dezvoltă noi tehnologii, mai ales cele informaționale, care influențează substanțial producerea și consumul cultural. Procesul de descentralizare, care se desfășoară în Republica Moldova, inclusiv în domeniul culturii, bugetele reduse ale administrațiilor publice locale influențează activitățile organizațiilor de cultură. În aceste condiții se formează generații noi de consumatori și respectiv cerințe și consum cultural specific, se modifică valorile culturale și se creează altele noi. Este necesar ca politicile culturale să fie adaptate și dezvoltate cu implicarea mai activă a societății.

În ultimii ani, Republica Moldova s-a confruntat cu o serie de provocări economice și social-culturale acute. Schimbările aduse de pandemia COVID-19 au afectat diverse aspecte ale culturii, inclusiv producția artistică, accesul publicului la evenimentele culturale, modelele în care oamenii au interacționat cu expresiile culturale. Anularea și restricționarea evenimentelor culturale a avut un impact negativ asupra creatorilor de conținut. În încercarea de a compensa anulările evenimentelor, multe organizații culturale au migrat către mediul online. Concerte live, spectacole de teatru, expoziții și alte evenimente culturale au fost transmise pe platforme digitale, iar accesul la cultură a devenit mai dependent de tehnologie. Războiul din Ucraina, de asemenea a influențat diverse aspecte ale vieții culturale din Moldova. În acest context, evoluțiile politice majore au creat premisele unor schimbări pentru reforme structurale în societate, inclusiv în sectorul cultural.

Metodologia cercetării

Metodologia cercetării este determinată în primul rând de scop. *Scopul general* - este evaluarea sectorului cultural din Republica Moldova în perspectiva elaborării Strategiei pentru cultură și patrimoniu – 2030.

Pentru realizarea scopului au fost stabilite următoarele obiective:

1) Analiza legislației naționale în domeniul culturii în contextul bunelor practici ale țărilor UE, cadrul normativ al Consiliului European, UNESCO și în corelare cu Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă.

2) Studierea politicilor și cadrului instituțional de protecție și valorificare a patrimoniului cultural din Republica Moldova.

3) Analiza tendințelor de dezvoltare a infrastructurii culturale din perspectiva dezvoltării regionale și comunitare.

4) Examinarea capitalului uman în sectorul cultural și a nevoilor pieței muncii.

5) Analiza potențialului economic și a constrângerilor în dezvoltarea industriilor culturale și creative.

6) Studierea politicilor de finanțare a domeniului cultural din perspectiva bunelor practici în țările UE.

7) Analiza situației și constrângerilor în dezvoltarea sectorului cultural independent.

8) Cercetarea producției instituțiilor culturale în contextul diversificării și creșterii consumului cultural.

La baza cercetării teoretice sunt:

- lucrările de analiză și cercetare a sectorului cultural, materiale științifice conținând prevederi generale despre concepte, conținut, baze teoretice ale sectorului;

- documente și convenții aprobate la nivel mondial, decizii și recomandări ale întrunirilor desfășurate de organizațiile internaționale cu privire la susținerea și dezvoltarea culturii;

Cercetarea empirică se bazează pe :

- datele statistice ale Biroului Național de Statistică despre evoluția domeniului cultural în perioada 2015-2023;

- rapoartele a 16 focus-grupuri și interviuarea a 60 de experți cu privire la situația din sectorul cultural;

- datele chestionării populației Republicii Moldova, realizată de către ICJPS al Universității de Stat cu privire la consumul cultural și provocările sectorului cultural;

- documentele în domeniul politicilor culturale din Republica Moldova (perioada 1990-2022);
- documentelor de politici culturale ale țărilor membre ale UE;
- rapoartele Ministerului Culturii despre rezultatele activității instituțiilor de cultură în perioada 2015-2022.

În 1982, Comisia de Statistică UNESCO și Comisia Economică Europeană au lansat raportul "Sistemul Statistic Cultural" (în continuare SSC), actualizat în 2009, care a stabilit caracteristicile ce oferă un cadru conceptual și metodologic pentru obținerea și difuzarea statisticilor culturale comparabile la nivel internațional. Scopul principal a fost de a facilita cercetările internaționale printr-o înțelegere și utilizare comună a noțiunilor, și a indicatorilor socio-economici. Datele permit de a determina mai bine impactul și relevanța politicilor și programelor culturale.

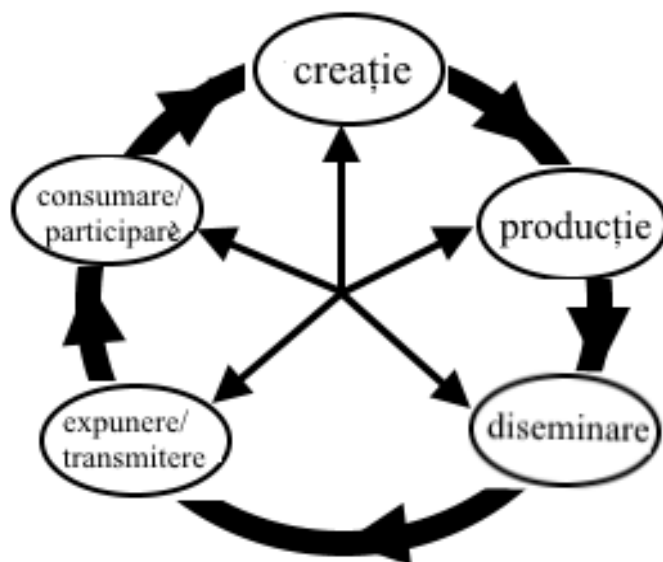

Fig. 1.1. Ciclul cultural conform Comisia de Statistică UNESCO

Modelul *ciclului cultural* reflectă totalitatea activităților și resurselor necesare pentru transformarea ideilor în produse și servicii culturale, care, la rândul lor, ajung la consumatori, participanți sau utilizatori, și permite de a înțelege relațiile dintre procesele culturale la diferite etape de dezvoltare.

Obiectivele cercetării și metodele utilizate sunt prezentate în tabelul 1.1.

Tabelul 1.1. Metodele de cercetare

Nr. d/o	Obiectivele cercetării	Metoda de cercetare	Talia	Localitatea/Instituția
1	Analiza tendințelor de dezvoltare a infrastructurii culturale.	Analiza date statistice	Indicatori culturali	BNS
2	Studierea politicilor și cadrului instituțional de protecție și valorificare a patrimoniului cultural din Republica Moldova	Analiza documente	Rapoarte	MC
3	Examinarea capitalului uman în sectorul cultural și a nevoilor pieței muncii.	Analiza date statistice; Interviuri în diferite sectoare	60 experți	Regiunile Nord, Centru, Sud, Gagauzia, Transnistria, Chișinău
4	Creșterea rolului culturii în dezvoltarea durabilă și consumului cultural	Focus-grupuri a câte 7-11 persoane	16 ședințe	Regiunile Nord, Centru, Sud, Gagauzia, regiunea transnistreană, Chișinău
5	Analiza legislației naționale, cadrul normativ al Consiliului Europei, UNESCO si in corelare cu Agenda 2030 pentru dezvoltare durabila	Documente de politici culturale	Internațional	CE, UNESCO, ONU
6	Analiza activității economice ale instituțiilor culturale din subordinea MC, precum și finanțarea culturii la nivel regional, în perioada 2015-2019 și	Analize documente	Rapoarte	MC și MF

	2020-2022.			
7	Studiarea politicilor de finanțare a domeniului cultural din perspectiva bunelor practici în țările UE.	Analiza date statistice și documente	Indicatori statistici, date focus-grupe	BNS, MC
8	Analiza situației și constrângerilor în dezvoltarea sectorului cultural independent.	Analiza documente, evaluarea datelor focus-grupurilor și interviurilor	Indicatori calitativi	Regiunile RM

Scopul utilizării *analizei datelor statistice* în cercetarea de față constă în determinarea evoluției indicatorilor culturali ce reprezintă rezultatele implementării politicilor culturale.

Pentru analiză sunt utilizate datele Biroului Național de Statistică, care își dezvoltă sistemul de evidență în baza prevederilor documentelor internaționale.

Sistemul statistic național al Republicii Moldova (în continuare SSRM) în domeniul culturii cuprinde date cu privire la activitatea editorială, sistemul național al bibliotecilor publice, cinematografele, muzeelor, teatrelor și instituțiilor muzicale, caselor de cultură.

Interviul de cercetare și focus-grupurile. Metode folosite cu scopul de a obține informații concrete despre rezultatele reale ale implementării politicilor culturale și prioritățile de dezvoltare a culturii, precum și determinarea rolului culturii în dezvoltarea durabilă regională, comunitară și națională.

Interviurile sunt realizate pe un eșantion de 60 de persoane, reprezentanți ai actorilor cheie din sectorul cultural și sectoarele conexe, autorități și actori relevanți la nivel local, instituții culturale, profesioniști și ONG-uri active din domeniul cultural. Interviurile sunt semi-structurate, individuale, cu asigurarea anonimatului, bazate pe întrebări deschise nedirecționate.

Focus-grupurile sunt organizate câte trei în fiecare regiune, unul în oraș și două în localități rurale – total 16 focus-grupuri, inclusiv unul în regiunea transnistreană.

I. Analiza cadrului cultural normativ internațional și național

În septembrie 2015, 193 de state membre ale ONU, inclusiv Republica Moldova, au adoptat Declarația Summit-ului privind Dezvoltarea Durabilă, prin care s-au angajat să pună în aplicare Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă. Agenda 2030 este structurată în jurul a 17 Obiective de Dezvoltare Durabilă (în continuare - ODD) și 169 Ținte legate de aceste obiective, care oferă un cadru pentru elaborarea și implementarea politicilor la nivel local, național și internațional. Cele 17 ODD-uri sunt grupate în „5 P” – populație, planeta, prosperitate, pace și parteneriate, reflectând dimensiunile economice, sociale și de mediu ale durabilității (populația, planeta și prosperitatea), precum și cele două condiții critice ale acestora (pace și parteneriate).

Cu toate că nu există ODD-uri specifice dedicate exclusiv dimensiunii culturale, Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă recunoaște importanța dimensiunii culturale în dezvoltare și o abordează în cadrul unor obiective mai mari, în care sunt și implicații culturale. Astfel, în cadrul ODD 4, care prevede asigurarea accesului la educație de calitate, cultura are un rol semnificativ în învățarea pe tot parcursul vieții. Acest ODD promovează educația de calitate care să includă elemente culturale pentru a păstra și promova diversitatea culturală.

În cadrul ODD 5, promovarea egalității de gen, Factorul cultural contribuie la diminuare/eliminarea stereotipurilor de gen, discriminarea și violența împotriva femeilor și fetelor. Cultura este menționată în mod explicit în Ținta 4 ODD 11, „Consolidarea eforturilor de protejare și salvagardare a patrimoniului cultural și natural al lumii”, pentru care indicatorul 11.4.1 convenit la nivel global va fi elaborat și raportat de Institutul UNESCO de Statistică. ODD 11 vizează dezvoltarea urbană durabilă, reducerea impactului asupra mediului și promovarea incluziunii sociale în orașe și comunități. În acest sens, dezvoltarea urbană durabilă trebuie să țină cont de aspectele culturale, precum conservarea patrimoniului cultural și promovarea diversității culturale.

În vederea implementării ODD 16. Pace, justiție și instituții puternice, cultura are un rol esențial în fortificarea unei societăți pașnice, incluzive, toleranței interculturale, inclusiv consolidarea spiritului de solidaritate într-un context regional/internațional incert, marcat de conflicte armate în desfășurare, precum și valuri de refugiați. De asemenea, elementul cultural influențează și dezvoltarea instituțiilor democratice. Colaborarea și parteneriatele (ODD 17) cu organizațiile culturale și societatea civilă este un element cheie în atingerea obiectivelor Agendei 2030.

În scopul creșterii vizibilității culturii în contextul implementării Agendei 2030, UNESCO a elaborat o metodologie de monitorizare, colectare și analiză a indicatorilor culturali cantitativi și calitativi [2]. Metodologia este dezvoltată pentru a ajuta țările în colectarea de date și statistici culturale pentru elaborarea politicilor și deciziilor, care să permită investiții mai eficiente în cultură ca sector de activitate. Este un pas important pentru a sprijini statele membre UNESCO în realizarea Agendei 2030.

Indicatorii tematici UNESCO pentru cultură în Agenda 2030 reprezintă un cadru de indicatori al căror scop este de a măsura și monitoriza progresul contribuției culturii la implementarea națională și locală a ODD-urilor și Țintelor Agendei 2030. Cadrul evaluează atât rolul culturii ca sector de activitate, cât și contribuția transversală a culturii în diferite ODD-uri și domenii de politici. În condițiile în care indicatorii culturali sunt dezvoltați de diferite instituții și agenții, cadrul UNESCO reunește datele și evidențiază legăturile și intersecțiile dintre cultură și alte domenii de politici.

Indicatorii Culturali pentru Agenda 2030 sunt structurați în patru dimensiuni tematice transversale: **1) Mediu și reziliență, 2) Prosperitate și mod de viață, 3) Cunoștințe și abilități și 4) Incluziune și Participare.** Fiecare dimensiune combină mai multe Obiective și Ținte ODD pentru a cuprinde contribuția multiplă a culturii la dezvoltarea durabilă. Cadrul acordă prioritate domeniilor care sunt relevante pentru mandatul UNESCO în domeniul Culturii și acolo unde datele cantitative sau calitative sunt deja colectate sau este posibil să fie identificate.

Prima dimensiune, Mediul și Reziliența, oferă un cadru pentru evaluarea rolului și contribuției culturii pentru localități durabile, cu accent pe moștenirea culturală și naturală. Indicatorii culturali propuși evaluează nivelul de angajament al țărilor față de salvagardarea patrimoniului cultural și natural și oferă dovezi ale gestionării durabile a patrimoniului și folosirea cunoștințelor tradiționale în planificarea sensibilă din punct de vedere cultural.

Dimensiunea 2, Prosperitate și Mod de Viață, oferă un cadru pentru evaluarea contribuției culturii la stimularea și facilitarea unor economii mai incluzive și durabile, prin generarea de venituri și locuri de muncă, precum și prin producerea de bunuri și servicii culturale. Cei șapte indicatori propuși în cadrul Dimensiunii 2 evaluează contribuția culturii la aspectele cheie ale economiei (PIB, comerț, ocuparea forței de muncă, afaceri, cheltuielile gospodăriilor).

Dimensiunea 3, Cunoștințe și Abilități, oferă un cadru pentru evaluarea contribuției culturii la obținerea cunoștințelor și a competențelor, inclusiv susținerea diversității culturale. Indicatorii sunt concentrați pe contribuția culturii la transmiterea valorilor, cunoștințelor și abilităților culturale locale și pe promovarea lor prin educație, politici și activități.

Dimensiunea 4, Incluziune și Participare oferă un cadru pentru evaluarea contribuției culturii la constituirea coeziunii sociale, precum și la stimularea incluziunii și participării. Indicatorii se

concentrează pe posibilitățile oamenilor de a avea acces la cultură, pe dreptul tuturor de a participa la viața culturală și pe libertatea de exprimare culturală, inclusiv libertatea artistică și creativă. Această dimensiune explorează, de asemenea, modalitățile prin care practicile, elementele și expresiile culturale transmit valori și abilități care conduc la incluziunea socială. În cele din urmă, indicatorii propuși evaluează capacitatea culturii de a stimula implicarea efectivă a comunităților locale în viața publică.

Ca prioritate generală, egalitatea de gen este abordată transversal. Această abordare este considerată mai relevantă, deoarece majoritatea informațiilor statistice și administrative fac distincție între bărbați și femei și permite aprecierea egalității de gen în mai multe date, de la accesul la oportunități până la participarea la viața socială, economică, politică și culturală.

Indicatorii culturali pentru Dimensiunea 1, Mediu și Reziliență:

1. *Cheltuieli pentru patrimoniu (ODD 11.4)* - Cheltuielile totale (publice și private) pe cap de locuitor realizate pentru protecția și conservarea întregului patrimoniu cultural și natural, pe tip de patrimoniu (cultural, natural, mixt, Patrimoniul de importanță Mondială), nivel de guvernare (național, regional și local/municipal), tipul de cheltuieli (cheltuieli de funcționare/investiții) și tipul de finanțare privată (donații în natură, sector privat non-profit, sponsorizare).

2. *Managementul sustenabil al patrimoniului* – o listă de control [2, pp. 38-41] al managementului durabil pentru protejarea și gestionarea patrimoniului cultural și natural, practicile, cunoștințele și artefactele istorice mobile. Indicatorul oferă o imagine generală a punctelor forte și a deficiențelor acțiunilor publice pentru protejarea și promovarea patrimoniului prin analiza a trei componente: inventarierea națională și internațională; acțiunile de protejare, salvagardare și gestionare a patrimoniului, implicând toate părțile interesate și încurajând sustenabilitatea; nivelul de susținere mobilizat pentru salvagardarea și revitalizarea patrimoniului.

3. *Adaptare la climă și reziliență* – o listă de verificare [2, pp. 44,45] pentru cadrul de adaptare la climă, inclusiv practicile tradiționale pentru reziliență. Acest indicator urmărește să evalueze măsurile luate pentru atenuarea și adaptarea la schimbările climatice și reziliența pentru protejarea și gestionarea durabilă a patrimoniului cultural material și imaterial, precum și a patrimoniului natural.

4. *Facilități culturale* - distribuirea facilităților culturale prin cartografierea teritorială. Acest indicator își propune să evalueze diversitatea facilităților culturale și distribuția teritorială a acestora. El completează indicatorul „Acces la cultură”, deoarece evaluează modul în care facilitățile culturale sunt integrate în peisajul urban și oferă un mediu favorabil comunităților să practice și să participe la evenimente culturale. De asemenea, permite evaluarea teritorială a zonelor mai bine deservite și a celor unde este necesară creșterea facilităților culturale.

5. *Spații deschise pentru cultură* - numărul și dimensiunea spațiilor deschise utilizate în scopuri culturale, după tipul de utilizare. Acest indicator urmărește să evalueze amploarea spațiilor publice deschise, natura spațiilor și gradul de utilizare publică (inclusiv piețele tradiționale).

Indicatorii culturali pentru Dimensiunea 2, Prosperitate și Mod de viață:

1. *Valoarea Culturii în PIB* - procentul din Produsul Intern Brut atribuit culturii. Acest indicator evaluează contribuția generală a sectorului cultural la economia unității teritoriale. Indicatorul nu este capabil să ia în considerare toate activitățile culturale, inclusiv cele care sunt informale și neplătite.

2. *Angajații în domeniul Culturii* – numărul de persoane angajate în sectoarele culturale și creative și în ocupațiile culturale ca procent din totalul angajării. Acest indicator își propune să evalueze rolul culturii ca „angajator” la nivel național și local, precum și vitalitatea și dinamismul domeniului cultural și potențialul acestuia în îmbunătățirea bunăstării materiale a celor angajați.

3. *Afacerile culturale* - afacerile culturale și creative ca procent din toate afacerile. Acest indicator urmărește să evalueze condițiile oferite întreprinderilor culturale (în special întreprinderilor mici și mijlocii).

4. *Cheltuielile gospodăriilor* – procentul din cheltuielile totale ale gospodăriilor destinate activităților, bunurilor și serviciilor culturale. Acest indicator urmărește să evalueze modul în care gospodăriile dintr-un anumit teritoriu consumă bunurile și serviciile culturale prin tranzacții pe piață și prezintă o perspectivă asupra dimensiunii și potențialului pieței locale pentru activități, bunuri și servicii culturale.

5. *Comerțul cu bunuri și servicii culturale* - exporturile de bunuri și servicii culturale ca procent din totalul exporturilor. Acest indicator urmărește să evalueze gradul în care produsele culturale sunt exportate, reflectând atât cererea economică, profilul internațional al produselor și serviciile culturale ale țării/orașului, cât și mediul de reglementare a acestor activități.

6. *Finanțarea publică a culturii* – proporția din cheltuielile publice dedicate activităților culturale și creative. Acest indicator urmărește monitorizarea sumei cheltuielilor publice efective pentru activități culturale și creative.

7. *Administrarea culturii* - lista de verificare [2, pp. 62-67] a cadrului de administrare a culturii. Acest indicator oferă o imagine de ansamblu a politicilor guvernamentale și a cadrului de reglementare existente pentru susținerea activităților culturale.

Indicatorii culturali pentru Dimensiunea 3, Cunoștințe și Abilități (ODD 4,8,9,12,13):

1. *Educație pentru dezvoltare durabilă* - indicatorul urmărește să evalueze măsura în care educația pentru diversitatea culturală este integrată la toate nivelurile în: (a) politicile naționale de educație, (b) curricula, (c) formarea profesorilor și (d) evaluarea elevilor.
2. *Cunoștințele culturale* – lista de verificare [2, pp. 71,72] pentru evaluarea modului în care cunoștințele culturale îmbunătățesc practicile de dezvoltare durabilă.
3. *Educația multilingvă* – lista de verificare [2, p. 74] pentru determinarea procentului de ore de instruire în alte limbi în raport cu numărul total de ore de instruire în învățământul primar și gimnazial. Indicatorul este utilizat pentru a da o valoare aproximativă a măsurii în care multilingvismul este promovat în învățământul primar și gimnazial ca o aproximare a nivelurilor de promovare a dialogului intercultural, de salvagardare și înțelegere a diversității culturale în cadrul sistemului de învățământ.
4. *Educația culturală și artistică* - procentul de ore de predare dedicate educației culturale în primii doi ani de liceu în raport cu numărul total de ore de predare. Indicatorul urmărește să evalueze gradul în care studiile culturale sunt incluse în programul gimnazial.
5. *Formarea culturală* – a) numărul de studenți înscriși în învățământul postliceal și terțiar în domeniul culturii în anul de referință ca procent din totalul elevilor înscriși la aceste niveluri de învățământ; b) numărul de studenți care progresează din învățământul postliceal și terțiar în domeniul culturii în cursul anului de referință ca procent din toți elevii care progresează în aceste niveluri de învățământ.

Indicatorii culturali pentru Dimensiunea 4, Incluziune și Participare (ODD 9,10,11,16):

1. *Cultura pentru coeziunea socială* – acest indicator al coeziunii sociale este un agregat de trei indicatori principali: toleranța interculturală (procentul de oameni care nu se opun la a avea un vecin din altă cultură); încredere interpersonală (procentul de oameni care raportează că se poate avea încredere în alți oameni); percepția egalității de gen (gradul de evaluare pozitivă a egalității de gen).
2. *Libertatea de exprimare artistică* – lista de verificare [2, pp. 84,85] a nivelului de sprijin pentru libertatea artistică și pentru identificarea statutului artistului.
3. *Accesul la cultură* - disponibilitatea infrastructurii culturale în raport cu distribuția populației.
4. *Participarea culturală* – măsurarea a trei indicatori: numărul de vizite la evenimente culturale (tendințe ale numărului de vizite); prezența culturală (procentul populației care a participat cel puțin o dată la o activitate culturală în ultimele 12 luni); activități culturale

individuale (procentul de gospodărie care au raportat că au practicat activități culturale acasă în ultimele 12 luni).

5. *Participativitate* – lista de verificare [2, pp. 93,94] pentru amploarea participării tuturor părților interesate, inclusiv a comunităților locale, la procesele de dezvoltare și implementare a politicilor, programelor și inițiativelor culturale.

La 22 noiembrie 2015, Comisia Europeană a prezentat trei documente care explică abordarea sa strategică pentru realizarea ODD-urilor în Europa și în întreaga lume. Primul document nu abordează aspectul cultural, iar referințele din celelalte două lucrări nu exprimă pe deplin toată valoarea/contribuția culturii la dezvoltarea durabilă. Cele trei documente [3] sunt:

1) *Comunicatul privind pașii pentru un viitor european durabil* [4], oferă o înțelegere de bază a modului în care Comisia Europeană va implementa ODD-urile;

2) *Propunerea pentru un nou consens european privind dezvoltarea* [5], propune o viziune comună și un cadru de acțiune pentru toate instituțiile UE și toate statele membre, concentrându-se pe cele cinci teme cheie ale Agendei 2030: populație, planetă, prosperitate, pace și parteneriat. Cultura este menționată în partea privind prioritatea UE și a statelor sale membre de a se asigura că „toată lumea are cunoștințele, abilitățile, capacitățile și drepturile de care au nevoie (...) pentru a contribui la (...) promovarea și accesul la cultură”. În plus, UE și statele sale membre s-au angajat să sprijine drepturile universale ale omului, fie ele civile, politice, economice, sociale sau culturale;

3) *Documentul de lucru al personalului "Acțiunea europeană cheie care sprijină Agenda 2030 și ODD-ul"* [6] prezintă cele mai relevante acțiuni ale UE legate de realizarea fiecăruia dintre cele 17 ODD-uri.

Viziunea asupra rolului și locului culturii în realizarea ODD-urilor este reflectată în următoarele referințe:

Obiectivul 3 : "Asigurarea unei vieți sănătoase și promovarea bunăstării pentru toți la toate vârstele evidențiază promovarea incluziunii sociale prin accesul îmbunătățit la servicii sociale, culturale și recreative."

Enumerând politicile legate de *Obiectivul 4 "Asigurarea unei educații incluzive și echitabile de calitate"*, documentul face referire la eforturile UE și ale statelor sale membre de a promova implementarea Convenției UNESCO din 2005 privind protecția și promovarea diversității expresiei culturale în toate politicile. " Documentul se referă la **Programul Europa Creativă** ca fiind unul dintre instrumentele de finanțare ale UE care ajută la atingerea *Obiectivului 8 "Promovarea creșterii economice susținute, incluzive și durabile, a ocupării depline și productive și a muncii decente pentru toți."*

În *Obiectivul 9 "Construirea unei infrastructuri rezistente, promovarea industrializării incluzive și durabile și încurajarea inovației"*, documentul menționează sprijinul UE „pentru micile întreprinderi culturale și creative pentru accesarea serviciilor financiare și integrarea în lanțurile valorice și piețe.

Rolul culturii și în special al moștenirii culturale europene este prezentat în *Obiectivul 11. "Orașele și așezările umane incluzive, sigure, rezistente și durabile"*. "Politicile UE de cooperare pentru dezvoltare, de vecinătate și de extindere a UE urmăresc îmbunătățirea directă sau indirectă a condițiilor de viață în orașe. De exemplu, ajutorul politicii de cooperare pentru dezvoltarea zonelor urbane și preurbane din UE se concentrează în special pe *rolul esențial al culturii și al patrimoniului cultural și disponibilitatea spațiilor publice pentru toți.*" [6, p. 35].

"Consolidarea cooperării în domeniul patrimoniului cultural este unul dintre cele trei obiective principale ale abordării strategice a UE privind relațiile culturale internaționale. Acțiunile în acest domeniu includ cercetări privind patrimoniul cultural, inițiative și proiecte care vizează combaterea traficului ilicit de bunuri culturale și protecția patrimoniului cultural la nivel internațional în cooperare cu UNESCO." [6, p. 36].

Documentul se referă la rolul culturii în atingerea *Obiectivului 16 "Societăți pașnice și incluzive, statul de drept, instituții eficiente și capabile"* – dar numai în acțiunile externe ale UE nu și în politicile sale interne. În cele din urmă, se menționează că „UE sprijină țările partenere pentru a-și îmbunătăți guvernanta, ținând cont de dimensiunile politice, economice, sociale, culturale și de mediu”.

Unul dintre obiectivele generale de cooperare dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova, stabilit în prevederile Agendei de Asociere RM-UE urmărește angajamentul privind realizarea obiectivelor de politică de nivel mondial, inclusiv punerea în aplicare a Agendei 2030 și a celor 17 ODD-uri ale acesteia. Astfel, cooperarea și conjugarea eforturilor comune „*va consolida ordinea internațională bazată pe norme și va contribui la construirea unei Europe mai puternice la nivel mondial*”.

Viziunea și obiectivul strategic major al Strategiei „Moldova Europeană 2030” este centrat pe calitatea vieții. Astfel, către anul 2030, dimensiunile calității vieții în Republica Moldova vor fi îmbunătățite tangibil și durabil, în corespundere cu aspirațiile europene stabilite în Acordul de Asociere RM-UE. Creșterea calității vieții este bazată pe câteva elemente-cheie, care vor pune omul în centrul proceselor de politici publice, reforme și dezvoltare și vor avea drept obiectiv final îmbunătățirea nivelului de trai al oamenilor și consolidarea rezilienței demografice.” [7]. În acest sens, **Obiectivul general 4 - Ridicarea nivelului de cultură și de dezvoltare personală** vizează trei obiective specifice:

Obiectivul specific 4.1. Extinderea accesului la oportunități și activități culturale.

Obiectivul specific 4.2. Punerea în valoare a patrimoniului, tradițiilor și diversității culturale.

Obiectivul specific 4.3. Asigurarea oportunităților pentru dezvoltare personală și cetățenie activă.

Astfel, până în anul 2030 urmează să fie implementate următoarele ținte strategice:

- Până în 2030, asigurarea că toți elevii/studenții obțin cunoștințe și competențe necesare pentru promovarea dezvoltării durabile, stilurilor de viață durabile, protecției mediului, drepturilor omului, egalității de gen, a culturii păcii și non-violenței, cetățeniei globale și aprecierea diversității culturale și a contribuției culturii la dezvoltarea durabilă (ODD 4.7);

- Până în 2030, elaborarea și implementarea politicilor pentru promovarea turismului durabil, care facilitează crearea de parteneriate publice private, dezvoltă capacitățile instituționale în domeniu ale autorităților publice locale, respectiv care creează locuri de muncă și promovează cultura și produsele locale (ODD 8.9).

Obiectivul dat urmează a fi atins prin prisma a trei dimensiuni:

1. Dimensiunea *Creșterea accesului la activitățile culturale*

- sporirea accesibilității, calității și relevanței ofertei culturale;
- creșterea eficienței activității instituțiilor și organizațiilor culturale;
- consolidarea activității culturale în mediul rural și în regiunile periferie ale țării

2. Dimensiunea *Socială*

- crearea unui mediu cultural mai intens, mai calitativ și mai divers pentru dezvoltarea personală și fortificarea sentimentului de apartenență și de comunitate;
- reducerea conflictelor, tensiunilor, violenței și deviantelor sociale;
- integrarea culturii în sistemul educațional;

3. Dimensiunea *Economică*

- dezvoltarea culturii ca valoare intrinsecă cu randamente importante economice și sociale;
- consolidarea economiei creative;
- sporirea atractivității turistice a comunităților și a țării în ansamblu;
- diversificarea oportunităților de relaxare și petrecere a timpului liber.

II. Infrastructura culturală în Republica Moldova

2.1. Infrastructura culturală: definirea noțiunilor

Noțiunea de "infrastructură culturală" în lucrările științifice este definită diferit, în dependență de scopul cercetării. Barometrul de Consum Cultural editat de către Centrul de Cercetare și Consultanță în domeniul Culturii definește: "Prin infrastructură culturală se înțelege, ansamblul de instituții care oferă servicii și produse cu caracter cultural, cum ar fi muzeele, teatrele, cinematografele, dar și chioșcurile de ziare sau discotecile" [8, p. 7].

În 2011, *Statistics Canada* publică "Cadrul conceptual al statisticii culturale în Canada" [9]. În acest studiu, noțiunea de "cultură" este definită ca „Activitatea artistică și creativă, bunurile și serviciile produse de acestea și conservarea patrimoniului” [9, p. 9]. În contextul canadian sunt excluse din definiția culturii astfel de activități cum ar fi cercetarea mediului, turismului, tehnologiilor informaționale și sportul. Infrastructură culturală sunt considerate bunurile și serviciile care contribuie la producerea și consumul cultural. Ea constă din "infrastructura de mediere" (include instrumente și infrastructură virtuală utilizate de consumatori pentru a interacționa cu conținutul cultural), și "infrastructura fizică" (clădiri, spații, etc.). Rolul infrastructurii mediatice este în creștere permanentă. Cu toate acestea, ea trebuie cercetată aparte de celelalte sectoare ale culturii deoarece cererea pentru aceste produse nu înseamnă neapărat că este și cerere pentru cultură. Cel mai des, creșterea vânzărilor la astfel de produse este o reflecție a schimbării tehnologiilor de producere, reducerea prețurilor la utilaje și nu reflectă neapărat o schimbare a nivelului de consum cultural. În plus ele nu fac parte din lanțul de creație.

2.2. Tendințele de dezvoltare ale infrastructurii fizice și virtuale

În Republica Moldova se înregistrează o creștere permanentă a accesului la Internet pentru populație. În tabelul 2.1. este prezentată dotarea locuințelor cu conexiune la Internet în perioada 2019-2022. Accesul a crescut cu circa 7,0%, de la 60,8% în 2019 până la 67,5% în 2022. Cea mai mare creștere se înregistrează în localitățile rurale - peste 9,0%.

Tabelul 2.1. Accesul la Internet a gospodăriilor din Republica Moldova [10]

	2019			2020			2021			2022		
	Total pe tara	Urban	Rural	Total pe tara	Urban	Rural	Total pe tara	Urban	Rural	Total pe tara	Urban	Rural
Conexiune la Internet, %	60,8	74,8	51,3	64,6	76,9	56,3	66,8	80,2	58,0	67,5	79,4	60,4

Un alt instrument puternic al infrastructurii mediatice este televiziunea, care joacă un rol semnificativ ca sursă de acces la evenimente culturale și oferă beneficii în promovarea culturii. Televiziunea susține artele și diversitatea culturală, este un instrument puternic educațional și de stimulare a gândirii critice. În același timp, televiziunea poate favoriza, în mare parte, divertismentul în detrimentul programelor educaționale, poate manipula și promova anumite stereotipuri culturale. Astfel, cu toate că televiziunea este un instrument puternic pentru asigurarea accesului la cultură, este important ca telespectatorii să aibă o atitudine critică față de conținutul propus. În tabelul 2.2 este prezentată dotarea locuințelor din Republica Moldova cu televizoare și computere în dependență de nivelul de trai [11].

Tabelul 2.2. Dotarea locuințelor din Republica Moldova cu televizoare și computere*1

	2019			2020			2021			2022		
	I	II	V	I	II	V	I	II	V	I	II	V
Televizor, %	93,7	98,1	96,9	95,4	98,5	96,9	96,2	97,9	98,2	96,7	97,0	96,2
Computer, notebook, tableta, %	39,0	48,8	82,2	41,8	49,7	81,8	42,9	49,1	82,0	45,6	48,0	79,9

1* - I - 20% cei mai nevoiași; V - 20% cei mai înstăriți

În perioada 2019-2022 a crescut numărul de locuințe dotate cu televizoare printre 20% cei mai nevoiași (I) locuitori de la 93,7% până la 96,7%. În același timp, printre 20% cei mai înstăriți locuitori (V), numărul locuințelor dotate cu televizor a scăzut de la 96,9% în 2019 la 96,2% în 2022. Este o scădere nesemnificativă, dar care reflectă o tendință – crește numărul persoanelor înstărite, care preferă informarea din alte surse.

Conform datelor statistice, în ianuarie 2024, Moldova a numărat 1 919 000 de utilizatori de Facebook. Majoritatea acestora erau femei, reprezentând 57,5% din totalul utilizatorilor. Grupul cel mai mare de utilizatori a fost cel cu vârsta între 25 și 34 de ani, totalizând 422 600 de persoane. Diferența majoră între bărbați și femei a fost observată în categoria de vârstă 55-64 de ani, unde femeile au fost în avantaj cu 90 300 [12].

La fel ca și infrastructura mediatică, cea fizică nu este un produs cultural, ci un suport pentru a crea și consuma producții culturale. Infrastructura fizică se referă la ansamblul de facilități, clădiri, instalații și resurse care susțin și facilitează activitățile culturale și artistice într-o anumită comunitate sau țară. Aceste facilități sunt esențiale pentru dezvoltarea și promovarea culturii, artelor și patrimoniului, precum și pentru îmbogățirea vieții culturale a unei societăți. Infrastructura fizică include o gamă largă de spații, cum ar fi organizațiile culturale, instituțiile de educație și formare artistică, sălile de prezentări și expoziții, spațiile cinematografice, locațiile în aer liber, patrimoniul istoric și cultural, echipamentele și instalațiile necesare pentru desfășurarea activităților culturale, inclusiv și resursele materiale necesare pentru administrarea eficientă a lor.

Cu toate acestea, măsurarea infrastructurii fizice este un lucru complicat, deoarece imobilele pot avea și o utilizare multiplă, pot fi obiecte de patrimoniu și, în același timp găzdui activități artistice. Ele reprezintă o provocare pentru cercetare, pentru că depind de clasificarea facilităților non-culturale utilizate.

În continuare prin noțiunea ”infrastructură fizică” ne vom referi doar la ansamblul de facilități și instalații fizice, care susțin producerea și consumul cultural, furnizează spații și resurse pentru diferite forme de exprimare culturală, care sunt incluse în sistemul statistic al Republicii Moldova: teatre și săli de spectacole, muzee și galerii de artă, biblioteci, case de cultură. Infrastructura fizică culturală este esențială pentru promovarea și conservarea culturii și artei în societate. Ea oferă un cadru pentru educație, creație, apreciere și interacțiunea între artiști și public. O infrastructură culturală adecvată poate contribui la dezvoltarea artistică, la formarea identității culturale și la creșterea calității vieții.

. Tabelul 2.3. reprezintă evoluția infrastructurii fizice culturale în perioada 2015-2022. În acest timp numărul teatrelor de stat și municipale a rămas același: 12 teatre sunt subordonate Ministerului Culturii, inclusiv Teatrul de Operă și Balet ”Maria Bieșu” și 5 sunt teatre municipale – Teatrul Național Satiricus ”Ion Luca Caragiale”, Teatrul de Păpuși ”Guguță” (Chișinău), Teatrul ”Veniamin Apostol” (Soroca), Teatrul Municipal S. Kesea (Comrat) și Teatrul Național Dramatic ”Dumitru Tanasoglu” (Ceadâr-Lunga). În ultimii trei decenii a fost construit doar un singur teatru, clădirea Teatrului muzical dramatic ”Bogdan Petriceicu Hajdeu” din Cahul. Pentru construcția noului sediu, Guvernul României a oferit un grant nerambursabil în valoare de 800 de mii de euro, iar Republica Moldova a avut o contribuție de 300 de mii de euro. Teatrele municipale și trei teatre din subordinea Ministerului Culturii își desfășoară activitatea în clădiri adaptate: Teatrul Național ”Eugene Ionesco” – fost cinematograful, Teatrul fără Nume – fosta clădire a partidului comunist al Moldovei, Teatrul ”Ion Creangă” – clădire administrativă de la Moldexpo și Teatrul ”Alexei Mateevici” – fostă instituție medicală. Din 2021 și-a reînceput activitatea Teatrul Municipal ”S. Kesea” din Comrat. Spațiul teatral a fost adaptat în Casa de Cultură din Comrat.

Tabelul 2.3. Evoluția infrastructurii culturale în perioada 2015-2022

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Teatre	16	16	16	16	16	16	16	16
Filarmonica	1	1	1	1	1	1	1	1
Colective autonome	5	5	5	5	5	5	5	5
Biblioteci (total)	2785	2753	2704	2690	2674	2655	2632	2600
Biblioteci publice	1351	1341	1336	1332	1324	1317	1305	1295
Muzee	123	123	126	127	127	130	131	132
Case de cultură	1218	1219	1219	1216	1216	1197	1194	1194
Instalații cinematografice (la sfârșitul anului)	14	12	11	11	10	10	10	10
Total instituții	4162	4129	4082	4066	4049	4014	3989	3949
Numărul populației, mii pers.	2846,3	2825,6	2780,7	2729,6	2684,8	2643,7	2626,6	2565,0

2.3.Starea infrastructurii fizice

Clădirea în care până nu demult a activat Filarmonica Națională a fost dată în exploatare în 1913, în calitate de circ. În 1940 a fost creată instituția Filarmonicii cu sediul în fostul circ. În 1960, s-au efectuat lucrări de reconstrucție a edificiului fiind schimbat nu doar interiorul, ci și exteriorul clădirii - intrarea principală a fost decorată cu o arcadă cu șase coloane, care au conferit clădirii grandoare și solemnitate. Urmare a incendiului din 24/09/2020 clădirea a fost devastată în proporție de 80%. Activitatea Filarmonicii a trecut temporar în Sala Palatului Republicii.

În subordinea Ministerului Culturii sunt și trei instituții concertistice: Organizația Concertistică și de Impresariat "Moldova Concert" – Palatul Național "Nicolae Sulac", Sala cu Orgă și Ansamblul Academic de Dansuri Populare "Joc". Construcția Palatului Național "Nicolae Sulac" s-a finisat în 1974 fiind transmisă la balanța Ministerului Culturii în 1975 ca Palatul "Octombrie". Capacitățile tehnice oferă posibilitatea de montare și prestare a serviciilor artistice pentru spectacole teatralizate și de divertisment, concerte de diferite genuri muzicale. Din anul 1995 aici își desfășoară activitatea Organizația Concertistică și de Impresariat „Moldova-Concert”. În cadrul instituției activează mai multe colective artistice - Orchestra Națională de muzică populară „Lăutarii”, Ansamblul de cântece și dansuri populare „Fluieraș”, orchestra de muzică

populară „Mugurel”, formația de muzică ușoară „Noroc”. De asemenea, în teritoriu activează două colective artistice „Rodoliubie” în Taraclia și „Cadînja” în Comrat.

Edificiul Sălii cu Orgă este monument de arhitectură ocrotit de stat și a fost construit la sfârșitul secolului XIX. Până în anul 1974 clădirea a găzduit Banca de Stat. La 15 septembrie 1978 a avut loc concertul de inaugurare a sălii în care a fost montată orga construită de firma firma „Rieger-Kloss” din orașul ceh Krnov, firmă cu tradiții vechi, cunoscută de mai bine de un secol datorită instrumentelor sale, instalate în numeroase orașe ale lumii. Orga din Chișinău este electromecanică, de dimensiuni medii, cuprinzând circa 4000 tuburi cu dimensiunea de la 15 cm până la 5,5 m în 41 de registre. În cadrul instituției activează Orchestra Națională de Cameră, Corul Național de Cameră, Cvartetul Național de Coarde.

Sediul Ansamblului Academic de Dansuri Populare ”Joc” a fost transmis colectivului în 1991. Pe parcursul a circa trei decenii au fost efectuate doar reparații cosmetice ce a dus la deteriorarea a mai multor încăperi, inclusiv sala de repetiții. În 2018 guvernul a acordat 1,5 mln lei pentru reparația edificiului, inclusiv reparația pardoselii și acoperișului.

Toate instalațiile cinematografice activează în Chișinău. În ultimii șapte ani fiind închise cinematografele din municipiile Ungheni și Cahul.

Cel mai important rol în asigurarea accesului populației la cultură pe întreg teritoriul Republicii Moldova îl are bibliotecile și casele de cultură. Ele sunt prezente pe întregul teritoriul țării și oferă un spectru larg de servicii culturale: concerte, spectacole, ocupații artistice, etc. În subordinea Ministerului Culturii se află două biblioteci naționale: Biblioteca Națională ”Vasile Alecsandri” și Biblioteca Națională pentru Copii ”Ion Creangă”. Celelalte biblioteci sunt în subordinea administrațiilor publice locale. Este de menționat că numărul bibliotecilor publice s-a redus în perioada 2015-2022 de la 1351 la 1295 (4,1%).

Edificiul Bibliotecii Naționale ”Vasile Alecsandri” a fost transmis în folosință în vara anului 1961. În 1987 în urma creșterii fondurilor de carte, care au depășit de trei ori capacitatea proiectată, bibliotecii i-a fost transmis blocul vecin, clădirea fostului Seminar Teologic din Chișinău, unde activa Institutul Politehnic. Pe parcursul anilor această clădire a fost reparată capital și ajustată cerințelor funcționării bibliotecii. În bibliotecă funcționează 11 săli de lectură pentru utilizatori, nouă dintre ele sunt specializate. În sălile de lectură pot consulta documentele simultan 480 de utilizatori.

Biblioteca Națională pentru Copii ”Ion Creangă” a trecut în sediul actual în 1960 în clădirea unde în perioada 1944-1960 a activat biblioteca republicană (astăzi Biblioteca Națională). Edificiul reprezintă un complex de case, care au fost finisate în anul 1895. Biblioteca are două filiale în Chișinău.

Din 1194 de case de cultură, care funcționau în 2022, 1120 activează în localitățile rurale, 335 din ele necesită reparație capitală, iar 36 sunt avariate. În tabelul 2.4 sunt prezentate datele cu privire la situația instituțiilor.

Tabelul 2.4. Evoluția caselor de cultură în perioada 2018-2022

	2018	2019	2020	2021	2022
Case de cultură	1216	1216	1197	1194	1194
Case de cultură (mediul rural)	1142	1143	1127	1123	1120
Necesită reparație capitală	357	362	350	342	335
Avariate	51	44	45	36	36
Numărul spectatorilor deserviți, mii persoane	7467,2	6126,7	2783,8	3279,1	5713,9
Total personal, persoane	5047	5064	5103	5027	5294
Total activități	61978	63872	21893	25660	45509

Infrastructura culturală în mediul rural înregistrează un declin permanent care este determinat de reducerea continuă a numărului de biblioteci și a caselor de cultură. Astfel, numărul bibliotecilor s-a redus de la 2785 în 2015 la 2600 în 2022, ce constituie o scădere de circa 6,0%. La fel s-a redus și numărul caselor de cultură, de la 1218 în 2015 la 1194 – în 2022, ce constituie circa 2,0%. La general numărul instituțiilor de cultură s-a redus de la 4148 în 2015 la 3949 în 2022, scădere cu 4,5%.

În tabelul 2.3 este prezentată evoluția populației cu reședință obișnuită în perioada 2015-2022. Dacă considerăm că raportul numărului de instituții culturale la numărul populației în 2015 reprezintă 100%, atunci acest raport în 2022 a crescut până la 105,5%, adică indicele infrastructurii culturale a crescut cu 5,5%. Cu toate că numărul instituțiilor culturale scade permanent, însă ritmul de reducere a numărului populației este mai mare. În acest context poate fi determinat și raportul infrastructurii culturale la numărul populației active. Astfel, dacă admitem că în 2015, la numărul salariaților de 717071 de persoane, raportul a constituit 100%, atunci în 2022 la 729646 persoane indicele s-a redus cu circa 7,0%, adică volumul infrastructurii culturale pe unitate de salariați a crescut cu 7,0% în șapte ani.

Din anul 2022 în Republica Moldova se implementează Programul Național de Dezvoltare Locală "Satul European". În cadrul acestui program, precum și "Sat European Express", către începutul anului 2024 au fost renovate și dotate cu tehnică necesară 54 de centre culturale.

2.4. Modele inovatoare de dezvoltare și valorificare a infrastructurii fizice.

În cadrul cercetării de teren participanților le-a fost propusă spre discuție întrebarea: ”Ce modele inovatoare sunt aplicate pentru dezvoltarea și valorificarea infrastructurii culturale fizice în localitatea Dvs.? Există exemple de proiecte sau inițiative care au adoptat abordări inovatoare în acest sens? Care sunt principalele provocări și oportunități în implementarea acestor modele inovatoare?”. În continuare vom prezenta expuneri ale participanților la acest compartiment:

”- În sat, în bibliotecă există un centru Fablab. Doritorii au servicii cu plată.

- Avem la bibliotecă sala de conferințe. Există proiect în care s-a făcut un spațiu deschis. Digitalizarea se face la scară mică. Avem decupator laser. Vin să se ocupe tinerii, adolescenții. Sunt programe performante: Fusion 360, Autodesk, se fac tăieri laser. Există clubul de robotică. Ne-a ajutat mult proiectul Novoteca în 2018.” (FG4).

”Будучи администратором театра, для меня существование Медиа КОР и Арт КОР сильно не меняют ситуацию, потому что у них очень высокая арендная плата. У них нет пространства для начинающих коллективов не имеющие достаточно финансов.” (FG5).

”Arena Națională este ceva inovator. Dacă o compari, la Londra este ceva asemănător. O poți modifica în dependență de evenimentul solicitat. Totul este modular. Dar asta costă. Dar poți desfășura orice fel de eveniment.” (FG6)

”O inovație este un program inițiat cu persoanele de vârstă a treia. Se dezvoltă astfel de activități prin organizațiile donatoare. Fiecare localitate este câte un grupușor de inițiativă. Asta la noi a ajutat foarte mult.” (FG7)

”Библиотеки участвуют в решении социальных проблем (Ажutor la contor). Здесь было очень много работы и к сожалению все на общественных началах. Но в этом были и плюсы. С внедрением программы по энерго-уязвимости появилось много посетителей и интерес растет. Посетители открывают для себя наше учреждение, у нас хорошо, можно получить информацию, взять книгу.

- Так же есть программа «Comunitatea mea», в которой приглашаются, местные чиновники, работники соцзащиты, политики. Народ собирается и задает прямые вопросы, например примару. Есть диалог, который способствует решению важных проблем. Это идет в развитие общества. Так же мы привлекаем на различные мероприятия детей, утренники, клубы работы по интересам, клубы развития английского языка, мастер классы по творчеству и т.д.” (FG8)

”Все мы знаем что культура это основа государственности. Должны быть поездки по всей стране. Обмен опытом с другими городами: Бельцы, Кишинев и т.д. Это способствует сплочению людей, но всё упирается в финансы.” (FG9)

”Practic calitatea serviciilor bibliotecii din sat se datorează implementării unor proiecte. De exemplu, la bibliotecă, precum și la oricare altă clădire publică, există cerința obligatorie ca accesul în clădire să fie dotat cu rampă. Dar este evident că bugetul primăriei nu face față acestor cerințe. De aceea am aplicat la un proiect și l-am câștigat și acum biblioteca are rampă. De asemenea, au fost procurate echipamente. La fel și cu cărțile: din bugetul primăriei nu poți să dotezi colecția bibliotecii cu carte modernă. Astfel, am scris proiecte, am atras fonduri și am procurat cărți, echipamente, jocuri de societate. La finele acestui an am procurat și 5 tablete, și tot așa. De asemenea, au fost și proiecte cu educația adulților. Astfel, proiectele sunt un punct forte, un as în mânecă al nostru.” (FG11)

”Secția de cultură și turism implică cadrele centrului raional în activități de promovare și a valorilor culturale materiale, nu doar imateriale. Am hotărât să instituim un atelier de păstrare și promovare a tradițiilor ocupațiilor casnice. Avem spațiu, este încălzire. Casa de cultură ne dorim să devină un centru de cultură în care se păstrează și cultura materială.

Deși finanțarea s-a terminat, la Biblioteca publică raională am instituit un centru pentru părinți și copii, unde elevii puteau să vină după ore și să-și facă lecțiile. Erau trei săli mobilate. Ne-a ajutat fundația culturală italiană. Este sală de sport, bucătărie, calculator, totul în incinta bibliotecii. Este spațiu pentru copii ca să activeze după ore și totul sub supraveghere, la cald. Dar nu a fost continuitate la acest proiect. S-a implicat factorul politic. Primăria a preluat controlul asupra bibliotecii și totul s-a oprit din lipsă de finanțare.

Încă un pas îndrăzneț a fost în 2010 când printre primii în republică am instalat pe clădirea casei de cultură panouri electrice pentru încălzire a sălii. Ele funcționează până în prezent.” (FG13)

”Модернизация ДК — это оборудование. Предел наших фантазий — это проектор. Все очень скромно. Есть такие ДК где в штатах только директор и сторож. Мы отстаем от модернизации. Что для коллег на правом берегу прошлый век, для нас это будущее. Часть наших учреждений находится в плачевном состоянии. Для Бендер те учреждения культуры, которые есть — это недостаточно. Построить новые крайне сложно. Как вариант можно использовать агитбригады, или авто бригады, которые выезжали с концертными программами, выставками, лекциями и т.д. На настоящий момент у нас стратегии по культурному развитию в городе нет, и нет специалистов которые грамотно сделают такой документ, который расчертит перспективы на 3-5 лет.” (FG14)

”Iată acum, cât de cât, partenerii noștri români ne ajută la construcția terenului de joacă. Ne-au dat bani. Dar alte surse n-avem de unde găsi. Noi am mers în ospeție în România, comuna Cristian, județul Brașov, am văzut cum e folosit domeniul culturii în general, și... ca un loc turistic.

Ei dispun de investiții și știu cum să le gestioneze. Dar aici nici nu se investește, dar nici nu se știe cum trebuie administrate investițiile” (FG15)

” Au fost instalate pe acoperișul casei de cultură panouri fotovoltaice, cu o capacitate de 5000 kw. A fost reparat pavajul prin proiect european. 3,5 de milioane lei au mers la pavaj, iar cu 1 milion s-au reparat scările. Primăria a dat 600.000 lei. Din proiect s-a reparat sala. În ea activează meșterii populari. Este o sală pentru incluziunea tuturor persoanelor. Interesele nu contează, important să se facă activități culturale. Toate sărbătorile se fac în sala asta. Anul împrejur se fac activități fiindcă sala se încălzește, este foarte important acest fapt.” (FG16)

2.5. Expuneri în cadrul cercetării de teren.

”В селе есть прекрасный Дом Культуры. Большое спасибо нашим местным властям. Отремонтирован, но техническое оснащение требует очень-очень экстренных мер. Аппаратурой мы пользуемся десятки лет. Выходит из строя. И знаете когда на концертах аппаратура нас подводит это очень болезненно отражается на всем население.

Из минусов – надо подготавливать руководителей.

Дом Культуры отремонтировала примэрия в 2009 году. Сама примэрия вот уже второй год в Доме Культуры находится, поэтому и нужен был ремонт. Снаружи выглядит красиво, но технически не оснащен, нет ни вентиляции, ни кондиционеров, никаких технических возможностей для сцены, нет светооформления. .” (FG1)

”Sunt și nevoi urgente: în primul rând, pornim de la aceea că ar trebui schimbate ferestrele și de încălzit măcar jumătate din casa de cultură, măcar o sală, două ca pentru perioada rece a anului să avem unde activa. Echipamentul sonor este vechi. Noi l-am reparat, el lucrează, dar nu cum ar trebui.” (FG2)

”Datorită la proiecte s-a făcut câte ceva la Casa de cultură. S-a făcut reparație, s-a adus în regulă sala de spectacole. Se petrec sărbătorile de iarnă. Dar ne dorim și noi să găzduim asemenea evenimente. Însă casa de cultură pe timp de iarnă nu se încălzește. Avem centru de creație. La bibliotecă sunt instalate aparate de aer condiționat. Iarna este frig, nu putem să încălzim toată încăperea cu soba. Nu avem aparatură sonoră, microfoane, amplificatoare bune. Pentru tehnică ne putem să ne permitem să achităm doar 3-4 mii. Primăria cumpără tot ce e mai ieftior. Pârâie, fon urât. Când se petrec festivități ca Hramul satului, Zestrea neamului, vin invitați din România, Telenești, Cantemir, încercăm să facem față cu un aparataj mai bun. Atunci închiriem.” (FG16)

”Majoritatea edificiilor nu se încălzesc. Noi, de-o pildă, biblioteca raională suntem sub egida consiliului raional, eu vă spun cu toată responsabilitatea, noi am primit absolut totul. Ce ne-a

trebuit, ne-au dat, numai pentru încălzire, 130 de mii de lei pe lună. Plus lumina, plus, salariu la angajați, suntem bibliotecă de categoria 1” (FG3).

”La casa de cultură s-a făcut reparație generală în baza unui proiect. Dar nu avem sală de dans, mă ocup cu copiii în foie, dansează pe beton. Lucrul pe timp de iarnă se petrece în frig, fiindcă nu se încălzește încăperea. Copiii dansează în scurte, în cizme. De fapt se chinuie să danseze. Nu avem condiții. Jumătate de casă de cultură este școala. Primăria blochează finanțarea. Bani îi schimbă destinația. Practic se lucrează pe principii de voluntariat. Multe colective artistice din raion nu mai doresc să se atesteze.” (FG4)

”По проектам «Европейское село» можно получить деньги на развитие инфраструктуры. В прошлом году проводился ремонт фасада дома культуры в моём селе. Но деятельность отсутствует, часть здания сдаётся в аренду, другая часть не востребована. Культура не должна быть рассмотрена как департамент, она должна быть в самом правительстве. Мы неоднократно пытались сотрудничать с министерством культуры, получить их поддержку, но всегда получали отказ”. (FG5)

”Infrastructura din 10 baluri ar primi de la mine nota 5. Este mult de lucru.

Инфраструктура в плачевном состоянии. Как было построено так и осталось. Все здания устаревшие, технологии не развиты.

Sunt clădiri care se renovează. Circul se repară pe bani străini. Finanțarea este cauza principală.” (FG6)

”Casele de cultură, 99% sunt de model sovietic, nu sunt adaptate condițiilor noi, pe lângă faptul că nu au fost reparate. Nu se oferă posibilitate de a face economii de energie, să introduci ceva nou. Oamenii pur și simplu trebuie să le adapteze, ceea ce e foarte greu. Mai ales când acolo nu este profesionist, și când primarul nu vrea să ajute. Trebuie de mers pe atragerea fondurilor. Se va ajunge doar pentru salarii și comunale și gata.” (FG7).

”Нашему театру 26 лет в декабре исполнится. Это единственный театр в Молдове который работает на гагаузском, русском и есть спектакли, которые играют и на молдавском языке. Министерству Культуры стоит обратить внимание к артистам Гагаузского театра. Театральная сфера нуждается в дотациях. Нужно обновить технику и реквизит. ” (FG8)

”În domeniul educației există cercuri de croire și de cântec popular. Pentru aceste activități este o foarte mare nevoie de infrastructură. Și de când școlile au trecut la autogestionare nu mai vin proiecte, nu se mai propune nimic. Ar fi bine să existe proiecte la care și elevii și conducătorii să poată aplica pentru a obține instrumente, ustensilele necesare de croșetat, etc. Este complicat pentru școală să acopere cheltuielile cercurilor iar doamnele conducătoare nu sunt achitate la nivel ca să existe și motivație financiară, nu doar entuziasm.” (FG11).

”Sigur că există nevoi de modernizare. Societatea și timpul nu stau pe loc. Spre exemplu, toate casele de cultură au nevoie de fibră optică. Este nevoie peste tot să includă. Să privească un repertoriu, un film. Satele nu au fibră. La fel, clădirile caselor de sculptură sunt vechi.

La nivel central ar trebui să se conștientizeze faptul că casele de cultură reprezintă cea mai solidă infrastructură din Republica Moldova, după școli și licee. Ministerul Culturii trebuie să fie susținut în demersul său. Se pare că și Ministerul în cadrul Guvernului nu este din cele mai de vază și este oarecum neglijat. Noi trebuie să ne ocupăm cu dezvoltarea culturii, iar turismul trebuie să fie la economie. ”(FG12).

”Большая головная боль, наверное, инфраструктура в ДК. Часть домов отреставрированы, часть на очередь, часть в очень плачевном состоянии. Тут безрадостно.

Модернизация ДК — это оборудование. Предел наших фантазий — это проектор. Все очень скромно. Есть такие ДК где в штатах только директор и сторож. Мы отстаем от модернизации. Что для коллег на правом берегу прошлый век, для нас это будущее. Часть наших учреждений находится в плачевном состоянии. На конец января будет информация в процентах. Для Бендер те учреждения культуры, которые есть — это недостаточно. Построить новые крайне сложно. Как вариант можно использовать агитбригады, или авто бригады, которые выезжали с концертными программами, выставками, лекциями и т.д. На настоящий момент у нас стратегии по культурному развитию в городе нет, и нет специалистов которые грамотно сделают такой документ, который расчертит перспективы на 3-5 лет.” (FG13)

2.6.Concluzii

- În era dezvoltării intensive a tehnologiilor digitale și media, infrastructura mediatică, cum ar fi internetul, televiziunea și rețelele de socializare, creează o concurență acerbă cu infrastructura culturală fizică pentru atenția publicului. Oamenii petrec tot mai mult timp consumând conținut media online și interacționând pe platforme digitale, ceea ce reduce timpul pe care populația îl petrece participând la activități culturale tradiționale.

- Atât infrastructura mediatică, cât și cea culturală fizică pot juca un rol important în promovarea și difuzarea culturii. Infrastructura mediatică poate ajuta la popularizarea evenimentelor culturale, prin intermediul transmisiilor live sau al materialelor video. Pe de altă parte, instituțiile culturale fizice pot oferi spații tangibile pentru participarea și interacțiunea directă cu operele de artă și alte aspecte ale culturii.

- În Republica Moldova infrastructura fizică culturală, utilizată în prezent, a fost construită până la obținerea independenței după cerințele acelor vremi și în conformitate cu numărul

populației de atunci, beneficiare de servicii culturale. Un mic număr de instituții și facilitățile au fost modernizate sau extinse pentru a răspunde nevoilor și cerințelor în schimbare ale societății moldovenești. Infrastructura culturală se confruntă permanent cu provocări legate de finanțare, administrare și modernizare.

- Infrastructura culturală fizică este într-o descreștere continuă, în mare parte din cauza lichidării bibliotecilor și caselor de cultură din mediul rural. Unul din factorii principali este migrația populației, către oraș sau plecarea din țară. Numărul populației este, de asemenea, în descreștere permanentă. Astfel, menținerea infrastructurii culturale pentru bugetele locale devine destul de costisitoare, în timp ce numărul consumatorilor scade.

- Infrastructura culturală, care nu corespunde cererii de servicii ale populației prezintă numeroase provocări. Reducerea consumatorilor duce la subutilizarea resurselor și la deteriorarea infrastructurii, deoarece costurile de întreținere rămân constante sau chiar cresc cu timpul, în timp ce beneficiile asociate cu utilizarea infrastructurii scad. Deteriorarea infrastructurii duce la scăderea serviciilor culturale, deoarece administrațiile locale sunt nevoite să reducă sau să închidă anumite facilități din cauza lipsei condițiilor. Acest lucru afectează calitatea vieții pentru rezidenții rămași în comunitate, ce contribuie la continuarea migrației. Este important ca autoritățile locale să ia în considerare aceste aspecte și să dezvolte strategii adecvate pentru a gestiona infrastructura în contextul schimbărilor demografice.

- În același timp se înregistrează o creștere permanentă a numărului de muzee, ce confirmă conștientizarea de către comunități a importanței conservării și promovării patrimoniului cultural local, deschiderea administrațiilor locale pentru susținerea financiară, construirea, renovarea și funcționarea muzeelor locale. Pentru ca un muzeu să fie sustenabil și să-și îndeplinească misiunea, este important să atragă un număr suficient de vizitatori. Managementul muzeelor și crearea unor experiențe captivante și educaționale pentru vizitatori joacă un rol important în succesul acestuia pentru comunitate.

- Casele de cultură reprezintă cea mai mare rețea de instituții culturale, care determină, în mare parte gradul de satisfacere a diversității cerințelor culturale ale populației. Case de cultură sunt în subordinea tuturor administrațiilor locale din țară, amplasate în zone ușor accesibile pentru locuitorii din comunitate. Infrastructura lor a fost concepută pentru a oferi o gamă largă de activități culturale care să răspundă diversității de interese și nevoi culturale. Exemple de bune practici sunt casele de cultură care au devenit centrul vieții culturale și sociale din comunitate și facilitează participarea și implicarea activă a locuitorilor în dezvoltarea localității. Ele sunt locuri de întâlnire, de învățare și de colaborare pentru locuitori, contribuind astfel la întărirea coeziunii sociale și la dezvoltarea comunității.

- Bibliotecile din Republica Moldova au fost antrenate într-un proces de modernizare a infrastructurii și diversificare a serviciilor prin programul NOVATECA, finalizat în 2018, program cu o durată de șapte ani care a avut scopul de a facilita transformarea bibliotecilor în instituții comunitare vibrante. Cu îndrumarea bibliotecarilor instruiți și cu susținerea partenerilor comunitari, locuitorii se bucură de acces gratuit la tehnologii moderne și de servicii inovatoare de bibliotecă proprii nevoilor moderne de informare. Prin program au fost modernizate peste 1000 de biblioteci publice.

- Infrastructura culturală a Republicii Moldova necesită o modernizare și ajustare la cerințele culturale ale populației pentru a contribui la dezvoltarea unei vieți culturale bogate în întreaga țară. Modernizarea infrastructurii culturale presupune restaurarea clădirilor existente, dotarea cu echipamente și tehnologii moderne, precum și dezvoltarea de noi facilități culturale, diversificarea serviciilor și îmbunătățirea managementului.

III. Patrimoniul cultural

Patrimoniul cultural al Republicii Moldova este alcătuit din elemente mobile și imobile create de-a lungul istoriei de către diverse generații de oameni care au locuit în spațiul pruto-nistean sau cei care au trecut pe aici și au lăsat anumite amprente culturale. În afară de bunurile materiale, din moștenirea culturală națională face parte și patrimoniul imaterial.

Domeniul patrimoniului cultural nu este unul nou în Republica Moldova. Până la obținerea independenței Republicii Moldova, reglementarea și dezvoltarea patrimoniului cultural era realizată în corespundere cu politicile ideologice a regimului de guvernare. Odată cu obținerea independenței, Republica Moldova a început să-și edifice treptat sistemul legislativ și managementul patrimoniului cultural propriu. Astfel, în cele trei decenii de independență, Republica Moldova a aderat la mai multe convenții europene și internaționale în domeniu, care au avut impact asupra dezvoltării.

3.1. Cadrul legislativ național și aderarea la convenții internaționale

Legislația care reglementează patrimoniul cultural a cunoscut un proces de dezvoltare sinusoidală, fără a avea din start la bază o viziune/concepție privind locul și rolul acestui domeniu pentru Republica Moldova. „Grija” față de patrimoniul cultural apare pentru prima dată în *Legea cu privire la proprietate* nr. 459-XII / 22.01.91, unde se menționează faptul că dreptul de proprietate asupra monumentelor istoriei și culturii se stabilește de legislația Republicii Moldova. Primele acte normative dedicate patrimoniului au fost *Legea privind fondul arhivistic al RM* nr. 880-XII / 22.01.1992 și *Legea privind ocrotirea monumentelor* nr. 1530-XII / 22.06.1993, care a fost gândită drept un fel de lege-cadru pentru patrimoniul cultural material – înglobând prevederi pentru protejarea patrimoniului cultural construit, natural, arheologic, mobil.

În septembrie 1992, este emis un prim Decret al Președintelui Republicii Moldova „Despre măsurile de neamânat privind dezvoltarea culturii” (nr. 203 / 21.09.1992), care anunță necesitatea organizării domeniului cultural. Astfel, peste un an de la acest decret Parlamentul adoptă *Legea privind ocrotirea monumentelor*, dar care nu a avut impact asupra edificării unui management eficient a patrimoniului cultural, majoritatea prevederilor acestei legi rămânând neimplementate. În aceeași zi Parlamentul a adoptat *Hotărârea pentru punerea în aplicare a Legii privind ocrotirea monumentelor* (nr. 1531-XII/ 22.06.1993), unul dintre articolele căreia stipula

adoptarea – *Registrului monumentelor RM ocrotite de stat*. Nepublicarea Registrului până în anul 2010 a creat un vid normativ privind regimul de protejarea a patrimoniului cultural imobil. Nepublicarea registrului național timp de 17 ani a lipsit monumentele istorice de dreptul de a fi protejate de stat, întrucât statutul de monument ocrotit se aplică doar acelor monumente care au fost înregistrate în Registrul monumentelor ocrotite de stat al Republicii Moldova:

“(1) Monumentele sunt obiecte sau ansambluri de obiecte cu valoare istorică, artistică sau științifică, care reprezintă mărturii ale evoluției civilizațiilor de pe teritoriul republicii, precum și ale dezvoltării spirituale, politice, economice și sociale și care sunt înscrise în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat.” [13].

Dar, prevederile punctului 2 vin în contradicție cu cele ale punctului 1 al aceluiași articol deoarece el stipulează faptul că toate monumentele situate pe teritoriul Republicii Moldova fac parte din patrimoniul său cultural și natural și sunt ocrotite de stat. Atât cetățenii simpli cât și reprezentanții instituțiilor statale s-au pomenit într-o situație confuză. În majoritatea cazurilor de deteriorare sau distrugere a bunurilor culturale a fost invocat faptul că, monumentul nu a fost inclus în Registru sau că Registrul nu a fost publicat în Monitorul Oficial și, în consecință, nu ar avea valoare juridică. Mai mult, articolul 14 al Legii privind ocrotirea monumentelor obligă deținătorii de bunuri culturale să respecte legislația Republicii Moldova privind protejarea monumentelor doar dacă acestea sunt înregistrate în Registrul monumentelor:

“Deținătorii cu orice titlu juridic ce posedă, folosesc sau păstrează monumente cu valoare istorică, artistică sau științifică luate la evidență sau înscrise în registrul monumentelor sânt obligați să respecte prevederile prezentei legi, condiție ce se include în actele de proprietate, de cumpărare-vânzare sau de închiriere.”.

Autoritățile APL sunt obligate să elaboreze și să administreze Registrele monumentelor de importanță locală, document care trebuie să devină unul de bază atât în procesul de ocrotire a patrimoniului cultural, cât și în cel de dezvoltare urbană și regională. Legislația prevede obligativitatea pentru aceste consilii de a aloca resurse financiare în bugetele lor anuale pentru menținerea, conservarea și restaurarea obiectivelor incluse în registru. Totuși, majoritatea consiliilor nu au elaborat până în prezent Registre și nu au prevăzut resurse în bugetele locale cu această destinație.

În 1994, *Constituția Republicii Moldova* fundamentează responsabilitatea protecției monumentelor culturale, dar o trece pe seama cetățeanului: „Protecția mediului înconjurător, conservarea și ocrotirea monumentelor istorice și culturale constituie o obligație a fiecărui cetățean” (art. 59). În primii ani de independență, legislativul de la Chișinău a făcut câțiva pași, fragili, în domeniul reglementării juridice a patrimoniului cultural, iar după adoptarea Constituției se aștepta o extindere a cadrului normativ. Situația însă a fost destul de haotică; aderarea la

convențiile europene și internaționale și adoptarea unor noi legi au fost mai mult ocazionale decât bazate pe abordări strategice. Lipsa unei viziuni clare a dus la apariția mai multor contradicții normative, iar protejarea patrimoniului cultural nu a devenit o prioritate a dezvoltării durabile în Republica Moldova. Legislația națională definește monumentele istorice utilizând termeni generali precum obiecte arheologice alături de termeni specifici - tumuli, stele din piatră, morminte antice izolate, fortificații, drumuri antice etc., precum și referințe arhitecturale. Astfel, legislația stabilește drept bunuri imobile următoarele:

“...obiectele naturale cu valoare geologică, biologică, zoologică, antropologică, arheologică, etnografică, istorică, clădiri construcții, monumente în cimitire, opere de artă monumentală și de arhitectură, tumuli, stele de piatră, morminte antice izolate, fortificații, drumuri antice, poduri străvechi și apeducte medievale.”

Începând din 1999, a fost adoptat un șir de legi pentru mai multe sub-domenii ale patrimoniului cultural, dar cele mai multe rămân modest implementate. Pe lângă acestea, mai există un șir de alte prevederi normative care abordează direct sau tangențial protecția monumentelor de cultură. În plus, în ultimul deceniu au fost armonizate un șir de acte legislative care vizează domeniul protejării patrimoniului cultural. Spre exemplu, pentru a răspunde lipsei prevederilor în legislația moldovenească privind administrația publică locală și cea privind descentralizarea administrativă, care ar reglementa competențele și atribuțiile autorităților publice locale în raport cu protejarea patrimoniului cultural național, în 2016, Guvernul Republicii Moldova a inițiat completarea legilor privind autoritățile publice locale cu compartimentul patrimoniul cultural. La fel, în anul 2016 au fost modificate și completate mai multe articole din Codul Penal și Codul contravențional cu aspecte privind sancționarea încălcărilor și infracțiunilor împotriva patrimoniului cultural. Introducerea unor sancțiuni destul de dure nu a însemnat și implementarea lor în practică.

În contextul legislativ și a faptului că patrimoniul cultural este parte a mediului natural, merită să menționăm și cele mai importante acte normative care reglementează relațiile din domeniul protejării patrimoniului cultural și natural: Legea privind protecția mediului înconjurător, Legea privind expertiza ecologică și evaluarea impactului asupra mediului înconjurător, Legea cu privire la resursele naturale, Legea privind fondul ariilor naturale protejate de stat, Legea cu privire la spațiile verzi ale localităților urbane și rurale, Codul Apelor etc. Ambele domenii juridice de protejare a patrimoniului cultural și natural interacționează cu codurile naționale: Codul Civil, Codul Penal, Codul Vamal, Codul Contravențional, Codul Fiscal, Codul Funciar, Codul Silvic, Codul Subsolului, Codul Apelor etc. Dar, pentru o mai bună acoperire normativă se cere o armonizare a legislației naționale.

În afară de legi și coduri de legi în cadrul legislației naționale există un șir de regulamente menite să implementeze actele legislative sau să reglementeze relațiile din domeniul protecției patrimoniului cultural și natural sau planificării regionale și urbane, cum ar fi: Regulamentul privind consultarea populației în procesul elaborării și aprobării documentației de amenajare a teritoriului și de urbanism, Regulamentul privind zonele protejate naturale și construite, Regulamentul-cadru privind activitatea organelor locale de arhitectură și urbanism, Regulamentul privind certificatul de planificare urbană și autorizația de construcție sau demolare a construcțiilor și amenajărilor, Regulamentul general de urbanism etc. Aprobarea în 2001 de către Guvernul Republicii Moldova a Regulamentului privind zonele protejate naturale și construite nu a contribuit și la aplicarea lui în practică. Deși este un act normativ obligatoriu pentru autoritățile publice locale și centrale și stabilește un număr de norme referitoare la protecția ariilor protejate naturale și construite, aceste regulamente au rămas mai mult pe hârtie:

„[...] 2. Regulamentul stabilește criteriile de delimitare a zonelor protejate naturale și construite în documentația de urbanism și amenajare a teritoriului, exigențele de bază pentru conservarea, punerea în valoare a acestor zone, determină competențele autorităților publice centrale și locale în acest domeniu, propune reglementări speciale pentru situri, rezervații etc.

3. Regulamentul este obligatoriu pentru autoritățile administrației publice centrale și locale responsabile de protecția și punerea în valoare a patrimoniului natural și construit, precum și pentru instituțiile de proiectare, alte persoane fizice și juridice implicate în procesul de elaborare a documentației de urbanism și amenajare a teritoriului, construcție, reconstrucție, revitalizare, conservare, utilizare sau efectuarea altor intervenții în zonele, siturile, monumentele, landșafturile de interes național sau local.

4. Instituirea zonelor protejate are ca scop conservarea, valorificarea bunurilor patrimoniului natural și construit prin delimitarea în jurul lor a unor teritorii cu regim special de gestionare și reglementare a intervențiilor, pentru asigurarea unui cadru armonios și unor condiții optime de păstrare a acestor bunuri.”

Din 1991 și până în 2023, guvernările au elaborat câteva strategii de dezvoltare a statului cu impact asupra „patrimoniului cultural”. *Strategia pe termen lung de Dezvoltare Economică și Reducere a Sărăciei* lansată de către Guvern în septembrie 2003 cuprinde câteva prevederi referitoare la turismul cultural ca parte importantă a economiei naționale, dar nimic semnificativ privind problema ocrotirii patrimoniului.

La 25 martie 2005, Guvernul a aprobat *Strategia națională privind Societatea Informațională E-Moldova, 2005-2015*. Capitolul despre „e-cultură” prevede noi mijloace de promovare a culturii prin intermediul mass-mediei electronice din diferite sectoare ale culturii

naționale. Noul *Program privind dezvoltarea raioanelor, 2005-2015*, intitulat „Satul Moldovenesc”, cuprindea și sarcini precum ocrotirea patrimoniului cultural, promovarea politicilor culturale pentru tineret, restaurarea și dezvoltarea caselor de cultură, a bibliotecilor și muzeelor raionale și implementarea unor modele europene de dezvoltare a localităților rurale. Niciuna însă nu a fost urmată de un plan de acțiuni cu impact pozitiv asupra patrimoniului cultural. Pe 9 aprilie 2014, a fost adoptată strategia de dezvoltare a culturii *Cultura 2020*, parte a strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”, care anunța o dezvoltare sustenabilă a sectorului cultural și racordarea lui la nivelul politicilor europene. Prioritatea nr. 1 a strategiei a fost „Salvgardarea patrimoniului cultural național în toată diversitatea lui”, cuprinzând toate componentele patrimoniu cultural din Republica Moldova: patrimoniul cultural construit, imobil (monumente de for public), arheologic, cultural mobil, cultural imaterial și cultural audiovizual. Deși acțiunile planificate erau destul de promițătoare, gradul lor de realizare a rămas modest între 2014-2020, deoarece majoritatea acțiunilor prevăzute în strategia „Cultura 2020” nu au avut acoperire financiară. Pentru realizarea acestui deziderat era nevoie în primul rând de o viziune națională clară asupra moștenirii culturale și de includerea acestui domeniu între prioritățile dezvoltării strategice și durabile a statului. În al doilea rând, sunt necesare resurse umane profesioniste care înțeleg și își asumă responsabilități în domeniu. În al treilea rând, implementarea planurilor de acțiuni la nivelul întregii țări necesită resurse financiare consistente.

Republica Moldova a semnat și ratificat mai multe tratate internaționale, printre care 6 convenții europene și 5 internaționale în domeniul protejării patrimoniului cultural. În 1999, Republica Moldova a aderat la *Convenția pentru protejarea patrimoniului cultural în cazul unui conflict armat* (1954), însă Guvernul nu s-a pronunțat niciodată asupra conținutului acesteia. În 2002, Republica Moldova a ratificat *Convenția UNESCO privind protejarea patrimoniului mondial natural și cultural* (1972), iar în 2006 *Convenția privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial* (2003). Prevederile acestor convenții sunt însă greu de implementat: Republica Moldova figurează pe Lista Patrimoniului Mondial cu un singur sit – Arcul Geodezic Struve. În lista indicativă UNESCO sunt înscrise alte două situri: unul cultural – Rezervația cultural-istorică „Orheiul Vechi” – și unul natural – Cernoziomul din stepa Bălților. Tentativele de a înscrie Rezervația „Orheiul Vechi” în Lista patrimoniului mondial au eșuat în etapa de evaluare și recomandare a ei de către ICOMOS.

În ceea ce privește implementarea *Convenției privind patrimoniului cultural imaterial*, Republica Moldova a reușit, în special datorită activităților partenerului de dosare cu România, să înscrie în Lista reprezentativă pentru domeniu patru elemente ale moștenirii culturale imateriale. Astfel, din cele 11 convenții europene și internaționale semnate de Republica Moldova, doar *Legea privind protejarea patrimoniului arheologic* (nr. 218 / 17.09.2010) îndeplinește, în mare

parte, prevederile *Convenției europene privind protejarea patrimoniului arheologic* (Valletta, 1992), ratificată de Republica Moldova în 2002. De asemenea, se aplică *Legea privind protejarea patrimoniului cultural imaterial* (nr. 58 / 29.03.2012), realizată în baza *Convenției UNESCO privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial* (Paris, 2003), ratificată de Republica Moldova în 2006.

În 2022, Parlamentul a adoptat o redacție nouă a *Legii privind ocrotirea monumentelor*. Au fost excluse prevederile nefuncționale, legate de patrimoniul cultural mobil, arheologic și natural, care dispun de legi specializate. În același timp, prevederile legii referitoare la patrimoniul cultural construit au fost substanțial fortificate: prin introducerea unor prevederi noi privind terenul monumentelor, zona de protecție a monumentelor, repararea prejudiciului adus monumentelor, protejarea localităților istorice etc., prin precizarea unor prevederi legale deja existente, dar și prin clarificări de ordin terminologic. Însă, ca și în alte cazuri, implementarea practică a noilor prevederi legale trenează. Unele modificări cu privire la protejarea bunurilor culturale mobile au fost aprobate prin legea Nr. LP285/2022 din 06.10.2022 pentru modificarea Legii nr. 280/2011 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, iar în 2023 guvernul a aprobat crearea „Serviciului de evidență și circulație a bunurilor culturale mobile”.

Deși legislația Republicii Moldova se acordă prioritate tratatelor internaționale atunci când acestea au fost semnate și ratificate, procesul de armonizare a legislației naționale la prevederile convențiilor internaționale este destul de lent: “Dacă tratatul internațional parte la care este Republica Moldova prevede alte norme decât cele stabilite de prezenta lege, se aplică prevederile tratatului internațional”.

Așadar, legislația Republicii Moldova conține un șir de acte normative în domeniul protecției patrimoniului cultural și natural care se completează reciproc, lipsește însă o interacțiune eficientă între ele: organele de stat care gestionează privatizarea, planificarea urbană, etc., nu țin cont întotdeauna de cerința legală privind consultarea Ministerului Culturii înainte de a lua o decizie. În contextul actual al adaptării legislației moldovenești la cea europeană și internațională, este nevoie de o abordare mai responsabilă, ceea ce ar facilita elaborarea unor politici culturale eficiente în domeniu și ar motiva instituțiile statului să-și onoreze obligațiile și să respecte subordinea normativă în procesul de luare a deciziilor.

3.2. Politici în domeniul patrimoniului cultural material și imaterial

Moștenirea culturală materială

Moștenirea culturală materială, cuprinde atât patrimoniul mobil cât și imobil, realizate de oameni în diferite epoci istorice. Totodată, patrimoniul cultural imobil include siturile arheologice

de toate tipurile (așezări, fortificații, morminte, cimitire etc.) și monumentele istorice (clădiri, complexe arhitecturale, monumente etc.). În cele mai dese cazuri, patrimoniul construit este împărțit, după importanța lui, în două categorii de bază – monumente de valoare națională și monumente de valoare locală, ele fiind singulare sau în grup. Monumentul istoric este protejat de lege împreună cu terenul adiacent acestuia, pe suprafața cărora este limitată orice activitate care contravine destinației lor speciale. Patrimoniul cultural mobil reprezintă, la rândul său, bunurile materiale clasate în patrimoniul cultural național cu valoare deosebită sau excepțională istorică, arheologică, documentară, etnografică, artistică, științifică și tehnică, literară, cinematografică, numismatică, filatelică, heraldică, bibliofilă, cartografică, epigrafică, estetică, etnologică și antropologică, reprezentând mărturii materiale ale evoluției mediului natural și ale relației omului cu acest mediu, ale potențialului creator uman.

Dint cele peste 15 000 de monumente de istorie și cultură ale Republicii Moldova, doar 5206 sunt incluse în *Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat*. Cele mai multe monumente înscrise în Registru sunt amplasate pe teritoriul municipiului Chișinău (419) și în raionul Edineț (380). Din numărul total de bunuri culturale înscrise în *Registru* fac parte 2 696 de situri arheologice, 1284 – monumente de istorie, 1261 monumente de arhitectură și 225 monumente de artă.

Patrimoniul arheologic. Pe teritoriul Republicii Moldova se înregistrează în jur de 8 000 de situri arheologice, peste 100 de urme de cetățui din pământ (antice și medievale timpurii), 3 cetăți medievale de zid (Soroca, Orheiul Vechi și Tighina-Bender), 6 târguri medievale (Orhei, Lăpușna, Tighina, Soroca, Căușeni, Chișinău), 788 de biserici, 129 de curți boierești și mai multe orașe istorice din secolul al XIX-lea (Cahul, Bălți, Chișinău, Lipcani, Tighina, Tiraspol, etc.). Printre cele mai importante monumente istorice se numără biserica Adormirea de la Căușeni (sec. XVII-XVIII) și cetățile medievale de la Soroca și Tighina-Bender. O trăsătură caracteristică a patrimoniului construit este păstrarea specificului arhitectural urban și rural. Majoritatea orașelor din Republica Moldova au fost fondate în secolele XIX – XX. Doar câteva au apărut ca târguri în perioada medievală, păstrând specificul perioadelor date, pierzându-și însă de-a lungul timpul specificul, fie din cauza urbanizării agresive, fie a ruralizării lor. Satul a fost și rămâne tipul de habitatului uman dominant în Republica Moldova, original prin tradițiile culturale și arhitectură. O categorie aparte a patrimoniului construit o reprezintă bisericile de lemn și din piatră, complexe monahale rupestre și supraterane.

Adoptarea în anul 2010 a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic a fost urmată de un șir de regulamente și documente normative care facilitează aplicarea ei în practică: Regulamentul privind Registrul arheologilor din Republica Moldova și Codul deontologic al

arheologilor din Republica Moldova (2013), Regulamentul cu privire la evidenta și clasarea patrimoniului arheologic; Regulamentul privind cercetarea și expertiza arheologică în Republica Moldova; Regulamentul cu privire la Registrul arheologic național și Repertoriul arheologic național (2013); Procedura de obținere a autorizației de cercetări arheologice (2015); Regulamentul de organizare și funcționare a Comisiei Naționale Arheologice (2017) etc. În anul 2017 a fost adoptată Legea nr. 161/20.07.2017 privind regimul mormintelor și operelor comemorative de război urmată de adoptarea Metodologiei de cercetare și excavare a mormintelor de război și a fostelor câmpuri de luptă (2018), care reglementează un domeniu destul de sensibil precum sunt urmele funerare și operele comemorative de război de pe teritoriul Republicii Moldova.

Legislația națională prevede solicitarea unei autorizații speciale din partea unei persoane pentru a efectua săpături arheologice. Comisia arheologică a Ministerului Culturii este autorizată să analizeze proiecte de investigație arheologică și să recomande Ministerului Culturii eliberarea permiselor persoanelor/arheologilor respectabili și calificați. Astfel, doar în baza acestei autorizații este acordat dreptul de a începe și a efectua săpături arheologice a siturilor sau a rămășițelor umane. Membrii Comisiei arheologice au dreptul să supravegheze și să controleze aceste lucrări. Permisul pentru investigațiile arheologice reprezintă un document juridic ce are scopul de a preveni săpăturile ilegale și îl obligă pe deținător să utilizeze metode și tehnici adecvate investigației științifice. După săpături, fiecare cercetător are obligația să prezinte în scris un Raport Comisiei arheologice, care va include o descriere a locului și perioadei de desfășurare a săpăturilor, metodologia, rezultatele etc. Raportul va fi însoțit de planuri, imagini, fotografii și alt material ilustrativ. Raportul va fi recenzat de către doi arheologi calificați înainte ca acesta să fie prezentat Comisiei. În conformitate cu regulile naționale și internaționale, arheologii trebuie să publice rezultatele săpăturilor arheologice cât mai curând posibil. Rezultatele cercetărilor arheologice vor fi făcute publice într-un termen de cinci ani din momentul săpăturilor. În majoritatea cazurilor această regulă nu este respectată deoarece arheologii consacră mențin un fel de monopol asupra publicării rezultatelor.

În cazul când în rezultatul activităților agricole sau de construcție sunt descoperite vestigii arheologice, executorii lucrărilor, persoane fizice sau juridice, sunt obligați să sisteze lucrările și să anunțe organele competente din cadrul administrației publice locale sau a Ministerului Culturii. După intervenția arheologilor și eliberarea certificatului de descărcare de sarcină arheologică lucrările pot fi continuate sau sistate, în cazul descoperii unor urme arheologice de importanță națională.

Patrimoniul arhitectural. Patrimoniul cultural construit constituie una cele mai importante componente ale moștenirii culturale naționale și universale. Elementele de arhitectură sunt cele

mai reprezentative părți atât ale orașului istoric, cât și ale localităților rurale și, ca parte integrantă a patrimoniului cultural național, trebuie să fie cartea de vizită a fiecărei așezări umane. În cele mai dese cazuri, patrimoniul construit este împărțit, după importanța lui, în două categorii de bază – monumente de valoare națională și monumente de valoare locală, ele fiind singulare sau în grup. Totodată, bunul cultural, inclusiv monumentul istoric, este protejat de lege împreună cu terenul adiacent acestuia, pe suprafața cărora este limitată orice activitate care contravine destinației lor speciale.

Problema terminologiei cuprinse în legislația Republicii Moldova rămâne a fi una persistentă, deoarece, în cele mai dese cazuri, noțiunile sunt incomplet sau incorect explicate în actul normativ, ceea ce creează situații confuze. De exemplu, noțiunile *patrimoniu arhitectural* și *patrimoniu imobil* practic lipsesc din actele normative moldovenești, iar noțiunile *monument de istorie* sau *monument de cultură* sunt foarte modest explicate. De aceea, din prevederile normative actuale trebuie să deducem ce ar însemna *patrimoniu arhitectural* sau *monument de arhitectură*. Deși legiuitorul a înșirat un șir de elemente care fac parte din patrimoniul arhitectural, o definiție clară atât a noțiunii de bază, cât și a fiecărui component lipsește. Astfel, din lege putem evidenția că monumentele de arhitectură sunt bunuri imobile, opere de arhitectură, sculptură sau pictură monumentală; construcții izolate sau grupate, clădiri, construcții, monumente în cimitire, tumuli, stele de piatră, fortificații, drumuri antice, poduri străvechi, apeducte medievale, cetăui de pământ, memorialuri, ansambluri și rezervații de arhitectură urbană și rurală (orașe, centre orășenești, cartiere, piețe, străzi, cetăți, ansambluri monastice, curți boierești, parcuri, landșafturi cu obiective de arhitectură) etc.

Mai explicit, în acest sens, este *Regulamentul privind zonele protejate naturale și construite*, aprobat de Guvernul Republicii Moldova în anul 2001, capitolul II al căruia este dedicat termenilor utilizați și unde sunt explicate noțiunile: protecție, zone protejate, monumente, ansambluri de arhitectură și urbanism din localitățile urbane și rurale, clădiri cu valoare arhitecturală, clădiri cu valoare ambientală, clădiri cu valoare memorială, monumente sau ansambluri de artă plastică sau memorială, monumente tehnice, situri, situl arheologic, situri urbane, situri istorice rurale, situri comemorative, parcuri și grădini istorice, rezervație de arhitectură.

După 1991, multe biserici și mănăstiri au fost reabilitate. În majoritatea cazurilor însă, la proiectarea și realizarea lucrărilor de intervenție nu s-a ținut cont de criteriile de bază ale protejării: păstrarea integrității și autenticității monumentului istoric. La fel de originale sunt și conacele boierești de pe teritoriul țării, în mare parte abandonate și într-o stare deplorabilă. Câteva dintre ele au fost reabilitate în ultimii ani. Este cazul complexului istorico-arhitectural Manuc Bei

din orașul Hâncești. Monumentul seamănă însă mai degrabă cu un complex de construcții noi decât cu clădiri istorice autentice.

Cele mai vizitate locuri din Republica Moldova sunt Orheiul Vechi, mănăstirile de la Căpriană, Țipova, Saharna, Curchi, Hâncu, cetățile de piatră de la Soroca și Tighina-Bender. Un loc aparte în moștenirea culturală a Republicii Moldova îl ocupă patrimoniul industrial, pivnițele de la Cricova și Mileștii Mici fiind cele mai atractive monumente.

Patrimoniul cultural construit al Republicii Moldova a avut de suferit foarte mult în ultimele trei decenii din cauza unei politici inadecvate față de această moștenire, a lipsei unei legislații restrictive și a unor mecanisme de implementare și monitorizare a legislației în domeniul construcțiilor, a lipsei unui management adecvat. Astfel, în cei 30 de ani de independență, Republica Moldova a pierdut un număr mare de clădiri istorice, care au fost intenționat demolate, mutilate, abandonate, etc. Procesul a fost încetinit în ultimii ani datorită activării Agenției de Inspectare și Restaurare a Monumentelor (astăzi - Agenția de Inspectare a Monumentelor), a organizațiilor non-guvernamentale și a unor grupuri de inițiativă.

Campania de evaluare a monumentelor istorice din Chișinău, incluse în registrele de protecție, a arătat că între 1993-2010 au fost demolate 77 de monumente, că 155 dintre ele au suferit intervenții ilegale care le-au prejudiciat autenticitatea, iar 17 clădiri istorice au fost lăsate fără întreținere de proprietari și află într-o stare avansată de ruinare [14].

Prevederile cadrului legal național stipulează că monumentele istorice, artefactele arheologice și tezaurele care ar putea fi descoperite sunt protejate. Persoanele fizice și juridice care, în cursul unor lucrări, descoperă ruine arheologice ce pot fi definite drept monumente, trebuie să înceteze lucrările, să informeze autoritățile locale pe teritoriul cărora au fost găsite vestigiile, apoi să semnaleze descoperirile Ministerului Culturii, în scris, în decurs de 48 de ore, pentru ca acesta să le ia sub ocrotire. Proprietarul terenului pe care sunt descoperite vestigii arheologice este obligat să asigure integritatea acestora și, în caz de necesitate, să permită cercetarea și conservarea lor, inclusiv în cazul rămășițelor umane. Instituțiile statului, la rândul lor, vor organiza lucrări de conservare și restaurare și vor compensa proprietarul terenului cu echivalentul în bani pentru daunele produse sau pentru terenul trecut în proprietatea statului. De cele mai multe ori, însă, aceste prevederi nu sunt realizate în practică.

Moștenirea culturală imaterială

Moștenirea culturală imaterială reprezintă totalitatea creațiilor tradiționale, de regulă orale, transmise din generație în generație, exprimate în forme literare, muzicale, coregrafice sau teatrale, precum și ansamblul practicilor, reprezentărilor, expresiilor, cunoștințelor și abilităților – împreună cu instrumentele, obiectele, artefactele, vestimentația specifică, accesoriile și spațiile

culturale asociate acestora – pe care comunitățile, grupurile și, după caz, indivizii le recunosc ca făcând parte din patrimoniul lor cultural.

Legiferarea și dezvoltarea acestui domeniu s-a realizat treptat și a fost provocată de *Convenția UNESCO privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial* (Paris, 2003), ratificată de Republica Moldova prin Legea nr. 12-XVI / 10.02.2006. Astfel, în 2009, Ministerul Culturii a creat Comisia Națională pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial, comisie care a facilitat elaborarea cadrului normativ și editarea *Registrului național al patrimoniului cultural imaterial din Republica Moldova*. Registrul a fost conceput în două volume, după criteriu etnic (A și B), și este structurat în 10 compartimente. În volumul A, publicat în 2012, sunt incluse 510 elemente ale patrimoniului cultural imaterial moldovenesc, iar volumul B dedicat minorităților etnice din Republica Moldova rămâne încă nepublicat. Înscrierea acestor elemente în *Registru* înseamnă recunoașterea valorii lor și acordarea unui regim juridic de protejare. Elaborarea *Registrului* este importantă pentru inventarierea, identificarea, documentarea, definirea patrimoniului cultural imaterial și stimulează cercetarea, transmiterea, promovarea, punerea în valoare a elementelor acestui tip de patrimoniu. Aceste acțiuni ilustrează eficacitatea managementului patrimoniului și contribuie la implementarea *Convenției UNESCO*. Adoptării *Legii privind protejarea patrimoniului cultural imaterial* (nr. 58 / 29.03.2012) i-au urmat un șir de regulamente care au facilitat crearea cadrului normativ al domeniului și au permis înscrierea în *Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității* a unor tradiții locale: *Colindatului de ceată bărbătească*, împreună cu România (2013), *Tehnicile tradiționale de realizare a scoarței în România și Republica Moldova* (2016); *Mărțișorul. Practicile culturale asociate Zilei de 1 martie*, împreună cu Bulgaria, Macedonia de Nord și România (2017) și *Arta cămășii cu altiță - element de identitate culturală în România și Republica Moldova* (2022).

Raportul UNESCO de la finele anului 2016 remarcă faptul că Republica Moldova a făcut pași importanți în domeniul protejării și promovării patrimoniului cultural imaterial. Multe aspecte rămân însă la nivelul declarațiilor și necesită mai multă implicare din partea instituțiilor publice. De asemenea, este nevoie de o mai bună promovare a cunoștințelor privind patrimoniul cultural imaterial național în rândul elevilor și al tinerilor [15].

3.3. Cadrul instituțional național

Politicile culturale în Republica Moldova se axează în mod special pe protejarea bunurilor culturale aflate în pericol. Protejarea patrimoniului cultural este asigurată de către Parlament, Guvern și alte instituții publice și private. Parlamentul are menirea să dezvolte politica statului și să aprobe acte normative în domeniul protejării patrimoniului cultural, să includă și să excludă

monumente din *Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat*. Guvernul, la rândul său, pregătește politici publice în domeniul protejării patrimoniului cultural, iar Ministerul Culturii este organul public central responsabil de punerea în practică a politicilor de ocrotire a patrimoniului cultural.

Timp de trei decenii, Ministerul Culturii a trecut prin mai multe reforme administrative, a elaborat și pus în aplicare, în limitele atribuțiilor sale, cadrul normativ și managementul patrimoniului cultural. Ministerul Culturii este responsabil de elaborarea politicilor, strategiilor și normelor specifice în vederea protejării patrimoniului cultural național, dar și de punerea în practică a programelor de identificare, documentare, cercetare, conservare, transmitere, promovare, revitalizare și punere în valoare a patrimoniului cultural. Structura principală din cadrul Ministerul Culturii este Direcția patrimoniu cultural și arte vizuale, responsabilă pentru vestigiile istorice, patrimoniul cultural construit, protejarea patrimoniului cultural național mobil și imobil, conformarea cu legislația relevantă și menținerea arhivelor și registrelor privind protejarea monumentelor. Pe lângă aceasta, Direcția validează programele de protejare a monumentelor, coordonează studii asupra monumentelor arheologice și supraveghează săpăturile arheologice, oferă consultanță și îndrumare în probleme de patrimoniu oficialităților central și locale, profesioniștilor, cercetătorilor, studenților etc. Sub egida Ministerul Culturii activează ca organe executive Agenția de Inspectare a Monumentelor (din 2006, activă real de la finele anului 2009), Agenția Națională Arheologică (din 2013) și Centrul național de conservare și promovare a patrimoniului cultural imaterial. În subordinea lui se află și câteva organisme consultative, specializate în diverse componente ale patrimoniului cultural: Consiliul național al monumentelor istorice, Consiliul național pentru monumentele de for public, Comisia națională arheologică, Comisia națională pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial, Comisia națională a muzeelor și colecțiilor etc.

Ministerul Mediului este instituția responsabilă de protejarea patrimoniului natural. Ministerul coordonează activitatea organizațiilor și întreprinderilor subordonate, printre care Agenția „Apele Moldovei” și Agenția pentru Geologie și Resurse Minerale. Tot el coordonează procesul de inventariere, pașaportizare, evaluare și dezvoltare a sistemului de arii naturale protejate de stat, de elaborare și implementare a măsurilor de protecție și conservare a biodiversității, inclusiv de creare a rețelei ecologice naționale ca parte integrantă a Rețelei Ecologice Paneuropene, coordonează activitățile de elaborare a Cadastrului de stat al obiectelor și complexelor din fondul ariilor protejate, Cadastrului regnului vegetal și animal, Cărții Roșii a Republicii Moldova, precum și ținerea bazei de date și a Registrului colecțiilor de animale și plante din flora și fauna sălbatică.

Până în 2018, Academia de Științe a Moldovei, prin institutele de cercetare subordonate, a realizat un șir de programe de cercetare în domeniul patrimoniului cultural și a consultat Ministerul Culturii în diverse probleme legate de acesta. După reformarea Academiei însă, Institutul Patrimoniului Cultural a trecut în subordinea directă a Ministerul Culturii și încă se află în așteptarea unor decizii privind soarta și perspectivele administrative. Instituțiile universitare din țară sunt implicate mai mult în pregătirea cadrelor în diverse domenii ale patrimoniului cultural și uneori acordă consultări pe marginea unor proiecte de acte normative sau politici privind moștenirea culturală.

Moștenirea arhivistică este parte componentă a patrimoniului național și constituie totalitatea documentelor depuse la păstrare permanentă în arhivele de stat, în alte depozite speciale și instituții de stat, ce reflectă procesele dezvoltării social-politice, statale, economice și social-culturale a poporului nostru, a grupurilor etnice care au locuit și care locuiesc în republică. Păstrarea permanentă a documentelor se face în atât în arhivele centrale administrate de către Agenția Națională a Arhivelor (Arhiva Națională și Arhiva organizațiilor social-politice), cât și în arhivele municipale (Chișinău, Bălți), depozitele speciale și în 35 de servicii raionale de arhivă. Păstrarea intermediară a documentelor este pusă în sarcina arhivelor departamentale de ramură sau a celor teritoriale (municipale și raionale), iar păstrarea finală a documentelor se realizează de către arhivele centrale, iar unele categorii de documente în depozitele speciale de stat, arhivele municipale și raionale. Arhivele din Republica Moldova sunt instituții publice și sunt deschise publicului larg pentru cercetare și documentare. Instituțiile de arhivă din republică au făcut parte din Serviciul de Stat de Arhivă al Republicii Moldova (1991-2018), care a fost reorganizat în 2018 în Agenția Națională a Arhivelor, autoritate administrativă în subordinea Ministerului Justiției. Noua structură are misiunea de a implementa politica statului în domeniul arhivistic prin administrarea și dezvoltarea Fondului Arhivistic al Republicii Moldova, monitorizarea și controlul arhivelor de stat și supravegherea procesului de organizare a lucrărilor de secretariat în organele administrației publice centrale de specialitate și ale autoadministrării locale ale Republicii Moldova. Astăzi Fondul arhivistic al Republicii Moldova se păstrează în mai multe depozite din republică. Doar suprafață totală a depozitelor arhivelor centrale este de 4654,8 m², care cuprind 24865 metri liniari de documente. Direcția generală Arhiva Națională din cadrul Agenției Naționale a Arhivelor deține cel mai bogat fond de documente, cele mai vechi datând din sec. XV. Din fondul arhivistic general fac parte cca. un milion de documente pe suport de hârtie, 150 mii negative fotografice, peste 5 mii de benzi magnetice, peste 15 mii de filme etc. Pe lângă documente, Direcția generală Arhiva Națională mai deține și o bibliotecă informativ-științifică care include 55586 de cărți și broșuri; 7423 colecții de reviste anuale și 3336 de colecții de ziare. Direcția generală Arhiva organizațiilor social-politice a fost creată pe baza Arhivei Partidului

Comunist al Moldovei și deține peste 9000 de metri liniari de documente ce reprezintă atât istoria sec. XX, cât și începutul sec. XXI.

Muzeele rămân până astăzi cele mai importante instituții care păstrează și promovează diverse categorii de bunuri culturale mobile. În prezent în republică sunt înregistrate 132 muzee, dintre care șapte muzee naționale din subordinea Ministerului Culturii cu 14 filiale. În Republica Moldova mai activează 125 muzee regionale din subordinea autorităților publice locale (comunale, sătești și raionale). Ministerul Culturii are mandat de a monitoriza activitatea muzeelor aflate în proprietatea publică și de a asigura bugetul anual al muzeului național. Autoritățile publice locale asigură bugetul anual al muzeelor locale. În afară de muzeele publice, există și cinci muzee private sunt administrate și finanțate din surse private. Astăzi, în custodia muzeelor din republică se află peste 1,146,000 de obiecte culturale, dintre care 615839 de piese în muzeele naționale și 530884 de obiecte în muzeele locale.

Un loc aparte în șirul instituțiilor din domeniul patrimoniului cultural îl ocupă Sistemul Național de Biblioteci (SNB), care este alcătuit din 2600 de biblioteci: 2 biblioteci naționale, 1295 biblioteci publice (141 - municipale, raionale, orășenești; 1154 - comunale, sătești); 1277 biblioteci ale instituțiilor de învățământ (1173 - din învățământul general, 41 - din școli profesionale, 40 - din colegii, 23 - universitare) și 26 biblioteci specializate (Centrul Național de Informare și Reabilitare al Asociației Nevăzătorilor din Moldova, Biblioteci agricole, Biblioteci medicale, Biblioteci Tehnico-Științifice). Numărul de documente pe suporturi fizice disponibile în SNB la 01 ianuarie 2022 este de 40.982.006 mii unități materiale, dintre ele - 24.376.037 mii în limba română. Bibliotecile din Republica Moldova dețin un număr impresionant de manuscrise, numărul de unități materiale diferă de la un tip de bibliotecă la altul: biblioteci naționale - 6136, biblioteci publice - 20, biblioteci ale instituțiilor de învățământ - 197.659 și biblioteci specializate - 3770.

La nivelul administrației publice locale, fiecare raion și municipalitate dispune de o direcție pentru cultură, arhitectură și mediu. După reforma teritorial-administrativă din 2003, au fost create 32 de consilii raionale, Direcțiile municipale pentru cultură (Chișinău, Bălți) însărcinate cu supravegherea activității instituțiilor culturale locale și anume cu:

- asigurarea condițiilor necesare pentru dezvoltarea artei populare și meșteșugurilor tradiționale, a activităților culturale și de agrement;

- realizarea programelor de conservare și promovare a culturii și artei în raioane / municipalități prin organizarea diferitor evenimente culturale: festivaluri, competiții, activități de conservare și promovare a artei populare, grupurilor de amatori, expozițiilor de artă și meșteșugărit;

- prezentarea către Ministerul Culturii și către consiliul raional / municipal a raportului anual privind activitatea sa și activitatea instituțiilor subordonate.

Deși Direcțiile și secțiile raionale de cultură au un șir de obligații privind activitatea reprezentanților din teritoriu în domeniul patrimoniului (asigură viabilitatea patrimoniului, contribuie la transmiterea elementelor de patrimoniu către generația tânără și organizează activități de promovare a patrimoniului, inventariază elementele patrimoniului, creează dosare ale acestora, etc.), însă majoritatea au o activitate modestă în domeniu.

Așadar, autoritățile locale sunt responsabile pentru menținerea inventarului monumentelor de importanță locală și pentru finanțarea activităților legate de protejarea acestor monumente. Pentru a preveni deteriorarea acestora, instituțiile statului responsabile pentru protejarea lor sunt obligate să stabilească zone de protecție incluse în registru, iar lucrările efectuate în zonele de protecție trebuie să respecte normele care reglementează aceste zone.

Lipsa în Republica Moldova a unei tradiții în domeniul protejării patrimoniului cultural face ca managementul domeniului să funcționeze greoi, deseori încălcându-se ordinea de consultare și luare a deciziilor, ceea ce duce în final la deteriorarea sau distrugerea unor obiective de patrimoniu. Interesele private, de grup, de partid și sistemul corupt influențează procesul de luare a deciziilor în detrimentul patrimoniului istoric.

Timp de trei decenii, forțele politice care au guvernat Republica Moldova nu au reușit să construiască un sistem de management clar și eficient în domeniul protejării patrimoniului cultural. Din păcate, nu s-a elaborat o viziune națională privind abordarea integră și integrată a moștenirii naturale și culturale. Deși mai multe acte normative stipulează că atât instituțiile statului cât și fiecare cetățean în parte au obligația de a proteja patrimoniul cultural și natural, ele nu depășesc nivelul declarativ, iar implementarea lor în practică rămâne o problemă actuală pentru societatea moldovenească.

3.4. Programele de cercetare și educație în domeniu.

În Republica Moldova s-au lansat și realizat în ultimele trei decenii mai multe programe și proiecte de cercetare și educație care au o legătură directă cu domeniul patrimoniului cultural. Însă, o platformă comună în ceea ce privește cercetarea și educația pentru moștenirea culturală în Republica Moldova lipsește. În continuare aducem câteva exemple care demonstrează interesul față de patrimoniul cultural atât din punct de vedere academic, cât și educațional.

Odată cu inițierea unor programe de educație muzeală, Ziua Națională a Culturii; Săptămâna Memoriei; Ziua Monumentelor și Siturilor, Ziua Internațională a Muzeelor și Noaptea Europeană a Muzeelor; Ziua Națională a Portului Popular; Zilele Europene ale Patrimoniului; Târgul Național al Covorului „Covorul Dorului”, muzeele din republică au devenit mai atractive.

Astfel, datele din ultimii ani ne arată că muzeele naționale și locale sunt vizitate anual de peste 550.000 de vizitatori. Dar, pentru consolidarea capacității lor de funcționare și sporirea rolului lor în dezvoltarea unei societăți durabile, muzeele din republică au nevoie de un management mai performant, o mai bună susținere financiară, o coordonare mai eficientă între autoritățile centrale și locale, respectiv o implicare mai activă și mai responsabilă a personalului responsabil de acest domeniu. În acest context, se cere o mai mare încredere în organizațiile non-guvernamentale, în special în ICOM Moldova, care reprezintă, din punct de vedere profesional, specialiștii în domeniul muzeologiei. Astfel, colaborarea la nivel național și internațional, transferul de bune practici, cunoștințe și experiențe sunt extrem de necesare în funcționarea eficientă a muzeelor. De aceea, este foarte importantă aplicarea în practică a Propunerilor ICOM Moldova din 2013 pentru elaborarea Strategiei de Dezvoltare a Managementului și Marketingului Muzeal, care reprezintă o viziune actuală a rolului și locului muzeelor în societățile contemporane.

Pentru un management eficient și durabil al moștenirii culturale trebuie să ținem cont și de pregătirea specialiștilor în domeniile etnografiei, etnologiei, antropologiei și patrimoniului cultural. Universitatea de Stat din Moldova și 1990 și Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” sunt cele mai cunoscute instituții de învățământ superior din Republica Moldova care pregătesc specialiști în domeniile respective. Din anul 2009 la UPS „Ion Creangă” s-a lansat programul de masterat „Patrimoniu istoric și turism cultural”, care pregătește specialiști în domeniile protecția și valorificarea patrimoniului și turismului cultural. La finele acestui program, absolvenții pot activa în calitate de: muzeograf; cercetător științific; consultant expert în probleme de patrimoniu; referent cultural; agent turistic; manager în turism; coordonator al activităților culturale; coordonator în cadrul asociațiilor nonguvernamentale de profil; cadru didactic în învățământul preuniversitar, profesional, universitar. În contextul scăderii în ultimii ani a interesului față de studiile în domeniile *Etnologie*, *Muzeologie*, *Antropologie*, USM a lansat în anul 2018 programul de masterat „Managementul Patrimoniului Cultural”, care a înlocuit, de fapt, programul de master la „Arheologie”. Din anul 2019 programul MPC, în baza unui parteneriat cu Facultatea de Istorie, Universitatea București, absolvenții vor primi atât diploma USM, cât și diploma UB.

La finele anului 2018 s-a lansat platforma științifică națională pentru valorificarea patrimoniului cultural al Republicii Moldova *Pro patrimoniu cultural*, care se dorește a fi o publicație On-line ce va cuprinde trei domenii ale patrimoniului: artistic, arheologic și etnologic. Platforma și Revista „Patrimoniul cultural național ca resursă pentru o dezvoltare durabilă a Republicii Moldova” lansate sub egida Institutului Patrimoniului Cultural al Ministerului Culturii trebuie să devină o sursă importantă de informare și un instrument calitativ și util pentru formarea specialiștilor în domeniul protecției patrimoniului cultural din Republica Moldova.

3.5. Expuneri în cadrul cercetării de teren

”Уходит эпоха. Стареют мастера. Теряются старые технологии той же росписи. Современный художник даже не знает как создавали раньше краску. Все делается на принтере. Традиции уходят, а вместе с ними и люди которые помнят кисточку из кошки. Уходят все люди которые это еще помнят. Секреты уходят бесследно. Есть какие-то ассоциации народных мастеров, но они находятся в условиях добывания денег. Мастера – старые люди. Они не имеют доступ к интернету. Они не имеют возможности самостоятельно распространять свои навыки. Все делается как легче, а по настоящему уже даже и не знают как делается. Ведь раньше люди умудрялись даже дубленки как-то делать. А сейчас оказывается нет такой химии в быту чтобы их делать. Сейчас большинство знаний утеряно.” (FG1)

”Acolo sus am impresie că nu există o politică clară pentru toți referitor la patrimoniul cultural. În patrimoniul cultural a satului intră și clădirea casei de cultură, și alte clădiri de importanță culturală și istorică. Acestea necesită investiții. Noi avem în sat și multe case care sunt păstrate și care ar putea fi transformate în muzee. Ele ar putea fi conservate și ar putea fi un loc frumos.

La noi aici încă se păstrează tradițiile acestea, a sărbătorilor de iarnă, a sărbătorilor pascale. Sărbătorile tradiționale se păstrează. Și când ajungem în preajma sărbătorilor de iarnă la noi e frumos, se păstrează tradițiile acestea, cu colindul. Chiar familii întregi se unesc și merg pe la casele oamenilor. Se colindă până la ora 2.00 - 3.00 de noapte. Cei mai fericiți sunt bătrânii singuratici, când intri la dâșii. Vezi cum plâng de momentele pe care le-au trăit cândva, cum se bucură de clipele trăite în prezent.

Dacă exodul persoanelor din țară va fi tot atât de mare nu va avea cine păstra, nici... cine duce mai departe patrimoniul cultural” (FG2)

” Am elaborate pașapoarte pentru toate obiectele de patrimoniu cultural din raion. Între ele este casa doctorului Scholz, este clădirea liceului, sunt casele construite în 1918, 1913, spitalul care a fost, el tot intră în registru de patrimoniu național. Acolo este fântâna ceea, din 1847. Eu am participat la elaborarea pașapoartelor obiectelor de patrimoniu.(N.N.)

La Lipcani avem conacul Rosetti-Roznovanu, un monument de arhitectură și istorie, care din anul 2006 este în proprietate privată. Primarul orașului Lipcani, în perioada de 4 ani duce tratative cu persoana fizică, proprietarul acestui conac. Care l-a cumpărat cu 3 capeici, la pus drept gaj la o bancă și acum e sechestrat. Primăria orașului Lipcani, consiliul precedent era de acord să achite din bugetul orașului, 300-400 mii lei, ca să intre în posesia statului. Proprietarul la ziua de azi vrea un milion de euro. Conacul se dăruiește... Legislația prevede, că dacă e un monument de

arhitectură, și chiar dacă e proprietate privată... legea clar spune: trebuie de menținut în starea de la momentul procurării. Ne adresăm la poliție, ne adresăm... La nimeni nimic nu trebuie.” (FG3)

”Casele rurale reprezintă un patrimoniu cultural material. Sunt granturi, proiecte de restaurare. Cu susținerea partenerilor externi și a statului se păstrează patrimoniul cultural. La Văleni este un turism cultural intens, există patrimoniu cultural inclus în UNESCO. Turiștilor le place că este totul autentic, conservat. Nu este deci totul distrus. La Văleni s-a implementat și un proiect de prelucrare a deșeurilor, canalizare, etc. ” (FG4)

” Никакой охраны наследия не существует. Рушится советская мозаика. На территории старых домов уже растут деревья. Я видела в Израиле как старые дома сохраняются, ремонтируются и добавляются новые технологии. Показываются фильмы, есть эффекты, которые запоминаются, и посетители хотят вернуться.

Clădirile frumoase vechi sunt multe în oraș. Dar mă ia groaza când se pun bannere publicitare, ”steclopachete”, se construiesc anexe, se vând ”hamburgeri” etc. Nu este corect.

Ca să reconstruiești clădirea trebuie să respecti niște cerințe, nu toți se apucă de asta. Clădirile oricum se distrug. Poate ar reconstrui cineva, dar cerințele legislative sunt mari. Sunt clădiri vechi cu importanță istorică, dar nu se face nimic. La sinagoga de pe Alecsandri este aceeași situație. Deci, legislația nu este perfectă dacă stau clădirile în așa o stare.” (FG6)

”Politicele Ministerului culturii în domeniul patrimoniului au fost majoritatea ajustată la nivel european și mondial, ceea ce ține de legislație se îmbunătățește – muzeele, bibliotecile, patrimoniul imaterial și material, activitățile de protejare. Se realizează activități în Chișinău și în teritoriu. Dar cu un donator Biserica de pământ din Căușeni, nu e ușor să obții așa un proiect de mare din partea ambasadei SUA, dacă nu ar fi și un pic de advocacy din partea Ministerului Culturii.

Avem de lucru cu strada, nu prea avem specialiști. De scos au scos pavajul, dar când să-l pună nu se primește ceea ce era. Dar sperăm că până într-un final să avem și strada renovată și eu cred că e bine să scriem proiecte mai ales transfrontaliere.

Eu cred că lipsa cea mai mare Moldova este lipsa restauratorilor pe diferite segmente, inclusiv pe pavaj, fiindcă ei cumva erau pregătiți în instituțiile unionale, s-au mai perfecționat, dar peste hotare este un lucru foarte prețuit, foarte bine plătit, nemaivorbind că ei știu să utilizeze tehnologiile. O lipsă foarte mare de cadre în Republica Moldova.

Nu se pregătesc astfel de specialiști, poate doar la arhitectură. În iconografie mai sunt.

De exemplu restauratori de carte nu mai sunt. Se aduc restauratori de peste hotare. Republica Moldova nu pregătește restauratori de carte. Noi nici nu avem nevoie de mulți. Trebuie să ne orientăm spre România ca să nu avem bariere lingvistice dar să vină cu competențe foarte bune.

Pot fi demersuri către Minister de a avea niște tratate de colaborare cu România, ca să se pregătească și pentru Republica Moldova. Restauratorul trebuie să comunice foarte mult.” (FG7)

”Возрождаются традиции благодаря фестивалю ковра. Люди вспоминают что у них есть древние артефакты. Из под своих собак и свиней вытащили и постирали ковры и начинают ценить своё наследие. Старые ковры выкупаются.

Несколько лет назад я увидел как один человек вёз тачку переполненную книгами. Сказал мне что будет ими топить. Я ему предложил оставить все книги мне, а я ему взамен заполню тачку дровами. Там было 293 книги и семейный альбом. Оказалось, что кто-то из молодого поколения при переезде выбросил всё это богатство из квартиры, через окно, тихий ужас. Интересно кто учил этого человека, кто его вырос, что он так легко выбрасывал богатство семьи?

Я считаю что мы недостаточно используем резервы Министерства культуры, которое ежегодно планирует издание литературы по Молдове, но туда не включаются почему то произведения гагаузских авторов и литература Гагаузии. Как-то было в один год издали Румынско-гагаузский словарь Тодура Ангели, это было очень давно и с тех пор повторения таких событий не было. Министерство Культуры могло бы нас как-то поддержать в издание литературы на нашем языке.” (FG8)

”Надо развивать места которые будут посещать туристы. Не хватает музыки, танца, местного колорита. Да, проводятся какие-то праздники, фестивали, это 4-5 раза в год. А зарплату получаем целый год. Так что для этого нужно работать круглый год. В советское время наши ансамбли выходили с программой на поля, для механизаторов, для доярок. Почему мы не можем поехать, например, в Криуляны, и вот там представить нашу культуру? Я считаю что абсолютно неправильно что Дом Культуры подчиняется Примэрии и всё. Дом Культуры должен подчиняться управлению культуры, министерству культуры, там должны быть специалисты которые будут приходить, проверять, отсюда должна потом приходить и помощь. Это живой организм, который должен работать. Дома Культуры по всей стране нужно восстанавливать и улучшать. У нас Дом Культуры особенный, в советское время тут работали художники по мозаике из Одессы. Вообще он был построен как Дворец Культуры.

В селе собираются экспонаты, макеты старых телег, свай и т.д. Организовываются встречи с детьми, передаются старые знания. Этим занимается один дедушка, которого нужно поощрить. Мы покупаем ему материалы из которых он делает макеты. Но его надо мотивировать за работу.” (FG9)

” Ne-am confruntat cu problema de a strămuta monumentul eroilor căzuți în cel de al doilea război mondial. Pentru a reamplasa monumentul am apelat la Guvern și spre final s-a reușit

procedura printr-o hotărâre de Guvern. La moment pe terenul unde a fost cândva amplasat monumentul avem teren de joacă pentru copii, iar monumentul se află în zona istorică lângă muzeu.” (FG11)

”Păstrăm patrimoniul cultural imaterial și material. Se desfășoară ateliere privind modul cum se curăță fântânile. Festivaluri care promovează cultura, repertoriul străvechi cântat de multe ansambluri. Se mai petrece și ”Prăjițelul”, festival de arta culinară.

La nivel național există programul de promovare a iei, șezătorile din Calarași, Strășeni, festivalul ”Basarabia”. Ministerul cu unele fonduri din România promovează cămașa cu altiță, festivalul iei, cămășile bărbățești. Ar fi bine să existe și altfel de proiecte. Ar trebui să existe pe lângă Minister combinatul, atelier de costume populare. Este o provocare enormă. Agenții economici care se implică în sfera dată vor profit, din cauza asta nu se ține cont de calitatea materialelor, a aței etc. De aceea Ministerul ar trebui să controleze aceste procese. Ar fi bine ca pe timpuri să existe un combinat de stat de producere care să aibă standarde.

La atestare ni s-a imputat că nu avem costume care corespund standardelor. Dar nu este vina noastră. Am apelat la un meșter care a primit licență din partea ministerului. De ce le dați licență dacă nu pot face un costum de calitate? Este vina ministerului că nu monitorizează meșterii. Dar se dă vina pe colective. Însă noi nu suntem profesioniști în artizanat.” (FG12)

” Politicile naționale sunt doar pe hârtie, nu se văd. Nu sunt proiecte de reparare, dotare. Per general nu avem în Moldova să fie ceva foarte dezvoltat, pe timpuri se cânta de exemplu la fluier, acum acest domeniu este subdezvoltat. Dar ar fi bine să se pună accent pe fiecare localitate, să se dezvolte în direcția spre care au aptitudini copiii: fluier, meșteșugărit, etc. Știu că sunt meșteri în confecționarea fluierului la Sud, la Cahul, Cantemir.” (FG13)

”Есть люди которые занимаются, делают свое ремесло, но это больше то что осталось от предков от семьи, кто-то начала заниматься и пытаются идентифицировать себя с каким-то направлением. Естественно, профессиональной подготовки не так много. В Бендерах есть художественный институт. Есть вопросы по квалификации людей которые занимаются ремеслом, повысить квалификацию за свой счет. Мы выезжаем на выставки – Молдова, Румыния. Мероприятия, форумы. Это прекрасно и информации много. Осенью посчастливилось быть спикером на форуме в России и подняли вопрос что у нас ремесло у нас больше, как хобби. Работа дает деньги на хлеб, а ремесло — это хобби, дополнительное дело. А в других государствах ремесло это заработок, это их работа. Сразу видно и качество и количество, это можно использовать не только в культуре, но и в туризме и т.д.. Есть этно-дома, Терновка, Владимировка, гончарное дело, но все на голом энтузиазме. Пытаемся найти гранты, их продвигать. Что-то получается, что-то нет. Пока на уровне поплавка.” (FG14)

”Am umblat prin sat să strâng lucruri necesare pentru muzeu. Nu am putut găsi o pereche de stative de țesut. Întreb: "Ce ați făcut cu dânsese?" Răspunsul: "Le-am pus pe foc". Am găsit doar o singură furcă de tors în tot satul, una singură, fără caier și câteva mosorele. Întreb: "Ce ați făcut cu celelalte?" Și aud: "În căruță, în mașină și la gunoi". Majoritatea așa mi-au spus: nu sunt, nu avem, le-am dus... Noroc, că icoanele nu le-a dus nimeni și mai sunt.

S-a distrus mult și fără cuget. A fost și o moară de apă s-a demolat, o baie comunală, tipic colhoznică, distrusă până la temelie, o oloniță veche cu teasc manual din anii 1790 a fost dată la metal uzat și toate astea în perioada aspirațiilor noastre europene, fără a ști ce este de fapt cultura europeană.

Păstrarea patrimoniului cultural ar trebui să devină obiectiv al politicii de stat. Eu aș zice că și cultura e bazată pe business. Nu cunosc în acest sens programe de stat, care să oblige toate organizațiile și cetățenii să ocrotească și să folosească patrimoniul cultural în primul rând în scopuri educative, căci uităm cine suntem și de ce suntem aici.” (FG15)

3.6. Concluzii

- Realizarea cu succes a unor politici în domeniul protejării patrimoniului necesită un parteneriat eficient între administrația publică centrală, locală și instituțiile universitare, în măsură să construiască de comun acord strategii de ocrotire a moștenirii culturale și să integreze bunurile culturale în circuitul turistic, fără a afecta integritatea și originalitatea lor.

- Politicile implementate trebuie să fie realizate în conformitate cu Convențiile internaționale și să includă protejarea, conservarea, animarea și punerea în valoare a patrimoniului.

- Protecția patrimoniului trebuie să fie printre obiectivele esențiale ale amenajării teritoriului și ale urbanismului și să asigure luarea în considerare a acestui imperativ în diversele stadii de elaborare a planurilor de amenajare și a procedurilor de autorizare a lucrărilor.

- Urbanizarea și modificarea identității urbane sunt procese firești pentru societățile contemporane. Proiectele de planificare urbanistică, de amenajare a teritoriului, de restaurare-conservare, de cercetare, etc., trebuie să conțină studii de fezabilitate și să fie monitorizate în acord cu legislația națională, cu convențiile internaționale ratificate de Republica Moldova, dar și cu prevederile altor importante documente internaționale din domeniu emise de UNESCO și Consiliul Europei.

- Întreținerea parcurilor publice și grădinilor istorice ca expresie vie a unui obiectiv de patrimoniu trebuie să fie bazată pe tradițiile culturale locale, iar intervențiile în peisajul lor nu

trebuie să depășească prevederile Cartei de la Veneția și Cartei de la Florența. Cât privește accesul la monumentele istorice, administrațiile publice locale trebuie să țină cont și de faptul că rețelele de comunicare nu trebuie să penetreze în orașele istorice, ci doar să faciliteze traficul în apropierea acestor orașe și să permită un acces ușor.

- Procesele de globalizare și uniformizare a vieții contemporane conduc deseori la pierderea unor componente culturale, știrbind astfel identitatea și moștenirea culturală a diverselor colectivități umane. De aceea, autoritățile publice centrale și locale trebuie să sprijine proiectele calitative de protejare a patrimoniului cultural și să asigure în același timp programe pluridisciplinare de formare în politici culturale, protecția, managementul și valorificarea patrimoniului cultural. Turismul cultural trebuie să fie integrat în strategiile de dezvoltare economică a statului și promovat în spiritul toleranței, a respectului și aprecierii diversității culturale.

- Lipsa specialiștilor în protejarea și valorificarea patrimoniului cultural reprezenta o problemă semnificativă, deoarece afectează capacitatea de conservare, gestionare și promovare a bogățiilor culturale și istorice ale localităților. Pregătirea specialiștilor în domeniile etnografiei, etnologiei, antropologiei și patrimoniului cultural ar trebui să fie o sarcină de dezvoltare. Este necesar ca guvernul, societatea civilă și instituțiile de învățământ să colaboreze pentru a dezvolta programe educaționale adecvate în domeniul patrimoniului cultural, să ofere condiții de muncă și remunerare atrăgătoare pentru specialiști și să promoveze conștientizarea și aprecierea patrimoniului cultural în rândul populației.

- Elaborarea unei strategii naționale susținute de un plan de acțiuni pe termen scurt și mediu ar facilita elaborarea unor politici culturale eficiente. În același timp, Ministerul Culturii ar trebui să coopteze un personal profesionist și responsabil și să fie mai receptiv la sugestiile societății civile, așa cum cer prevederile mai multor convenții internaționale la care Republica Moldova a aderat.

- Deși legislația în vigoare a Republicii Moldova subliniază rolul deosebit de important al autorităților publice locale în sistemul de protejare a patrimoniului cultural, implicarea acestora în protejarea acestui gen de patrimoniu este deocamdată mai mult decât modestă, fapt care zădărnicește aplicarea eficientă în practică a prevederilor legislației din domeniu. La nivelul autorităților publice locale din Republica Moldova ar trebui adoptate viziuni strategice, documente de politici în domeniul protejării și dezvoltării durabile a patrimoniului cultural, care ar stabili locul ocupat de patrimoniul cultural în dezvoltarea comunităților locale.

- Primul pas în realizarea cu succes a unor programe în domeniul protejării patrimoniului cultural este asigurarea accesului la informație și responsabilizarea cetățeanului. Într-un stat de drept democratic, cetățeanul este responsabil de ocrotirea și valorificarea moștenirii culturale în

egală măsură cu instituțiile statului. Sensibilizarea opiniei publice privind valoarea și importanța moștenirii culturale trebuie să devină o practică curentă, deoarece patrimoniul cultural constituie atât un reper identitar, cât și o sursă de inspirație și de creativitate pentru generațiile prezente și viitoare.

IV. Capitalul uman

4.1. Tendințele ocupării și salarizării forței de muncă în sectorul cultural.

Numărul angajaților din domeniul culturii influențează nemijlocit calitatea și varietatea serviciilor culturale. Un număr suficient de angajați în domeniul cultural poate contribui la diversificarea programelor culturale și la adaptarea acestora la nevoile și interesele diferitelor grupuri sociale. Ei pot dezvolta proiecte și inițiative care să includă comunitățile marginalizate și să abordeze problemele sociale relevante prin intermediul artei și culturii. Aceasta poate asigura un acces mai larg și mai egal la activitățile culturale pentru diferite grupuri sociale și crește coeziunea socială. Numărul angajaților din domeniul cultural influențează nemijlocit dezvoltarea infrastructurii culturale. O infrastructură culturală bine dezvoltată și accesibilă este esențială pentru asigurarea unei oferte culturale diversificate și accesibile pentru public. Evoluția numărului angajaților în domeniul culturii în perioada 2015-2022 este prezentată în tabelul 4.1 [16].

Tabelul 4.1. Numărul salariaților pe economie și în domeniul culturii în perioada 2015-2022

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
--	------	------	------	------	------	------	------	------

Numărul total al salariaților, pers.	717071	715527	720318	739366	742067	738510	739584	729646
Activități de creație si interpretare artistică, pers.	6248	6114	6253	6195	5996	5817	5803	6800
Activități ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor si alte activități culturale, pers.	3731	3620	3634	3578	3627	3535	3480	4102
Personalul caselor de cultură, pers.	5121	5246	5013	5047	5064	5103	5027	5294
Cota parte a domeniului culturii față de numărul total al salariaților, %	2,1	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0	1,9	2,3
Total angajați în cultură	15100	14980	14900	14820	14687	14455	14310	17196

Numărul angajaților în domeniul culturii a fost într-o scădere permanentă de la 15100 în 2015 la 14310 în 2021. Comparativ cu anul 2015, numărul total al angajaților s-a redus cu 5,2%, inclusiv în sectorul activităților de creație – 7,2%, în sectorul bibliotecilor, arhivelor, muzeelor și alte activități culturale - 6,8% și respectiv în sectorul caselor de cultură – 5,3%. În 2015 cota angajaților din cultură constituia 2,11% din numărul total de angajați, în 2021 a constituit doar 1,93%, iar în 2022 – 2,3%.

Anul 2022 este anul de schimbare a situației în domeniul forței de muncă din sectorul culturii. Numărul angajaților a depășit 17000 de persoane și a înregistrat o creștere pe parcursul unui an de circa 20,3%. Creșterea au înregistrat toate domeniile: activități de creație și interpretare artistică – creștere cu circa 1000 de persoane, activități ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor si alte activități culturale – peste 600 persoane, personalul caselor de cultură – peste 250 de persoane.

Salariile adecvate cerințelor vieții contribuie la promovarea incluziunii sociale și a echității. Ele reflectă valoarea culturii în societate. O remunerare justă contribuie la îmbunătățirea statutului și demnității artiștilor și profesioniștilor culturali, sporind astfel aprecierea și respectul societății față de munca și contribuția lor. Valoarea salariului poate atrage și menține personal talentat și calificat, asigurând astfel diversitatea și reprezentarea adecvată a diferitelor grupuri sociale, contribuind la dezvoltarea sectorului cultural. Cu resursele umane asigurate, instituțiile culturale pot crea și oferi programe și servicii de calitate, care să satisfacă nevoile și interesele diferitelor grupuri sociale. Aceasta contribuie la crearea unei societăți mai echitabile și mai coezivă. Salariu corect și competitiv poate motiva angajații din domeniul cultural să își desfășoare munca într-un mod eficient și dedicat, contribuind la oferirea de servicii și activități culturale de calitate, ceea ce poate consolida coeziunea socială. Salariul influențează și accesibilitatea activităților culturale pentru populație. Prețurile reduse sau bilete gratuite, abonamentele

culturale pot fi accesibile și celor cu resurse financiare mai limitate pentru a participa la evenimente culturale. Acesta sporește participarea și implicarea publicului și poate contribui la crearea unui sentiment de apartenență și unitate socială. În tabelul 4.2 sunt prezentate datele cu privire la câștigul salarial mediu brut în perioada 2015-2021. El conține datele despre salariul mediu brut pe economie, precum și salariile din cel mai bine plătit domeniu, servicii în tehnologia informațională și trei cele mai slab plătite domenii – serviciile de alimentație, agricultură și domeniul culturii [17].

Tabelul 4.2. Câștigul salarial mediu brut în perioada 2015-2022.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Salariul mediu pe activități economice, lei	3751,6	4102,8	4563,9	5141,9	6010,1	6616,8	7634,8	8899,6
Activități de servicii în tehnologia informației, lei	12770,2	15356,0	16051,4	17339,5	21463,6	24044,0	30971,9	37115,4
Activități de creație și interpretare artistică, lei	2837,4	2944,8	3087,4	3464,5	4929,4	5403,4	5778,2	6631,5
Activități ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor și alte activități culturale, lei	3014,8	3044,7	3111,0	3526,1	4800,7	5359,1	5974,2	7073,4
Activități de producție cinematografică, video și de programe de televiziune, lei	4691,1	4980,4	5812,2	5783,8	8388,1	7253,7	10109,1	10852,4

Salariul mediu pe economie a crescut în perioada 2015-2022 de la 3751,6 lei la 8899,6 lei, ce constituie o creștere de 137,2%. Cea mai mare creștere au înregistrat salariile din domeniul tehnologiilor informaționale, de la 12770,2 lei la 37115,4 lei – 190,6%. Salariile din domeniul culturii au înregistrat: activități de creație și interpretare artistică – creștere cu 133,7%, activități ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor – cu 134,7%, activități de producție cinematografică – cu 131,3. Media pe economie a crescut cu – 137,2%. Deci ritmul de creștere a salariilor în cultură, în perioada 2015-2022 a fost mai jos decât media pe economie. Salariile în domeniul culturii continuă să rămână printre cele mai joase pe economie.

4.2. Pregătirea profesională și nevoile pieței de muncă în cultură.

Pregătirea profesională în domeniul culturii implică dobândirea cunoștințelor, abilităților și competențelor necesare pentru a lucra în instituții culturale, organizații non-profit, în industria creativă sau în domeniile legate de patrimoniul cultural. Aspectele cheie ale pregătirii profesionale

în sectorul culturii trebuie să includă educația formală, stagii și practică profesională, formarea profesională continuă, dezvoltarea abilităților tehnologice, cunoștințe în domeniul managementului culturii, legislației și politicilor culturale. Pregătirea profesională trebuie să sprijine și să dezvolte abilități artistice și creativitate, atât pentru cei care lucrează în domeniul artelor, cât și pentru ceilalți profesioniști din sector.

Mobilitatea angajaților sectorului cultural se referă la schimbarea locurilor de muncă și poate avea diferite efecte asupra sectorului în ansamblu. În tabelul 4.3. este prezentată mobilitate angajaților din sectorul arte și activități de agrement în perioada 2018-2020 (2021-2022 datele lipsesc) [18]. În sectorul artelor se înregistrează un procent mai redus al mobilității (angajări și eliberări) comparativ cu media pe economie. Mobilitatea scăzută a angajaților înseamnă un grad înalt al persoanelor, care rămân în mod stabil la aceeași poziție sau organizație și are diverse consecințe, atât pentru angajați, cât și pentru organizații. Este important să se remarce că, deși mobilitatea redusă aduce anumite beneficii, cum ar fi stabilitatea organizațională, experiența profesională, organizațiile trebuie să fie conștiente și să gestioneze potențialele riscuri, cum ar fi stagnarea și rezistența la schimbare, pentru a se asigura că echipele rămân competitive și adaptabile.

Tabelul 4.3 Mobilitate angajaților din sectorul cultural în perioada 2018-2020

	Angajați, sectorul artă și activități de agrement		Eliberați, sectorul artă și activități de agrement		Angajați, pe economie		Eliberați pe economie	
	Total, pers.	%,*	Total, pers.	%,*	Total, pers.	%,*	Total, pers.	%,*
2018	3103	18,1	2896	16,9	227966	28,6	212705	26,7
2019	3286	18,8	3439	19,7	212440	26,3	214641	26,6
2020	2682	15,1	2967	16,7	184921	23,0	193106	24,0

1* - In % fata de numărul locurilor de munca

Mobilitatea redusă este determinată și de specificul sectorului cultural orientat spre creație și care necesită o anumită categorie distinctă de angajați. Menținerea unor echipe coezive și bine coordonate este o prioritate pentru instituții, ceea ce încurajează angajații să rămână în aceeași organizație.

Tabelul 4.4. reprezintă evoluția locurilor de muncă în sectorul artelor și activităților de recreație și agrement. În anul 2020 sectorul a înregistrat cel mai mare număr de locuri de muncă

vacante – 1385 ce constituia 7,8% din numărul total. În ultimii ani situația s-a îmbunătățit înregistrând în 2022 821 de locuri vacanțe, ce constituia 5,4%.

Tabelul 4.4. Evoluția locurilor de muncă vacante în sector în perioada 2018-2022

Artă, activități de recreație și agrement					
	2018	2019	2020	2021	2022
Locuri de munca vacante la	1001	1341	1385	708	821
In % fata de total locuri de munca	5,8	7,6	7,8	4,8	5,4

Formarea profesională continuă în sectorul cultural este importantă pentru ca angajații să mențină și să-și dezvolte abilitățile, să cunoască noile tendințe și tehnologii, să îmbunătățească cunoștințele și să se adapteze la schimbările din societate. Evoluția caracteristicilor statistice al formării profesionale continue (FPC) în perioada 2018-2022 este prezentată în tabelul 4.5.

Tabelul 4.5. Evoluția caracteristicilor FPC în sectorul culturii

	Salariați care au participat la cursuri de FPC				
	2018	2019	2020	2021	2022
Durata medie a formării profesionale continue în sector (ore/participant)	23,0	21,0	33,0	18,0	33,0
Durata medie a formării profesionale continue pe economie (ore/participant)	45,0	45,0	41,0	45,0	44,0
Arta, activități de recreere și de agrement, pers.	382	531	334	360	427
% față de total pe economie	0,4%	0,6%	0,4%	0,4%	0,5%
Total: activități economice , pers.	90311	95972	77944	89732	88966
Costurile unităților FPC pe un salariat în sector, lei	477,7	456,8	290,9	544,5	754,4
Costurile unităților FPC medii pe economie, lei	1636,4	1591,1	1111,4	1158,4	1425,4

Cu toate că durata FPC a crescut în perioada 2018-2022 de la 23,0 la 33,0 ore/participant, ea continuă să rămână mai joasă decât media pe economie, care a fost în 2022 – 44,0 ore/participant. În 2022 au beneficiat de FPC în sectorul artelor și activităților de recreere și agrement 427 de persoane ce a constituit 0,5% din totalul pe economie. Rămân joase și costurile unităților FPC pe

un salariat în sector , care în 2022 au constituit 754,4 lei, o creștere cu 58,1% față de 2018 (477,7 lei), dar mai joase decât media pe economie de 1425,4 lei (53,0%).

4.3. Asigurarea drepturilor culturale: accesul la cultură, exprimarea artistică, identitatea culturală, drepturile lingvistice.

Unul din cele mai importante roluri în asigurarea accesului populației la cultură îl joacă casele de cultură. Ele sunt prezente pe întregul teritoriul țării și oferă un spectru larg de servicii culturale: concerte, spectacole, ocupații artistice, etc. Tabelul 4.6 reprezintă datele statistice ale activității caselor de cultură. Numărul instituțiilor în perioada 2018-2022 s-a redus cu 22 de unități, circa 2,0%. Toate unitățile - din mediul rural.

Tabelul 4.6. Activitatea caselor de cultură în perioada 2018-2022

	2018	2019	2020	2021	2022
Case de cultură	1216	1216	1197	1194	1194
Case de cultură (mediul rural)	1142	1143	1127	1123	1120
Necesită reparație capitală	357	362	350	342	335
Avariate	51	44	45	36	36
Numărul spectatorilor deserviți, mii persoane	7467,2	6126,7	2783,8	3279,1	5713,9
Total personal, persoane	5047	5064	5103	5027	5294
Total activități	61978	63872	21893	25660	45509

	2018	2019	2020	2021	2022
Proiecte finanțate prin programe externe	41	56	37	48	84
Total formații artistice	3694	3759	3652	3751	3611
Total membri ai formațiilor artistice	55074	55997	52476	50561	50868
Activități ai formațiilor artistice	9939	9846	4404	5830	7758
Turneele formațiilor artistice	653	696	39	219	323
Meșteri populari	2807	2915	2840	2492	2796

În 2022 rămân încă 335 de case de cultură care necesită reparație capitală. Reieșind din faptul că numărul de case de cultură s-a redus cu 22 de unități, anume cele care necesitau reparație capitală se poate de prognozat că majoritatea absolută din cele 335 vor fi lichidate. Eforturile organelor decizionale trebuie să fie direcționate pentru a păstra măcar o casă de cultură în fiecare localitate rurală cu statut de reședință. În anul 2022, instituțiile au început să revină din condițiile impuse de pandemia COVID-19, când numărul spectatorilor a scăzut până la 2,8 mln în 2020 și 3,3 mln în 2021, înregistrând o creștere până la 5,7 mln de persoane. A crescut și numărul angajaților din casele de cultură de la 5047 în 2018 la 5294 – în 2022 (4,9%). Tot mai multe case de cultură desfășoară activități cu susținerea programelor internaționale de finanțare. Astfel în 2018 au fost susținute 41 de proiecte culturale, iar în 2022 – 84, o creștere cu circa 105,0%.

Pandemia a influențat, într-o măsură activitatea formațiilor artistice de la casele de cultură, care s-au redus de la 3694 colective în 2018 la 3611 – în 2022 (2,2%). O scădere mai vădită a înregistrat numărul membrilor formațiilor artistice de la 55074 persoane în 2018 la 50868 în 2022 (7,6%). Și mai mult au scăzut numărul activităților artistice desfășurate de către formațiile de amatori, de la 9939 în 2018 la 7758 în 2022 (21,9%) și turneele colectivelor – de la 653 în 2018 la 323 în 2022 (51,5%).

Participarea populației la evenimente culturale are un impact important asupra dezvoltarea identității culturale prin crearea de spații de întâlnire și interacțiune, promovarea diversității și incluziunii, stimularea creativității și exprimării individuale. Evenimentele culturale creează un spațiu comun în care oamenii pot împărtăși experiențe, interese și pasiuni comune. Prin interacțiunea în cadrul evenimentelor culturale, oamenii construiesc relații și conexiuni sociale, ceea ce contribuie la crearea unui sentiment de apartenență și coeziune în comunitate. Evenimentele culturale aduc laolaltă diferite expresii culturale, tradiții și modele, oferă oportunități pentru oameni de a învăța și de a se expune prin diversitatea culturală și etnică. Participarea la evenimentele culturale ajută la promovarea înțelegerii, toleranței și respectului față de diferențe, contribuind la crearea unei comunități mai incluzive și mai coezivă.

Evenimentele culturale reprezintă și o modalitate de a promova identitatea culturală și patrimoniul unei comunități. Participând la aceste evenimente, oamenii consolidează propria identitate culturală și promovează valorile și tradițiile comune. Aceasta contribuie la dezvoltarea unui sentiment de mândrie și apartenență la comunitate și la întărirea relațiilor sociale. De asemenea, evenimentele culturale oferă o platformă pentru oameni să-și exploreze și să-și exprime creativitatea și pasiunile individuale. Prin participarea la aceste evenimente, oamenii pot descoperi și își pot dezvolta talentele artistice, ceea ce poate aduce satisfacție și realizare personală. Aceasta contribuie la creșterea încrederii în sine, ceea ce consolidează interacțiunea socială și coeziunea în comunitate. Evenimentele culturale servesc ca un cadru pentru implicarea civică și participarea activă în comunitate. Acestea pot genera discuții și dezbateri despre probleme sociale, culturale și politice importante.

În luna martie 2023, Centrul Sociologie și Psihologie Socială (CSPS) al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice a desfășurat chestionarea sociologică a populației din Republica Moldova cu privire la coeziunea socială. Una din problemele cercetate a fost frecvența participării populației la activitățile culturale. O astfel de cercetare a realizat BOP în 2015 [19]. Tabelul 4.7 reprezintă datele comparative ale cercetărilor din 2015 și 2023.

Tabelul 4.7. Frecvența participării respondenților la activități culturale pe parcursul unui an

Activități culturale	Deloc		O singură dată pe an		De 2 -3 ori pe an		În medie, o dată pe lună		În medie, o dată pe săptămână	
	2015	2023	2015	2023	2015	2023	2015	2023	2015	2023
Ați fost la teatru	79.9%	70.3%	9.7%	14.6%	6%	11.0%	2.4%	2.3%	0.1%	1.9%
Ați fost la cinema	80.5%	68.1%	6.5%	16.3%	8.4%	11.3%	2.3%	3.2%	0.2%	1.0%
Ați fost la concert	57.1%	35.3%	17.7%	28.2%	20%	29.1%	3%	3.6%	0.8%	3.3%
Ați fost la muzeu	78.9%	58,8%	10.1%	28,8%	7.6%	14.0%	1.2%	2.8%	0.1%	3.6%
Ați fost la bibliotecă	75.9%	54,8%	4.7%	14.1%	6.7%	16.8%	5.2%	7.4%	4.3%	6.8%
Ați participat la evenimente culturale comunitare	54.1%	40.2%	17.6%	20.0%	22.8%	26.2%	3.0%	6.8%	0.5%	6.8%

După cum se poate observa din tabelul 4.7, pe parcursul perioadei 2015-2023 s-a înregistrat o îmbunătățire a participării populației la diferite activități culturale. Numărul persoanelor care nu au fost deloc la teatru s-a redus cu 9,6%, cei care nu au fost deloc la cinema cu 12,4%, la concerte – cu 21,8%, la muzeu – cu 20,1%, la bibliotecă – cu 21,1%, nu au participat nici la un eveniment cultural – o reducere cu 23,9%. Cele mai mari creșteri se înregistrează anume la persoanele, care au vizitat o singură dată, sau de 2-3 ori pe an. Astfel, cumulativ cei care au vizitat evenimentele culturale de 1-3 ori pe an a crescut la teatre de la 15,7% în 2015 la 25,7% în

2023, la cinema – de la 14,9% la 27,6%, la concerte – de la 37,7% la 57,4%, la muzee – de la 17,7% la 42,2%, la biblioteci – de la 11,4% la 30,9% și la evenimente culturale comunitare – de la 40,4% la 46,2%.

Producția domeniului cultural are un rol important în promovarea identității și patrimoniului cultural, crearea spațiilor de comunicare, încurajarea diversității culturale, îmbunătățirea calității vieții și bunăstării, stimularea participativității. Prin intermediul artelor, literaturii, muzicii, dansului și altor forme de expresie culturală, se păstrează tradițiile și se promovează valorile comune, consolidând sentimentul de apartenență și mândrie în rândul membrilor societății, facilitează interacțiunea și colaborarea între ei. Evenimentele culturale, cum ar fi festivalurile, expozițiile, spectacolele de teatru sau concerte, reprezintă oportunități pentru oameni de a se întâlni și a împărtăși experiențe comune. Aceste spații de întâlnire și dialog facilitează interacțiunea socială și consolidează conexiunile între oameni. Participarea la evenimente culturale stimulează comunicarea, înțelegerea reciprocă și dezvoltă relații sociale stabile.

Prin diversitatea și varietatea sa, producția culturală contribuie la creșterea incluziunii și a respectului pentru alte culturi. Prezentarea diverselor expresii artistice și culturale promovează diversitatea comunităților și încurajează recunoașterea diferențelor individuale și culturale, ce contribuie la reducerea discriminării și creează un mediu deschis și tolerant. Participarea și practicarea activităților culturale, fie ca creator sau spectator, contribuie la îmbunătățirea calității vieții și bunăstării. Arta și cultura oferă oamenilor bucurie, satisfacție emoțională și oportunități de exprimare creativă. Aceste experiențe pozitive au un impact direct asupra stării de bine ale oamenilor, ceea ce îmbunătățește relațiile sociale și crește coeziunea socială. Serviciile și produsele culturale joacă un rol important în stimularea participării civice. Evenimentele culturale sunt catalizatori pentru mobilizarea și organizarea oamenilor în jurul unor cauze. În tabelul 4.8 este prezentată evoluția producției organizațiilor de cultură de bază: instituțiile teatral-concertistice, casele de cultură, producțiile editoriale.

Tabelul 4.8. Evoluția producției culturale în diferite sectoare culturale

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Teatre, spectacole	3 025	3 054	2 791	2 573	2 483	944	1 641	2237	2397
Filarmonica, concerte	142	138	165	155	151	74	54	89	85
Colective autonome, concerte	199	166	133	178	178	106	140	271	303
Total producție	3366	3358	3089	2906	2812	1124	1835	2597	3366

Consumul cultural stimulează dialogul și schimbul de idei între membrii comunității. Atunci când oamenii discută despre lucrările de artă sau participă la dezbateri culturale, se creează spații de interacțiune socială și de înțelegere reciprocă. Prin înțelegerea și aprecierea diverselor culturi se pot depăși barierele și stereotipurile, consolidând coeziunea socială și promovând incluziunea.

Consumul cultural dezvoltă abilitățile sociale și emoționale ale indivizilor. Participarea la evenimente culturale și consumul de artă stimulează empatia, gândirea critică și creativitatea. Aceste abilități contribuie la interacțiuni mai pozitive și la relații mai strânse între membrii comunității. Oamenii se socializează, devin parte a grupurilor sau organizațiilor culturale, contribuie la organizarea de evenimente sau susțin și promovează arta și cultura locală. Această participare activă și implicare comunitară creează legături și colaborare între oameni.

În tabelul 4.9 este prezentată evoluția cheltuielilor medii de consum ale populației, cheltuielilor per persoană pentru agrement și cultură și procentul față de total în perioada 2015-2022 [20]. *Cheltuielile de consum ale populației* corespund cheltuielilor în bani și în natură pentru necesitățile curente de consum ale gospodăriei: produse alimentare, procurarea mărfurilor nealimentare și plata serviciilor.

Cheltuielile pentru recreere și cultură includ totalitatea plăților efectuate de către o persoană pentru procurarea obiectelor de menire social-culturală, pentru odihnă și sport, procurarea producției imprimată și plata diferitor activități și servicii culturale. În perioada 2015-2022 cheltuielile de consum au crescut cu 182,4%, de la 2035,3 lei la 3711,9 lei. În valori nominale cheltuielile pentru cultură au înregistrat o creștere de la 28,4 lei în 2015 pentru o persoană pe lună până la 95,8 lei în 2022, ce constituie o creștere de 337%. Însă calculată în procente față de cheltuielile totale creșterea a fost doar de 1,2%, de la 1,4% în 2015 la 2,6% în 2022.

Tabelul 4.9. Evoluția cheltuielilor pentru recreere și cultură pentru o persoană.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Cheltuieli de consum medii lunare pe o persoană, Lei	2035,3	2106,3	2217,0	2389,1	2786,5	2791,1	3039,5	3711,9
Cheltuieli pentru agrement și cultură medii lunare pe o persoana, Lei	28,4	28,0	31,0	36,9	78,6	65,6	63,6	95,8
Procente față de total	1,4	1,3	1,4	1,5	2,8	2,4	2,1	2,6

Există diferență în cheltuielile salariaților pentru cultură, în dependență de locul de reședință. Astfel, în 2022 persoanele din mediul rural au cheltuit 39,1 lei în mediu, ce constituie 1,3% din cheltuielile totale, iar cele din localitățile urbane – 243,0 lei, 4,7%. Există și diferențe în cheltuielile pentru cultură în dependență de zona geografică. Dacă în Chișinău cheltuielile constituie 270,5 lei per persoană (4,8%), atunci în regiunea Nord – 54,9 lei (1,6%), Centru – 43,8 lei (1,4%), Sud – 22,3 lei (0,8%). De asemenea față de cheltuielile pentru cultură influențează și nivelul de educație. Persoanele din familiile unde capul are studii superioare au cheltuit în 2022 în mediu lunar pentru cultură 302,5 lei (5,3% din total), profesional tehnic – 49,1 lei (1,4%), secundar general – 47,9 lei (1,6%) și studii primare – 16,9 lei (0,7%). În concluzie, cele mai mari cheltuieli pentru cultură în structura cheltuielilor de consum îl au persoanele din Chișinău unde capul familiei are studii superioare, iar cele mai mici sunt în localitățile rurale din regiunea sud, unde capul familiei are studii primare.

Un alt indice, care este necesar de determinat în cadrul stabilirii gradului de echitate a serviciilor culturale, este situația celor mai vulnerabile grupuri de populație din punct de vedere cultural. În acest scop vom face analiza comparativă a frecventării evenimentelor culturale în apropierea locului de reședință în grupurile sociale sensibile, precum și proporția din bugetul gospodăriei alocată culturii de către 20% cei mai săraci dintre cetățeni. Tabelul 4.10 reprezintă cheltuielile pentru cultură și agrement în perioada 2015-2022 ale 20% cele mai sărace persoane din țară și cele mai înstărite 20%.

Tabelul 4.10. Evoluția cheltuielilor pentru cultură pe categorii sociale

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
20% cei mai săraci, Lei, medii lunare pe o persoana	7,5	6,8	7,2	7,1	12,4	11,8	11,3	13,5
Procente față de total,%	0,8	0,7	0,7	0,6	0,9	0,9	0,8	0,8
20% cei mai înstăriți, Lei, medii lunare pe o persoana	79,7	77,3	92,2	111,2	252,8	206,9	204,9	321,9
Procente față de total,%	2,2	2,0	2,3	2,6	4,8	3,9	3,5	4,4

Cu toate că valoarea nominală a cheltuielilor pentru cultură și agrement ale 20% cei mai săraci a crescut permanent de la 7,5 lei în 2015 la 13,5 lei, ponderea în cheltuielile totale a evaluat în jurul la 0,8%. Cheltuielile celor mai înstăriți 20% a crescut de la 2,2% la 4,4%. Odată cu

creșterea veniturilor, 20% din populația cea mai înstărită a crescut de două ori cheltuielile pentru agrement și cultură, în timp ce 20% cei mai săraci au menținut același nivel de cheltuieli.

Frecventarea evenimentelor culturale în apropierea locului de reședință poate varia în grupurile sociale sensibile, în funcție de mai mulți factori, inclusiv accesibilitatea, interesele culturale, resursele financiare, educația. Grupurile sociale sensibile includ persoane cu venituri reduse, persoane cu dizabilități, persoane în vârstă, minorități etnice sau lingvistice și alte categorii vulnerabile. Unele dintre provocările cu care se pot confrunta aceste grupuri sociale sensibile în frecventarea evenimentelor culturale sunt:

- Lipsa facilităților și infrastructurii adecvate, cum ar fi rampe pentru accesul în scaun cu roțile, ascensoare sau spații adaptate pentru persoanele cu dizabilități, poate limita participarea acestor grupuri la evenimentele culturale.
- Costurile ridicate ale biletelor sau abonamentelor pentru evenimentele culturale pot face ca participarea să fie îngreunată pentru grupurile cu venituri reduse.
- Grupurile sociale sensibile pot să nu fie la curent cu evenimentele culturale care au loc în apropierea lor sau să nu primească informațiile necesare într-un format accesibil, cum ar fi traduceri în diferite limbi.
- Minoritățile etnice sau lingvistice pot întâmpina dificultăți în accesarea evenimentelor culturale din cauza barierei lingvistice sau a diferențelor culturale.

Este important ca instituțiile culturale, autoritățile și organizațiile relevante să colaboreze și să implementeze politici și programe speciale pentru a încuraja și facilita participarea grupurilor sociale sensibile la evenimentele culturale, asigurându-se astfel că toți cetățenii au acces egal la serviciile culturale. Pentru a încuraja participarea grupurilor sociale sensibile la evenimentele culturale, în ultimii ani au fost întreprinse mai multe măsuri, precum asigurarea unui mediu accesibil pentru persoanele cu dizabilități prin adaptarea infrastructurii culturale la necesitățile persoanelor cu dizabilități. Prețurile la bilete pentru serviciile culturale în ultimii cinci ani, cu toate că au înregistrat o creștere, dar s-au schimbat nesemnificativ. În oferta culturală sistematică, cu părere de rău lipsesc prețuri reduse sau abonamente pentru grupurile dezavantajate, precum și acordarea de subvenții sau sprijin financiar din partea statului pentru participarea acestora la evenimentele culturale.

În condițiile actuale un lucru important pentru participarea categoriilor defavorizate la activitățile culturale este furnizarea de informații clare și accesibile prin intermediul diferitelor canale, inclusiv mediile de comunicare specifice pentru grupurile sociale sensibile.

Nu toate canalele de informare sunt accesibile pentru toate categoriile sociale. În contextul digitalizării, este esențial să se folosească mediile digitale pentru a promova activitățile culturale. Grupurile și forumurile de discuții online, platformele de colaborare și alte comunități virtuale pot

fi utilizate pentru a distribui informații și a interacționa cu publicul interesat de cultură. Instituțiile de cultură din țară tot mai mult utilizează rețelele sociale, site-uri web sau platformele online. În ultimii doi ani, perioada pandemiei, s-a dezvoltat streaming-ul evenimentelor culturale în direct și promovarea conținutului cultural prin intermediul blogurilor, vlogurilor sau podcasturilor. Însă aceste instrumente sunt mai puțin utilizate de către persoanele mai în vârstă, cei din zonele rurale. Ei sunt deprinși cu mijloacele mai tradiționale - articole, interviuri, videoclipuri, galerii foto și alte materiale care să prezinte în mod atractiv și informativ evenimentele culturale.

Implicarea persoanelor cu dizabilități presupune stabilirea de parteneriate cu organizații non-guvernamentale, mass-media și alte entități relevante, care pot extinde capacitatea de promovare a activităților culturale. Aceste parteneriate pot implica organizarea de evenimente culturale comune și o deschidere mai largă a organizațiilor de cultură față de incluziunea persoanelor cu dizabilități.

În cadrul cercetării realizate de către CSPA al ICJPS în martie 2023, respondenții au apreciat condițiile din localitățile lor pentru motivarea și practicarea activităților culturale de către persoanele social-vulnerabile. 54,4% din chestionați consideră că sunt condiții satisfăcătoare și mai bune. Pentru condiții nesatisfăcătoare au optat 14,7%. În același timp, pentru 22,5% întrebarea a fost dificilă, deoarece nu au putut răspunde.

De asemenea, cercetarea a avut scopul de a determina percepția respondenților față de condițiile de păstrare și promovare a culturii naționalităților conlocuitoare din Republica Moldova. 31,4% din respondenți consideră că condițiile sunt bune și foarte bune, iar 38,4% - condiții satisfăcătoare. O evaluare negativă a situației au realizat 10,3% din respondenți, în timp ce 19,9% nu au putut evalua situația. Tabelul 4.11 prezintă repartizarea răspunsurilor în dependență de anumite categorii sociale, vârstă, studii, etnie, localitate și regiune geografică.

Pentru condiții bune și foarte bune au optat cel mai mult respondenții cu vârsta 16-24 ani (37,0%), studii superioare (39,0%), moldoveni/români (33,5%), din mediul rural (33,0%) și din regiunea Centru (35,0%).

Pentru condiții nesatisfăcătoare și lipsa condițiilor s-au expus respondenții cu vârsta 16-24 ani (11,9%), studii vocaționale (12,3%), rușii (15,1%), din mediul urban (14,5%), din Chișinău (13,0%).

Tabelul 4.11. Repartizarea răspunsurilor în dependență de categorii sociale

		Foarte bune	Bune	Satisfăcătoare	Nesatisfăcătoare	Nu există	Nu știu
		%	%	%	%	%	%
Total pe eșantion		5,4%	26,0%	38,4%	7,6%	2,7%	19,9%
Vârsta	16-24 ani	7,5%	29,6%	33,3%	11,3%	0,6%	17,6%
	25-29 ani	5,5%	21,1%	47,7%	8,3%	0,0%	17,4%
	30-39 ani	5,9%	24,1%	39,5%	6,8%	4,5%	19,1%

	40-49 ani	3,0%	32,6%	33,7%	6,7%	5,6%	18,4%
	50-64 ani	5,7%	26,4%	42,2%	7,2%	1,1%	17,2%
	65+	5,8%	15,1%	34,5%	7,2%	2,2%	35,3%
Studii	Studii primare/gimnaziale	5,4%	22,2%	33,0%	5,4%	2,5%	31,5%
	Studii secundare/liceu	5,0%	28,2%	33,6%	7,7%	2,7%	22,7%
	Studii profesional/tehnice/vocaționale	3,5%	20,9%	42,2%	10,8%	1,5%	21,1%
	Studii superioare/doctorat	7,4%	31,6%	39,9%	5,7%	3,8%	11,6%
Etnia	Moldovean/român	5,5%	28,0%	37,4%	7,9%	2,3%	18,9%
	Ucrainean	6,4%	20,5%	50,0%	3,8%	5,1%	14,1%
	Rus	1,9%	9,4%	30,2%	11,3%	3,8%	43,4%
	Găgăuz	2,9%	22,3%	43,7%	7,8%	3,9%	19,4%
	Alta	17,4%	13,0%	39,1%	0,0%	0,0%	30,4%
Localitatea de reședință	Rural	5,9%	27,1%	46,8%	5,5%	1,3%	13,3%
	Urban	4,6%	24,3%	25,8%	10,9%	4,6%	29,8%
Regiunea geografică	Chișinău	5,9%	24,1%	31,6%	5,9%	7,1%	25,3%
	Nord	5,9%	25,6%	43,7%	5,9%	1,7%	17,2%
	Centru	8,4%	26,9%	37,9%	9,1%	0,6%	17,2%
	Sud	2,7%	26,7%	39,8%	8,6%	2,0%	20,1%

Relații culturale interetnice contribuie la formarea și modelarea societăților moderne și promovarea cooperării între diferite grupuri etnice. Ele facilitează schimbul de idei, tradiții, practici și valori între diferitele grupuri, ceea ce duce la o mai bună înțelegere reciprocă și la creșterea toleranței față de diferențe. Promovarea dialogului și a colaborării între diferitele grupuri etnice reduce tensiunile și conflictele și poate crea un sentiment de apartenență și solidaritate în rândul membrilor comunității. Prin promovarea interacțiunilor pozitive între diferite grupuri și prin educarea cunoașterii diversității culturale, se pot crea relații bazate pe respect și egalitate, se pot construi punți de dezvoltare și cooperare în vederea depășirii divergențelor și construirii unei societăți mai juste și mai echitabile.

Pentru stabilirea gradului de interacțiune între colectivele artistice de diferite etnii din Republica Moldova, în cadrul cercetării CSPS a fost propusă întrebarea: ”A-ți participat în ultimul an la evenimente culturale cu participarea colectivelor artistice ale altor naționalități?”. Doar 27,2% din respondenți au remarcat participarea la astfel de evenimente. Cel mai jos nivel a fost indicat de către găgăuzi – 22,9%, persoanele din zona Centru – 17,8%.

4.4. Expuneri în cadrul cercetării de teren

”Programe de formare și dezvoltare a capacităților au fost doar la bibliotecă. Dacă ar avea primăria bani. Dar sunt atâtea probleme. Oamenii în sat cer apă, canalizare, drumuri. Toți cer de la primar rezolvarea problemelor, dar trebuie și lumea să se implice. Fără o dezvoltare economică a satului, fără resurse adiționale la bugetul local, n-ai cum dezvolta alte sfere, inclusiv cultura. ” (FG16)

”De calitatea serviciilor culturale în sat e responsabilă Direcția Raională de Cultură. Se poate multe lucruri bune de făcut, numai că nu e nevoie de persoane cointerestate. Drepturile nu le îngrădește nimeni și nu încurcă nimeni nimănui. Competențe numai să fie.

Posibil că sunt politici naționale pentru a promova diversitatea culturală, noi nu le cunoaștem, facem cea ce găsim de cuviință să facem ca să trăim cu toții în bună înțelegere.” (FG15)

”У нас, например специалистов библиотечного и музейного дела не готовится в принципе. У нас нет таких образовательных программ. По специфике нам подходят для работы музея люди с педагогическим, историческим, гуманитарным образованием. Но опять же, это все вокруг да около, но музейной специфики не знает никто, только все опытным путем. Надо набраться опыта и знаний на длительном периоде. Пенсионеры многое не хотят и не могут делать, а молодежь не способна освоить дело, нет мотивации из-за низких зарплат.

У нас не все специальности преподаются в образовательных учреждениях. Курсы повышения квалификаций проходят один раз в пять лет. Если честно, из личного опыта скажу, что их качество оставляет желать лучшего. Все-таки надо готовить такие курсы с пониманием что применимо для учреждений городских и сельской местности.

В сельских ДК работают 2-3 человека. Нормально организовывать мероприятия они не могут. Для нас очень важно обучение онлайн и обучение, ориентированное на какие-то практические моменты.

Я не видела никаких дискриминационных мер с правого берега. Если мы ведем общественную деятельность в плане фестивалей, ярмарок и т.д., самый банальный пример — это языковой барьер, приезжаем в Кишинев или в молдавское село и говорим на русском, люди переходят на русский. Они извиняются что у них плохой русский, в ответ мы говорим, что наш румынский или молдавский похуже. Между людьми нет проблем. Конечно нужно проводить меж береговые, межрегиональные форумы, совещания, заседания, нужно общаться и работать. Культура вне политики, то мое убеждение.” (FG14)

”Ce ține de pregătirea cadrelor, consider că Academia se isprăvește și produce specialiști buni, dar trebuie salariu motivant ca să atragem și să păstrăm specialiștii în sistem. Suntem de acord să atragem orice tânăr specialist. Teoria este una, dar practica se învață. De ar fi condiții de muncă.

S-au desfășurat cursuri în psihopedagogia artelor. S-au desfășurat în luna februarie curent (2023) exerciții psihologice de dezvoltare a copiilor. Astfel de instruiri se desfășoară o dată la 3-5 ani.

Nu știu unde să fac recalificarea în domeniul de educație preșcolară. Eu mă adresez la toți, nimeni nu mă informează unde să fac recalificarea. În muzică noi nu avem profesori, formatori.

Este păcat că se pune accent de sus doar pe colectivele cele mai puternice, care nu sunt așa de multe la număr. S-au făcut două-trei festivaluri cu participarea colectivelor puternice și s-a bifat activitatea pe tot anul. Dar colectivele mai slăbuțe sunt lăsate în urmă. Cu toate acestea, ar trebui de creat condiții pentru toți, fiindcă fiecare în modul său păstrează cultura și tradițiile poporului.”
(FG13)

”Taxele de intrare la Academie sunt foarte mari. Dar ce reprezintă ca infrastructură Academia? Sediul este într-o stare dezastruoasă, deplorabilă. Și vorbim de unul din principalele sedii în care se formează lucrătorii culturii. Este fața culturii Republicii Moldova. Deci, Academia nu este susținută, la fel ca și întreaga cultură din țară.

Instrumentiștii se dezamăgesc și mai degrabă pleacă în România la cântat manele cu 200-300 de euro pe noapte. Interpreții la un instrument mai rar, spre exemplu cobza, se reprofilează la un segment mai îngust fiindcă nu există cerere.

Înțeleg când pentru a studia un instrument muzical tinerii pot să achite 40.000 de lei pe an, fiindcă își vor găsi de lucru. Dar să dai asemenea bani pentru vocal – este foarte scump și riscant.

Nu peste tot există toleranță. De exemplu când am mers în Italia ne-au spus direct: ”numai nu dansați țigănește”. Asta e din cauza faptului ca romii le fac multe probleme.

Mai sunt și alte probleme care au apărut o dată cu declanșarea războiului din Ucraina. Se interzice limba rusă, culoarea roșie, copacul mesteacăn ca simbol. Sunt conflicte de ordin politic.”
(FG12)

”Este foarte important să se acorde atenția cuvenită. În prezent la facultatea de biblioteconomie nu prea merg tinerii, însă instruirea profesioniștilor în acest domeniu este foarte necesară. Un angajat la muzeu sau la casa de cultură este important să fie și un bun cercetător. Cine va aduna toate tradițiile și obiceiurile din localitate, dacă nu lucrătorii din domeniul culturii. De asemenea, atunci când se efectuează vreun sondaj în sat, la cine se adresează cercetătorii? La primărie iar apoi sigur că la bibliotecă, la casa de cultură. Lucrătorii culturali îi cunosc pe toți în sat.

Ar fi binevenit să existe un centru metodic de formatori pentru lucrătorii culturali din casa de cultură, muzeu, bibliotecă. Da, ele toate sunt instituii din domeniul culturii, dar fiecare are specificul său, de aceea ar fi bine ele să fie divizate după profil și lucrătorii culturali să primească

periodic instruiți exclusiv pentru domeniul lor de activitate. Să fie cât mai des instruiți, răspândirea informației necesare.

Noi la casa de cultură de când activăm nu am primit nici un fel de instruiți. Și nu știu de ce așa se primește. Bibliotecile trec prin instruiți, au centre de excelență dar casele de cultură sunt lăsate să improvizeze în activitatea lor.” (FG11)

”Situația este diferită în România. Chiar dacă copilul nu dă bac-ul, el poate face studii mai departe de asistent medical, bibliotecar, etc. Dar la noi fără de bac totul se stopează. La colegiu la 19 ani e o rușine să mergă. Ar trebui de făcut careva schimbări în sistemul de învățământ, ca să aibă posibilitate de a se încadra și cei care nu dau bacul, sau nu iubesc matematica.” (FG10)

”Не секрет что обучение кадров определяется количеством бюджетных мест выделяемых на культуру плюс контракты. Контракты сейчас очень дорогие, от 12 до 36 тысяч леев. Магистратура стоит первый год 18 тысяч и второй год 12 тысяч. То есть надо много вложиться, а на выходе специалист устроившись на работу будет получать 5 тысяч леев по факту в какой-нибудь творческой студии.

Курсы обучения мы очень хотим. Пожалуйста, проводите их для нас. Мы очень этого хотим. Мы хотим учиться, мы хотим узнавать новое. Без проблем. Мы всегда готовы и открыты к диалогу.

Мы владеем гагаузским и русским языком. Румынским мы не так хорошо владеем, особенно усложняется документооборот. Это усложняет работу при участии в тендерах. Что касается грантов, пока переведем документацию – мы уже опоздали. Перед тем как запретить что-то, надо в начале научить. Мы должны на равне с нашими коллегами из других регионов участвовать в этих конкурсах, грантах и т.д.

Сложно переводить документацию. При переводе за частую искажается смысл. Румынский язык сложен. Нужно уважительно относиться к сложности процесса обучения. Пусть лучше возьмут старые программы по изучению румынского, которые растянуты на 2-3 года, а не в сжатом состоянии. Мы все билингвы, мы знаем гагаузский и русский. Но у нас язык туркоязычный, нам сложно дается румынский.” (FG9)

” Никак не оцениваю национальную политику. Хочу сказать, что Республика нас не слышит и не хочет слышать. И Министерство в том числе. Мы у них изгой. Даже если от нас исходят хорошие идеи, инициативы, предложения – их не принимают. Если и исходят какие-то инициативы от местных, или у нас что-то хорошее получилось, то нам из центра кто-то обязательно должен помахать пальчиком, мол нельзя делать лучше, чем в стране. А вот принять наши инициативы хорошие и внедрить по всей республике, для того чтобы развивать культуру – это нельзя.

На национальном уровне практически ничего не говорится о гагаузах. Наши дети поступают в Кишиневские университеты, где их сверстники даже не знают что такое Гагаузия и где она находится, какая в ней валюта. Люди не знают кто мы. Чтобы объединить общество, над этим надо работать. Для того чтобы объединить все национальности Молдовы воедино нужно дружить. А культура это хороший повод дружить, открыто смотреть друг другу в глаза. ” (FG8)

”Este nevoie de întinerire a cadrelor. Am conflicte la mine în birou cu persoane în vârstă. Le explic că ne ocupăm cu întinerirea. Îmi pare rău dar trebuie să aducem tineri. Trebuie să facem asta, altfel o să ajungă la pensie și acei care așteaptă să crească în funcție. Lipsesc profesioniști.

Directorul artistic de la casa de cultură este o persoană peste 70, este un domn expert 100% în ceea ce face și teama mea este că într-o bună zi o să plece și nu am o persoană în sat care să dețină un instrument, care poate să mă ajute, să se implice la un scenariu, cu aranjamentul, cu decorul, nu am așa persoană.

Noi îi luăm din alte domenii: psihologie, asistență socială, și dacă este dorință o vezi, dacă are energie – într-un domeniu, dacă e mai calmă – în cercetare. O încerci în 2-3 locuri până îi găsești locul și se adaptează. În instituțiile mari sunt multe oportunități. Mai este și stagierea ca să vedem unde se regăsește persoana, un fel de mentorat. Noi în ultimul timp îi creștem, eu ultimii 7 ani i-am crescut.

Trebuie să cunoaștem că sunt cursuri de formare în managementul culturii. ”(FG7)

”Academia de arte își face treaba. Există și instruire în domeniul culturii. Venind în domeniul nostru, lucrătorii din domeniul culturii trebuie să schimbe modulul fiindcă nu au statut de pedagog.” (FG6)

”Из выпускников Театральной Академии максимум 10% находят себе работу по специальности. Есть музыкальные инструменты, на которые только 2-3 человека могут на них играть и те уже, по-моему, уже покинули страну.

Лет пятнадцать назад у нас были газеты, радио и телепередачи на шести языках, которые входят в рамочную конвенцию, а именно украинский, русский, гагаузский, болгарский, идиш и романи, то на сегодняшний день это отсутствует. Осталось только одна передача на русском языке «Наш общий дом» и «Свитанок» на украинском. Касаясь театральных представлений, то раньше мы участвовали в программе «Лимба ноастрэ е о комоарэ», куда приглашали театры из разных регионов республики, и они играли на их родном языке. На сегодняшний день это отсутствует. Все театры стали румынскими. Мы изучаем историю этноса сопредельного государства, а не своего собственного. На сегодняшний день властью культивируется негативизм, президент республики говорит «ваши гагаузы», это недопустимо.

Я бы хотела поговорить по детских писателей. В Республике Молдова существует книжная детская выставка. Меня как детского писателя ни разу не пригласили туда. Я было договорила с одним магазином, который продавал мою Азбуку, и они вначале согласились меня пригласить, но продолжения не было. Про оплату я уже не говорю, хотя было бы не плохо. За границей в каждом детском садике есть предмет Познание мира и детей выводят знакомиться с разными культурными и не только учреждениями. У нас же такого нет, но мы могли бы кооперироваться. Всё зависит от человеческого фактора, нет системности.” (FG5)

”Cadrele sunt durerea mea personală. Oamenii decid totul, dar trebuie să fie instruiți. La nivel local nimeni nu își dă interesul. Specialiștii vin doar cu sfaturi. Ar trebui să știm foarte bine practicile moderne, care sunt cele mai actuale servicii culturale, cum să le îmbunătățim pe ale noastre?

Un tânăr specialist se uită la salariul de 3-5 mii de lei și nu vine să lucreze. Pleacă peste hotare. Nu stă la sat el cu așa salariu Pe timpuri se dădeau facilități să se studieze la buget, cu condiția de a lucra după asta 3-4 ani în sistem. Acum nu există asemenea program.

Soluția o văd în schimbarea teritorial – administrativă. Preocuparea noastră este modelarea sufletelor și a capurilor, dar suntem în criză bugetară. Este nevoie de aplicat o lege nouă a salarizării ca să fie susținuți specialiștii în domeniul culturii. Consider drept dușmani primăriile și contabilii. Chiar dacă directorul bibliotecii ar trebui să aibă un salariu de 9000 de lei conform fișei postului și trebuie să corespundă mai multor cerințe, să aibă studii superioare în domeniu, se trece salariul la 0,5 unități.

Ar trebui de desfășurat programe în management. Finanțarea culturii vine prin proiecte. Dar proiectele trebuie să știi să le scrii. Poate vor veni banii, dar nu sunt oameni capabili să-i atragă. Trebuie să existe formatori care ar pregăti oamenii din domeniul culturii. Mă îndoiesc ca noi lucrăm în această direcție. Un proiect trebuie să aibă sustenabilitate, el se elaborează, se implementează, se face auditul. Pentru asta oamenii trebuie pregătiți.” (FG4)

”Cât ține de competențele angajaților în sfera culturii cadrul normativ are lacune mari, care nu erau în legea veche, atunci angajații treceau mai întâi aprobarea secției de cultură. Secția de cultură avea niște obiecții clare, căci erau niște criterii. Acu angajarea o face consiliul local, o comisie din 3 sunt toți neamuri. Nu se mai ține cont că trebuie omul să fie din domeniu, că trebuie să aibă studii. Sunt angajați neprofesioniști.

Am participat la proiectul ăsta, transfrontalier. Și era un reprezentant de la Centrul Național de Creație... erau mulți, erau șefi de secție... și erau din România... și au început să ne spună că nu e corect la noi, cum noi dansăm. Așa se joacă la noi în nord. Nu ca la sud sau centru. Adică niște chestii... jignitoare.

La noi populația din Lipcani se supără dacă merge un concert numai în limba de stat. Că avem și ucraineni, și ruși, și evrei... Iată o femeie s-a sculat de ziua familiei și a zis că: "În sfârșit am auzit și eu dansul soarelui și focului, Hava Nagiva, de 5 ani nu l-am văzut". Noi am învățat Hava Nagiva." (FG3)

"Despre pregătirea specialiștilor în domeniul culturii de instituțiile de profil mă pot pronunța mai puțin. Dacă se duc la studii numai pentru diplomă, mai bine statul să nu se cheltuie cu așa viitori specialiști. Ei dacă ajung în sate mult timp nu stau acolo. Vreau să vorbesc de perfecționarea persoanelor care lucrează în sistemul cultural de la sare și care au deja studii superioare conexe, dar necesită recalificare. Întâi de toate nu avem bani în buget pentru ca persoanele care se ocupă de cultură, să facă o recalificare, ca să fie specialiști în domeniu. Nu toți își permit să facă această recalificare pe cont propriu. Ar fi bine ca statul să prevadă o dată la 10 ani, de exemplu, recalificări în domeniu acreditate de stat. Cum acum se fac în domeniul educației, așa se fac și în domeniul culturii." (FG2)

Из года в год все слабее наборы в государственном университете комрата. Существует давление со стороны властей. Несколько лет назад пошли с агитацией, для набора абитуриентов, но выпускников просто нет. Набор режисеров, хореографов очень слаб, лишь 2 абитуриента.

В большинстве музеев Гагаузии работают специалисты по истории, но не музейеведы. По этому кадры нуждаются в курсах повышения квалификации. С кадрами из музеев нужно проводить работы по перфекционированию так же как это делается в системе образования, один раз в 3-4 года должны быть курсы по повышению квалификации.

Семинары должны проводиться онлайн, для того чтобы не отрываясь от рабочего места мы могли бы участвовать и повышать свои навыки. В образовании есть такая подготовка – менеджер в образовании. Хочется чтобы такая специализация была и у нас – менеджер в музейеведении.

На законодательном уровне нужно дать возможность зарабатывать. Я считаю что если у тебя есть талантливый менеджер которого научат, культура не будет ждать от властей постоянной помощи. Не придется ждать у примэрии денег на отопление. Нужно позволить людям осуществлять предпринимательскую деятельность. У меня по совмещению есть сертификат класса А по менеджменту в туризме (pensiuni rurale). Я когда-то проходила курсы организованные одной шведской компанией. Нам говорили что мы должны научиться зарабатывать.

Никто не запрещает говорить на каком-либо языке, работать на том языке на котором ты хочешь работать. Проблема лишь с документооборотом на госязыке. Мы проживаем на юге, компактно. Нет среды общения на румынском языке. По этому нужны

хорошие, качественные, долгосрочные курсы преподавания румынского языка (три года).”
(FGI)

4.5. Concluzii

- Anul 2022 este anul de schimbare a situației în domeniul forței de muncă din sectorul culturii. Numărul angajaților a depășit 17000 de persoane și a înregistrat o creștere pe parcursul unui an de circa 20,3%. Creșterea au înregistrat toate domeniile: activități de creație și interpretare artistică – creștere cu circa 1000 de persoane, activități ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor și alte activități culturale – peste 600 persoane, personalul caselor de cultură – peste 250 de persoane.

- Salariul mediu pe economie a crescut în perioada 2015-2022 de la 3751,6 lei la 8899,6 lei, ce constituie o creștere de 137,2%. Salariile din domeniul culturii au înregistrat: activități de creație și interpretare artistică – creștere cu 133,7%, activități ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor – cu 134,7%, activități de producție cinematografică – cu 131,3%. Ritmul de creștere a salariilor în cultură, în perioada 2015-2022 a fost mai jos decât media pe economie. Salariile în domeniul culturii continuă să rămână printre cele mai joase pe economie.

- Sectorul culturii înregistrează un grad redus de mobilitate profesională. Mobilitatea scăzută a angajaților înseamnă un grad înalt al persoanelor, care rămân în mod stabil la aceeași poziție sau organizație și are diverse consecințe, atât pentru angajați, cât și pentru organizații. Este important să se remarce că, deși mobilitatea redusă aduce anumite beneficii, cum ar fi stabilitatea organizațională, experiența profesională, organizațiile trebuie să fie conștiente și să gestioneze potențialele riscuri, cum ar fi stagnarea și rezistența la schimbare, pentru a se asigura că echipele rămân competitive și adaptabile.

- Durata de formare profesională continuă a crescut în perioada 2018-2022 de la 23,0 la 33,0 ore/participant, dar continuă să rămână mai joasă decât media pe economie, care a fost în 2022 – 44,0 ore/participant. În 2022 au beneficiat de FPC în sectorul artelor și activităților de recreere și agrement 427 de persoane ce a constituit 0,5% din totalul pe economie. Rămân joase și costurile unităților FPC pe un salariat în sector, care în 2022 au constituit 754,4 lei, o creștere cu 58,1% față de 2018 (477,7 lei), dar mai joase decât media pe economie de 1425,4 lei (53,0%).

- Pe parcursul perioadei 2015-2023 s-a înregistrat o îmbunătățire a participării populației la diferite activități culturale. Numărul persoanelor care nu au fost deloc la teatru s-a redus cu 9,6%, cei care nu au fost deloc la cinema cu 12,4%, la concerte – cu 21,8%, la muzeu – cu 20,1%, la bibliotecă – cu 21,1%, nu au participat nici la un eveniment cultural – o reducere cu 23,9%.

- Cheltuielile de consum au crescut în anii 2015-2022 cu 182,4%, de la 2035,3 lei la 3711,9 lei. În valori nominale cheltuielile pentru cultură au înregistrat o creștere de la 28,4 lei în 2015

pentru o persoană pe lună până la 95,8 lei în 2022, ce constituie o creștere de 337%. Însă calculată în procente față de cheltuielile totale creșterea a fost doar de 1,2%, de la 1,4% în 2015 la 2,6% în 2022. Există diferență în cheltuielile salariaților pentru cultură, în dependență de locul de reședință. Astfel, în 2022 persoanele din mediul rural au cheltuit 39,1 lei în mediu, ce constituie 1,3% din cheltuielile totale, iar cele din localitățile urbane – 243,0 lei, 4,7%.

- Cu toate că valoarea nominală a cheltuielilor pentru cultură și agrement ale 20% cele mai sărace persoane a crescut permanent de la 7,5 lei în 2015 la 13,5 lei, ponderea în cheltuielile totale a evaluat în jurul la 0,8%. Cheltuielile celor mai înstăriți 20% a crescut de la 2,2% la 4,4%. Odată cu creșterea veniturilor, 20% din populația cea mai înstărită a crescut de două ori cheltuielile pentru agrement și cultură, în timp ce 20% cei mai săraci au menținut același nivel de cheltuieli.

- Majoritatea bună a populației (69,8%) consideră că în Republica Moldova sunt create condiții satisfăcătoare și bune de păstrare și promovare a culturii naționalităților conlocuitoare: 31,4% din respondenți consideră că condițiile sunt bune și foarte bune, iar 38,4% - condiții satisfăcătoare. O evaluare negativă a situației au realizat 10,3% din respondenți, în timp ce 19,9% nu au putut evalua situația.

- Sistemul de formare profesională continuă în domeniul bibliotecilor a contribuit mult la îmbunătățirea performanțelor și calității serviciilor culturale, la creșterea satisfacției și implicării profesioniștilor. Principiile acestui sistem ar putea fi replicate și pentru formarea profesională din alte domenii: muzee, case de cultură, etc.

- Sectorul culturii înregistrează un deficit de cunoștințe și abilități legate de management. Formarea profesională în managementul culturii este mult solicitată printre angajații din sector și este esențială pentru administrarea eficientă a organizațiilor. Ea ar trebui să se concentreze pe dezvoltarea abilităților de leadership, comunicare eficientă, luarea deciziilor, rezolvarea problemelor, delegarea responsabilităților.

- Întinerirea cadrelor este o problemă necesară de soluționat în sectorul culturii. Ea este legată de lipsa interesului pentru carieră ca sector slab plătit. Iar tinerii cu calificări în domeniile culturale sunt atrași de oportunități de angajare mai bune în alte sectoare sau peste hotare, ce duce la pierderea talentelor și profesioniștilor. Accesul limita la formare continuă și alte resurse de dezvoltare profesională face ca tinerii să caute oportunități în alte domenii sau țări.

- Dezvoltarea programelor cu regiunile Găgăuzia și malului stâng al Nistrului pentru menținerea identității culturale și creșterea coeziunii sociale. Administrația centrală trebuie să promoveze înțelegerea și respectul față de diversitatea culturală și lingvistică și să susțină studiarea limbii de stat de către naționalitățile conlocuitoare.

V. Potențialul economic al ICC

5.1. Analiza potențialului economic al ecosistemului cultural-creativ.

În contextul globalizării și al schimbărilor dinamice din economia mondială, industria culturilor și industriilor creative (ICC) joacă un rol tot mai important în dezvoltarea economică a țărilor. Republica Moldova, cu o bogată moștenire culturală și artistică, nu face excepție de la acest trend. Evaluarea contribuției ICC la Produsul Intern Brut (PIB) al Republicii Moldova și identificarea sectoarelor cheie din acest domeniu sunt esențiale pentru înțelegerea impactului său economic și pentru planificarea strategică viitoare.

ICC, care cuprinde o gamă largă de activități, de la arte vizuale și spectacole, la software și media, a devenit un sector semnificativ în economia Moldovei. Acest sector nu doar că aduce o

contribuție directă prin crearea de valoare economică, dar stimulează și alte industrii prin natura sa inovatoare și creativă. Deși datele exacte pot varia, studiile recente arată că sectorul ICC contribuie semnificativ la PIB-ul național. Este important să se facă distincția între impactul direct (veniturile generate în mod direct de industriile creative) și impactul indirect (cum ar fi efectul de antrenare în turism, comerț și alte sectoare). Comparativ cu alte sectoare tradiționale, cum ar fi agricultura sau manufactura, ICC se distinge prin valoarea adăugată ridicată și potențialul de creștere. Aceasta se datorează naturii sale bazate pe proprietatea intelectuală și capacitatea de a genera produse și servicii unice.

Cele mai importante sectoare în ICC sunt artele și evenimentele, media și tehnologiile informaționale, design și modă, patrimoniul cultural. Domeniul artelor și evenimentelor include teatre, galeriile de artă, cinematografele și festivalurile. Ele nu doar că aduc contribuții directe prin vânzări de bilete, dar au și un rol important în promovarea culturii și a turismului. Producția de filme, dezvoltarea de jocuri video și media online, este unul dintre cele mai rapide în creștere. Având în vedere creșterea consumului digital la nivel global, acest domeniu oferă oportunități semnificative pentru export și inovație. Designul, inclusiv designul industrial, de modă și grafic, este un domeniu care combină valoarea artistică cu funcționalitatea practică. Moda, în special, reprezintă o oportunitate unică pentru Moldova de a-și valorifica talentul creativ și tradițiile culturale. Muzeele, siturile istorice și artizanatul contribuie nu doar la PIB, dar are un rol vital în conservarea și promovarea identității culturale a Moldovei.

Pentru a estima potențialul economic al ICC în Republica Moldova, vom utiliza datele cu privire la alte 4 țări din regiune.

În Polonia, ICC a devenit o parte semnificativă a economiei, contribuind la creșterea PIB-ului. Conform datelor din 2020, în Polonia ICC contribuie cu aproximativ 27 de miliarde de euro (aproximativ 32 de miliarde de dolari SUA) la PIB. Aceasta reprezintă aproximativ 3-4% din PIB-ul Poloniei. Sectorul artistic, industria filmului și muzica au fost printre domeniile cheie care au contribuit la această valoare. Polonia, prin politicile sale, a promovat creativitatea și inovația în acest sector pentru a sprijini dezvoltarea economică.

În România, ICC a devenit un motor important pentru creșterea economică. Potrivit datelor din 2020, contribuția directă a acestui sector la PIB a fost de aproximativ 5 miliarde de euro (aproximativ 6 miliarde de dolari SUA). Aceasta reprezintă aproximativ 2-3% din PIB-ul României. Teatrul, cinematografia și designul au fost domenii cu o contribuție semnificativă la PIB.

În Slovenia, ICC a avut, de asemenea, un impact semnificativ asupra PIB-ului. Potrivit datelor din 2020, contribuția directă a sectorului la PIB a fost de aproximativ 1,8 miliarde de euro (aproximativ 2,2 miliarde de dolari SUA). Aceasta reprezintă aproximativ 4-5% din PIB-ul

Sloveniei. Artele vizuale, designul și evenimentele culturale au contribuit la dezvoltarea sectorului. Slovenia a promovat creativitatea și a investit în infrastructura culturală pentru a susține creșterea economică.

În Estonia, ICC a început să aibă un impact din ce în ce mai mare asupra PIB-ului. Potrivit datelor din 2020, contribuția directă a ICC la PIB a fost de aproximativ 300 de milioane de euro (aproximativ 360 de milioane de dolari SUA). Aceasta reprezintă aproximativ 2-3% din PIB-ul Estoniei. Estonia a făcut eforturi pentru a dezvolta acest sector și a promova creativitatea ca resursă economică. Deși contribuția sa directă este mai mică în comparație cu alte țări, Estonia continuă să investească în creșterea ICC.

Având în vedere aceste cifre, putem estima că potențialul economic al ICC în Republica Moldova ar putea varia în intervalul de 2-5% din PIB-ul țării, cu o contribuție semnificativă la crearea de locuri de muncă și la generarea de venituri. Cu toate acestea, aceasta este o estimare aproximativă și trebuie să fie interpretată cu precauție, deoarece impactul real poate varia în funcție de contextul specific al Republicii Moldova și de măsurile politice și economice adoptate în viitor. Evaluarea contribuției ICC la economia Moldovei demonstrează nu doar valoarea economică directă, ci și rolul său vital în susținerea inovației, a identității culturale și a dezvoltării sociale. Cu o strategie bine planificată și investiții focalizate, Republica Moldova poate exploata pe deplin potențialul acestui sector vibrant și diversificat. Prin urmare, atât guvernul, cât și sectorul privat este necesar să sprijine dezvoltarea ICC ca un motor vital al creșterii economice și al prosperității naționale.

Numărul întreprinderilor din ICC este într-o creștere permanentă ajungând în 2018 la numărul de 2823 [21]. În timp de 3 ani creșterea a constituit peste 20,0%. Conceptul strategiei naționale "Moldova Creativă" estimează că "Industriile Creative în Republica Moldova cuprind aproximativ 2 000 IMM-uri ce angajează aproximativ 10 000 de persoane și 2 500 de liber profesioniști în domeniile design, publicitate, media digitală, arhitectură, muzică, cinematografie, teatru, animație, editări de cărți și jocuri și realitatea virtuală și augmentată" [22].

În perioada 2015-2018 vânzările companiilor de creație au crescut cu 23,0%, de la 163 mln USD în 2015 la 202 mln USD în 2018. Exporturile de bunuri creative au crescut, în această perioadă cu 35,0%, înregistrând 74,5 mln USD, iar exportul de servicii creative – 61,6 mln USD [21]. ICC au demonstrat reziliență, trecând prin perioada de COVID și criza securității regionale. Cu toate acestea influențe negative, domeniul a înregistrat o creștere a numărului de angajați și a vânzărilor.

Documentul elaborat presupune că "prin introducerea politicilor publice și a programelor de susținere relevante sectorului, asigurând reglementările necesare, valoarea pieței va crește până la 50% în următorii 5 ani - de la 150 milioane USD la 225 milioane USD."

ICC din Republica Moldova nu numai că sunt un motor al creșterii economice, dar joacă un rol important în formarea pieței forței de muncă și în dezvoltarea umană. Acest sector, prin natura sa diversă și orientată spre inovație, oferă oportunități semnificative pentru ocuparea forței de muncă și dezvoltarea competențelor.

ICC numără peste 13000 de angajați, dar numărul real este mai mare. ICC sunt recunoscute pentru capacitatea lor de a genera locuri de muncă atât direct, cât și indirect. Direct, prin companii și organizații care operează în interiorul acestui sector - de la galerii de artă și case de producție, la agenții de design și studiouri de jocuri video. În mod indirect, prin efectul multiplicator al acestor industrii, care stimulează ocuparea forței de muncă în domenii conexe, cum ar fi turismul, comerțul și serviciile. Unul dintre aspectele cheie ale ICC este diversitatea largă a rolurilor și carierelor pe care le oferă. Acestea variază de la roluri creative tradiționale, cum ar fi artiști și muzicieni, la profesii mai tehnice, cum ar fi dezvoltatorii de jocuri video și specialiștii în efecte vizuale. Această diversitate atrage o gamă largă de talente și competențe, contribuind la un ecosistem de muncă vibrant și dinamic.

Raportul "Profilul industriilor creative din Moldova" estimează numărul freelancerilor la sfârșitul anului 2019 fiind mai mare de peste 3000 de persoane. Aceste persoane prestează servicii de predare a muzicii, coregrafiei și artelor plastice, de fotografie și servicii video, de decorare și prezentări, de servicii muzicale pentru ceremonii, de organizare a evenimentelor, și a. Conform datelor platformei de freelancing upwork.com, în Moldova prestează servicii 915 de persoane în design, 567 – traducere, 220 – scriere, 207 – arhitectură și inginerie, 186 – marketing, și a. ICC nu numai că oferă locuri de muncă, dar contribuie semnificativ la dezvoltarea competențelor. Multe dintre rolurile din cadrul acestui sector necesită un grad înalt de creativitate, gândire critică și adaptabilitate - competențe care sunt extrem de valoroase în economia modernă. De asemenea, ICC încurajează inovația și gândirea antreprenorială, care sunt esențiale pentru dezvoltarea economică pe termen lung. Dincolo de aspectul economic, ICC au un impact profund asupra dezvoltării umane. Acest sector sprijină exprimarea culturală și artistică, care este vitală pentru bunăstarea socială și personală. De asemenea, contribuie la educația și formarea profesională, oferind oportunități pentru învățarea continuă și dezvoltarea personală.

Cu toate acestea, sectorul ICC se confruntă cu provocări specifice, cum ar fi natura adesea temporară a multor activități, ceea ce poate duce la o lipsă de securitate a locului de muncă. În plus, există o nevoie de a dezvolta cadrul de sprijin pentru antreprenorii și freelancerii din acest sector, care reprezintă o proporție semnificativă a forței de muncă în ICC.

Impactul ICC asupra pieței forței de muncă și dezvoltării umane în Republica Moldova este multidimensional și profund. Prin crearea de locuri de muncă, dezvoltarea competențelor și sprijinirea inovației, acest sector are potențialul de a juca un rol cheie în conturarea viitorului

economic și social al țării. Pentru a capitaliza pe deplin acest potențial, este esențială o abordare strategică și integrată care să sprijine dezvoltarea durabilă a sectorului ICC.

Unul din domeniile importante ale ICC este cinematografia. Un pas important s-a produs în anul 2014, când s-a redactat și votat Legea cinematografiei Nr. 116 din 03-07-2014, în baza căreia în 2017 a fost creat Centrul Național al Cinematografiei (CNC). CNC este o instituție publică abilitată să implementeze politici de stat în domeniul cinematografiei, are statut de persoană juridică și se află în subordinea Ministerului Culturii. CNC susține și promovează filmul moldovenesc, încurajează dezvoltarea cinematografiei, protejează, dezvoltă și pune în valoare patrimoniul cinematografiei naționale.

Pe parcursul a unui sfert de secol, în Republica Moldova au fost produse 289 de filme. Din 2017 și până în 2022 CNC a susținut 68 de proiecte cinematografice (*dezvoltări, producții de ficțiune de lung și scurt metraj, documentare de lung și scurt metraj, animații de scurt metraj, proiecte în etapa de post producție, cât și coproducții*). În fig. 5.1 este prezentată evoluția proiectelor finanțate de CNC pe parcursul a 5 ani (2017-2022) [23].

În anul 2022, comparativ cu anul 2021 s-a reușit creșterea bugetului pentru Concursul de finanțare a proiectelor cinematografice cu peste 60,0%, astfel dacă în anul 2021 bugetul a fost de 5,5 mln lei, în anul 2022 acesta a fost de 8,9 mln lei. A fost posibilă finanțarea a 16 proiecte cinematografice, dintre care: 2 dezvoltări, 1 producție de ficțiune lung metraj, 3 producții de documentar lung metraj, 4 scurtmetraje și 6 coproducții.

După o reducere pe parcursul anilor 2017-2020, când numărul proiectelor a scăzut de două ori, de la 14 la 7, în 2022 a fost înregistrat cel mai mare număr de proiecte cinematografice susținute de CNC – 16.

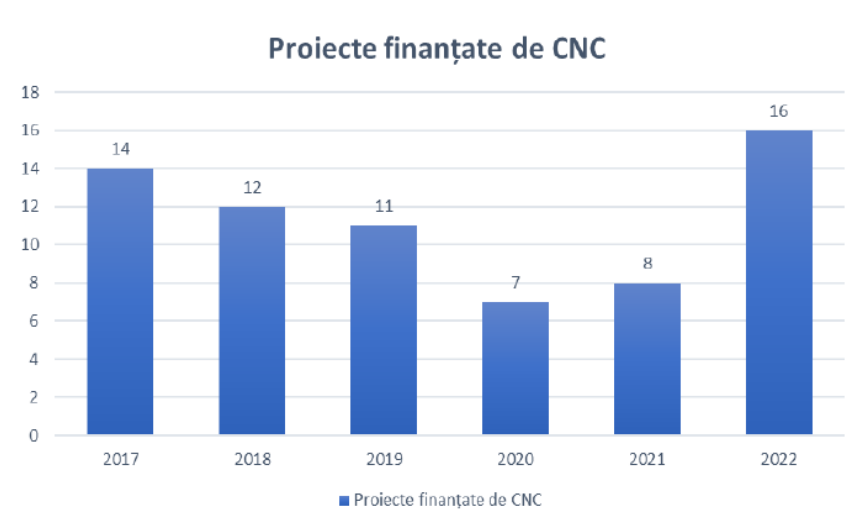

Fig. 5.1. Evoluția proiectelor finanțate de CNC

Tabelul 5.1 reprezintă evoluția interesului consumatorilor față de reprezentațiile cinematografice în perioada 2017-2022. Cu toate că anii pandemiei au redus drastic numărul spectatorilor, pornind din 2022 domeniul își revine, înregistrând 529 mii de spectatori.

Tabelul 5.1. Evoluția spectatorilor în sălile de cinema

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Instalații cinematografice (la sfârșitul anului)	11	11	10	10	10	10
Numărul de spectatori ai reprezentațiilor cinematografice, mii	610	485	687	119	262	529

În această perioadă s-a dezvoltat și domeniul festivalurilor cinematografice. Cele mai longevive și bine cunoscute sunt Festivalul Internațional de Film Documentar "Cronograf", Festivalul Internațional de Film de Animație "Animest", Festivalul Internațional dedicat filmelor de ficțiune RAVAC, Festivalul de Film documentar "Moldox", Zilele filmului românesc în Republica Moldova, ș.a.

Turismul este un domeniu important al ICC contribuind la generarea de venituri și locuri de muncă, promovarea și valorificarea patrimoniului cultural și artistic, stimularea inovației și a creativității. Prin promovarea turismului creativ, comunitățile pot beneficia în mod semnificativ atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere cultural și social. Existența în Republica Moldova, începând cu anul 2000, a unor structuri guvernamentale, destinate gestionării domeniului turismului, a contribuit la adoptarea documentelor legislative, la crearea premiselor pentru atragerea finanțărilor externe în domeniul turismului, lansarea procesului de promovare a imaginii Republicii Moldova ca destinație turistică etc. Turismul moldovenesc a devenit un sector interesant pentru investiții, datorită simplificării cadrului regulator, politicilor publice de favorizare a industriilor exportatoare de servicii, focusării pe sporirea avantajelor competitive ale țării, susținerea proiectelor de vizibilitate pozitivă. Donatorii susțin proiecte de amploare pentru reabilitarea infrastructurii generale rutiere și de acces la servicii calitative. Cifra de afaceri în sectorul turistic este în creștere. Investițiile sunt în creștere. A crescut interesul APL-urilor față de turism ca o direcție pentru dezvoltarea economiei locale ce a contribuit la realizarea mai multor proiecte locale, regionale, naționale de turism prin atragerea finanțărilor externe și interne. Creșterea numărului de inițiative private conduce la dezvoltarea structurilor de primire turistică și locurilor special amenajate pentru activitatea turistică pe lângă obiectele de patrimoniu. Tabelul 5.2 reprezintă evoluția numărului de structuri de cazare în perioada 2017-2022.

Tabelul 5.2. Evoluția numărului de structuri de cazare

Numărul de	2017	2018	2019	2020	2021	2022
------------	------	------	------	------	------	------

structuri	Total	268	269	267	272	280	289
	Hoteluri si moteluri	106	107	110	112	115	115
	Pensiuni turistice si agroturistice	28	33	36	38	43	47

Pe parcursul a șase ani numărul structurilor de cazare la general a crescut cu 7,4%. Cea mai mare creșterea au înregistrat pensiunile turistice și agroturistice – circa 68,0%.

Este în creștere și numărul de vizitatori străini. În perioada respectivă numărul persoanelor care și-au petrecut vacanța în Republica Moldova a crescut de peste 3 ori, de la 13706 persoane în 2017 la 41837 persoane în 2023 - 305,2% (Tabelul 5.3). Excursiile în Republica Moldova rămân produse turistice ieftine și accesibile unui număr mare de clienți. Costul acestora variază de la 6-7 euro/pers în grup pentru o excursie de până la 100 km tur-retur și până la 50-60 euro/pers în grup la o degustație de vinuri. Excursiile cele mai solicitate rămân: vinăriile, municipiul Chișinău, care formează oferta generală pentru turismul intern și internațional de intrare.

Tabelul 5.3. Evoluția numărului de vizitatori străini

		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Numărul de sosiri ale vizitatorilor străini în țara	Vacante, recreere și odihnă	13706	15835	16928	6612	22457	26499	41837

289 de structuri de cazare au un fond mai mare de 30 mii de locuri: 3/5 sunt structuri de odihnă cu un fond de cazare de peste 75% din total, circa jumătate din structurile de cazare activează permanent. Sectorul hotelier a dezvoltat numărul de cazări după un declin major, a angajat mai mult personal, a introdus pe piață un nou fond de cazare, inclusiv, în afara municipiului Chișinău. În Chișinău s-a mărit mult numărul de unități de cazare. Peste o sută de săli de conferințe sunt în structurile de cazare, inclusiv peste jumătate în structuri cu confort de 3-5 stele. Sistemul național de clasificare (voluntară în prezent), instituit în 2003, permite activitatea de cazare în 12 categorii de unități. S-a investit în ultimii ani mai mult în construcția de structuri de cazare cu regim permanent. Investițiile sunt, în special, promovate de companii private. Tabelul 5.4 reprezintă evoluția numărului de turiști cazați în perioada 2017-2022.

Tabelul 5.4 Evoluția numărului de turiști cazați în perioada 2017-2022

		2017	2018	2019	2020	2021	2022
Numărul de turiști cazați	Total	337207,0	364608,0	374765,0	90338,0	178196,0	333925,0
	Hoteluri si moteluri	182434,0	203188,0	213808,0	50581,0	99970,0	175588,0

	Pensiuni turistice si agroturistice	20922,0	17709,0	17168,0	14576,0	21411,0	37318,0
--	--	---------	---------	---------	---------	---------	---------

Numărul de turiști cazați este un indicator important pentru evaluarea performanței și impactului turismului. Acesta oferă informații pentru planificarea și gestionarea strategică a turismului și poate contribui la dezvoltarea durabilă și eficientă a industriei turistice. După reducerea numărului de turiști cazați până la 90338,0 persoane înregistrați în anul pandemiei 2020, începând cu anul următor se înregistrează o creștere, care în 202 a constituit 333925,0 persoane.

5.2.Provocările din domeniul industriilor culturale și creative.

Sectorul industriilor culturale și creative (ICC) din Republica Moldova se confruntă cu o serie de provocări, dintre care cele *financiare și legislative* sunt deosebit de semnificative. Aceste provocări pot inhiba creșterea și dezvoltarea acestui sector vital, influențând capacitatea sa de a contribui la economie și societate.

Accesul la finanțare rămâne una dintre cele mai mari provocări pentru sectorul ICC. Multe întreprinderi creative se confruntă cu dificultăți în obținerea finanțării necesare pentru a-și începe sau dezvolta afacerile. Există o lipsă de înțelegere și, prin urmare, de investiții în potențialul economic al sectorului ICC. Aceasta duce la o subcapitalizare cronică a întreprinderilor creative. Modelele tradiționale de finanțare adesea nu se potrivesc cu natura unică a proiectelor creative, care poate include risc ridicat și rentabilitate pe termen lung. În multe cazuri, sectorul ICC este dependent de finanțare publică, care poate fi insuficientă pentru a susține o creștere pe termen lung.

Cadrul legislativ în Republica Moldova nu întotdeauna sprijină în mod adecvat dezvoltarea și protecția industriei creative. Protecția slabă a drepturilor de autor și a proprietății intelectuale poate descuraja inovația și creativitatea, elemente esențiale pentru succesul în sectorul ICC. Reglementările rigide și birocrația pot reprezenta un obstacol semnificativ, în special pentru întreprinderile mici și mijlocii din sectorul ICC. Există o nevoie acută de politici și programe guvernamentale special concepute pentru a susține și promova sectorul ICC.

Pentru ca sectorul ICC din Republica Moldova să-și atingă potențialul complet, este esențial să se adreseze aceste provocări financiare și legislative. Acest lucru necesită un efort concertat din partea guvernului, a instituțiilor financiare și a comunității de afaceri pentru a crea un mediu mai favorabil pentru creșterea și dezvoltarea ICC. Soluțiile pot include îmbunătățirea accesului la finanțare, adaptarea cadrului legislativ pentru a sprijini mai bine nevoile unice ale sectorului și implementarea de politici specifice pentru a stimula inovația și creativitatea în această industrie dinamică.

O altă provocare majoră cu care se confruntă sectorul industriilor culturale și creative (ICC) în Republica Moldova este lipsa infrastructurii adecvate și a resurselor esențiale. Aceste limitări pot restricționa grav capacitatea sectorului de a se dezvolta și a inova, împiedicându-l să atingă întregul său potențial economic și cultural. Una dintre cele mai mari provocări este lipsa spațiilor de lucru, atelierelor și locațiilor dedicate pentru industria creativă. Multe dintre aceste facilități necesare pentru producția artistică și creativă, cum ar fi studiourile de înregistrări, atelierile de artă sau spațiile pentru spectacole live, sunt fie insuficiente, fie nu îndeplinesc standardele necesare pentru producție de calitate. Lipsa spațiilor creative adaptate și accesibile limitează posibilitățile artiștilor și creativilor de a experimenta și de a produce lucrări noi. Infrastructura tehnică, inclusiv echipamentele și tehnologia, este adesea învechită sau inaccesibilă pentru mulți dintre cei care lucrează în domeniu.

Există o lipsă de resurse umane calificate în anumite domenii ale ICC. Aceasta se datorează parțial unui sistem educațional care nu reușește întotdeauna să țină pasul cu nevoile dinamic schimbătoare ale sectorului. Educația în domeniul ICC necesită o îmbunătățire semnificativă, cu programe care să reflecte mai bine nevoile actuale ale industriei. Există și o lipsă acută de experți în anumite domenii cheie, precum tehnologia digitală, managementul cultural și drepturile de autor.

Un alt aspect este lipsa accesului la informații și la rețelele profesionale. Artiștii și creativii au nevoie de oportunități pentru a-și împărtăși ideile, pentru a colabora și pentru a învăța unii de la alții. Lipsa unor platforme sau evenimente pentru networking și colaborare între diferitele segmente ale ICC limitează oportunitățile de parteneriate și proiecte comune. De asemenea, există dificultăți în stabilirea de legături cu piețele și audiențele internaționale, ceea ce este important pentru expansiunea și succesul în acest sector.

Pentru a depăși aceste provocări, este necesar ca sectorul ICC din Republica Moldova să primească un suport sporit în ceea ce privește dezvoltarea infrastructurii și resurselor. Acest lucru include investiții în spații creative, îmbunătățirea accesului la tehnologie modernă, dezvoltarea de programe educaționale relevante și facilitarea accesului la rețele și piețe internaționale. Abordând aceste probleme, sectorul ICC poate evolua nu doar ca un motor al creșterii economice, dar și ca un catalizator al inovației și expresiei culturale în Republica Moldova.

Pentru a asigura creșterea și dezvoltarea durabilă a domeniului ICC în Republica Moldova este necesară adoptarea strategiei de dezvoltare inițiată de către Ministerul Culturii. Strategia acoperă o gamă largă de aspecte, de la finanțare și legislație, până la educație și colaborare internațională. Formarea parteneriatelor public-private joacă un rol important în sprijinirea și promovarea ICC.

Îmbunătățirea accesului la finanțare pentru întreprinderile și proiectele din sectorul ICC poate fi realizată prin stabilirea de fonduri și programe de subvenții dedicate, care să sprijine inițiativele creative și inovatoare, introducerea de stimulente fiscale și facilități de creditare pentru a încuraja investițiile private în sectorul ICC, colaborarea între guvern și sectorul privat pentru atragerea sectorului privat în finanțarea și susținerea proiectelor culturale și creative, profitând de expertiza și resursele acestuia.

Îmbunătățirea legislației trebuie direcționată pentru a îmbunătăți protecția proprietății intelectuale, pentru a încuraja inovația și investițiile, pentru a simplifica procesele birocratice și a oferi un cadru legislativ mai flexibil, care să permită o mai mare libertate de acțiune pentru întreprinderile creative.

Dezvoltarea programelor educaționale și de formare trebuie să răspundă nevoilor sectorului ICC, prin colaborarea cu universități și alte instituții de învățământ pentru a dezvolta cursuri și programe care să reflecte realitățile și cerințele sectorului ICC, implementarea de programe de formare profesională și ateliere pentru a îmbunătăți competențele lucrătorilor din sectorul ICC, extinderea prezenței internaționale a sectorului ICC din Moldova și stabilirea de parteneriate internaționale pentru a deschide noi piețe și oportunități de colaborare.

Adoptarea acestor strategii de dezvoltare va contribui semnificativ la consolidarea și expansiunea sectorului ICC în Republica Moldova. Parteneriatele public-private, în special, oferă un cadru valoros pentru a combina resursele, cunoștințele și expertiza atât din sectorul public, cât și din cel privat, conducând la inițiative mai eficiente și mai inovatoare.

Pentru a înțelege cum poate Republica Moldova să implementeze strategii de dezvoltare eficiente pentru sectorul ICC, se poate de analizat inițiativele internaționale de succes. Prin adaptarea acestor inițiative la contextul local, Moldova poate îmbunătăți semnificativ potențialul de creștere și inovație în sectorul său creativ.

Un exemplu de succes în Europa este programul Uniunii Europene "Europa Creativă", care sprijină industriile culturale și creative. Acest program oferă finanțare, rețele și sprijin pentru proiectele transfrontaliere, cu scopul de a promova diversitatea culturală și inovația. Republica Moldova ar putea explora posibilități similare de finanțare și parteneriat, adaptând principiile programului la nevoile și specificul local.

Multe țări au dezvoltat hub-uri creative și incubatoare pentru a sprijini start-up-urile și întreprinderile mici din domeniul ICC. Aceste spații oferă resurse, mentorat și acces la rețele. Moldova ar putea dezvolta hub-uri similare care să acționeze ca centre de inovație și colaborare pentru artiști și creativi.

Programele de schimburi culturale și educaționale, cum ar fi cele finanțate de Consiliul Europei sau de alte organizații internaționale, oferă oportunități valoroase pentru dezvoltarea

competențelor și a rețelelor profesionale. Implementarea unor programe similare în Moldova ar putea ajuta la dezvoltarea abilităților și deschiderea către noi perspective și colaborări internaționale.

5.3.Cultura locală și sporirea atractivității turistice a comunităților și a țării.

Cultura locală a Republicii Moldova, bogată și diversificată, oferă un potențial enorm pentru dezvoltarea turismului. Utilizarea culturii ca resursă turistică nu numai că poate atrage vizitatori din întreaga lume, dar poate și consolida identitatea națională și susține economia locală. Explorarea modului în care cultura locală poate fi utilizată pentru a crește atractivitatea turistică este importantă pentru dezvoltarea durabilă a turismului în Republica Moldova.

Moldova este o țară cu un patrimoniu cultural bogat, inclusiv situri istorice, tradiții populare, muzică, dans și gastronomie. Promovarea acestui patrimoniu prin festivaluri, evenimente culturale și ture tematice poate atrage turiști interesați de experiențe culturale autentice. Organizarea de festivaluri care să celebreze arta, muzica și tradițiile locale poate crea atracții turistice unice. Valorificarea bucătăriei tradiționale și a vinurilor locale ca parte a experienței turistice poate atrage vizitatori interesați de gastronomie.

Dezvoltarea centrelor urbane ca hub-uri de activitate artistică și creativă poate oferi turiștilor ocazia de a experimenta cultura contemporană moldovenească. Promovarea spațiilor creative, galeriilor de artă și atelierelor deschise publicului sporesc interesul pentru arta contemporană. Experiențe memorabile oferă programele care permit turiștilor să întâlnească artiști locali și să participe la ateliere creative.

Păstrarea și promovarea tradițiilor culturale, cum ar fi meșteșugurile tradiționale, dansul și muzica populară, poate fi un puternic magnet turistic. Organizarea de ateliere unde vizitatorii învață și pot participa la crearea de obiecte tradiționale este o atracție importantă. Spectacolele de dansuri și muzică tradiționale sunt un punct culminant al călătoriei turistice în Moldova.

Integrarea ofertelor culturale în pachetele turistice, împreună cu alte atracții, cum ar fi natura și vinurile oferă o experiență de călătorie mai completă și mai atractivă. Crearea de pachete turistice care combină vizite la situri culturale și istorice cu alte experiențe, cum ar fi degustări de vin și drumeții, poate atrage o gamă largă de turiști.

Utilizarea culturii ca resursă turistică în Republica Moldova are potențialul de a transforma industria turistică și de a aduce beneficii semnificative economiei și comunităților locale. Prin păstrarea și promovarea patrimoniului cultural, dezvoltarea centrelor urbane ca spații creative, valorificarea tradițiilor și integrarea ofertelor culturale în experiența turistică, Moldova poate

atrage un număr crescut de turiști, dornici să experimenteze unicitatea și autenticitatea culturii sale.

Locurile de cazare joacă un rol foarte important pentru dezvoltarea turismului, contribuind la satisfacerea cererii turiștilor, sprijinind creșterea turismului, generând venituri și locuri de muncă, promovând turismul durabil și îmbunătățind experiența generală a turiștilor într-o destinație.

Tabelul 5.5 reprezintă dezvoltarea sistemului de cazare în ultimii 5 ani. Astfel numărul de camere a crescut doar cu 122 de unități pe țară, de la 8211 la 8333.

Tabelul 5.5 Numărul de camere pe regiuni

Numărul de camere						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Total pe țara	8211	8190	8013	8119	8010	8333
Municipiul Chișinău	4278	4296	4175	4200	4228	4257
Nord	1100	1099	1088	1090	1090	1117
Centru	1956	1897	1855	1922	1794	2022
Sud	659	667	669	681	672	716
U.T.A Găgăuzia	218	231	226	226	226	221

În timp ce numărul de camere a scăzut în Chișinău (21 camere) în regiunile din afara municipiului – au crescut: 17 unități – la Nord, 66 – la Centru, 57 – la Sud și 3 în Găgăuzia.

Ritmul scăzut de creștere a acestora reprezintă o provocare pentru industria turistică. Acest lucru este cauzat de mai mulți factori, cum ar fi lipsa investițiilor în infrastructura turistică, reglementările restrictive, resursele limitate și concurența cu alte sectoare pentru resurse și finanțare. Tabelul 5.6 reprezintă evoluția numărului locurilor de cazare, în special în hoteluri și pensiuni turistice și agroturistice în perioada 2017-2022.

Tabelul 5.6 Evoluția locurilor de cazare

		2017	2018	2019	2020	2021	2022
Numărul de locuri	Total	25991	25636	24530	24666	23881	24709
	Hoteluri si moteluri	5148	5373	5345	5351	5400	5341
	Pensiuni turistice si agroturistice	867	964	999	1061	1221	1430

Pe țară, numărul locurilor de cazare în perioada dată a înregistrat o scădere permanentă de circa 8,0% până în 2021. În anul următor se înregistrează o creștere comparabil semnificativă de 3,5%, ajungând la 24709 de locuri. În același timp, numărul de locuri în hoteluri și pensiuni a înregistrat o creștere permanentă. Cea mai mare creștere au înregistrat numerele de locuri în pensiuni – 60,6%.

Pentru a stimula dezvoltarea locurilor de cazare, este necesară o colaborare între sectorul public și cel privat, investiții în infrastructura turistică, îmbunătățirea mediului de afaceri și promovarea unui cadru legislativ și regulamentar favorabil dezvoltării turismului.

Pandemia și războiul din Ucraina au afectat fluxul de turiști în Republica Moldova. Astfel, dacă până în 2020 se înregistrează o creștere permanentă a numărului de cazări, atunci 2020-2021 este o cădere semnificativă, după care în 2022 se începe procesul de revenire la activitate. Dar această tendință generală pe toate structurile de cazare este mai mult specifică pentru hoteluri. Pensiunile au înregistrat o scădere permanentă până în 2020, iar în anii următori a crescut, înregistrând performanțe mai mari ca înainte de pandemie – o creștere de 56,1%. Tabelul 5.7 reprezintă evoluția numărului de cazări după rezidenți și nerezidenți.

Tabelul 5.7 Evoluția numărului de cazări

	Total rezidenți si nerezidenți			din care, nerezidenți		
	Total după structuri	Hoteluri si moteluri	Pensiuni turistice si agroturistice	Total după structuri	Hoteluri si moteluri	Pensiuni turistice si agroturistice
2017	337207	182434	20922	145165	131725	3288
2018	364608	203188	17709	160233	142465	6155
2019	374765	213808	17168	174021	154357	6130
2020	90338	50581	14576	28732	25457	1281
2021	178196	99970	21411	68852	59727	3201
2022	333925	175588	37318	162086	130457	8822

Se poate de remarcat, că dacă numărul cazărilor nerezidenților în total pe structurile de cazare a crescut cu 11,7% în 2022 comparativ cu 2017, atunci în pensiuni turistice și agroturistice a crescut cu 168,3%.

Creșterea numărului de cazări în pensiunile turistice și agroturistice este un indiciu pozitiv pentru industria turismului și cultura locală. Acest lucru contribuie la diversificarea opțiunilor de cazare, promovarea turismului rural, conservarea patrimoniului cultural și natural local, promovarea unui turism responsabil și sustenabil.

5.4. Expuneri în cadrul cercetării de teren

” Noi cam târziu am înțeles că cultura și turismul au foarte mult comun. Dacă se începea 30 ani în urmă era altceva. Dar eu în ultimul timp simt că se lucrează tot mai mult pentru turism.

Cel mai interesant, una din ocupațiile tipice – ghid în instituțiile de cultură. Posibilități de angajare a absolvenților care au încheiat anul întâi. Aveți arta comunicării, tehnici de vorbire. Atunci când am analizat CORN-ul, când e vorba despre profesii, este profesia de culturolog. Dar în căminele culturale este această profesie în schema de încadrare? Dar în CORN el există. ” (FG7)

”Există diverse sărbători. Cea mai importantă la care vin mulți turiști este Ziua vinului. Se circulă cu troleibuzul turistic în permanență. Impactul este benefic. Sunt necesare cât mai multe evenimente.

La fel o sărbătoare importantă este Hramul orașului.

Действительно развивается событийный туризм. Но можно и больше.” (FG6)

”Здесь уже говорилось про пушкинский маршрут у нас ещё жив выдающийся пушкинист, который мог бы поделиться своими знаниями.

În Chișinău circulă două troleibuze turistice. În cadrul primăriei există o secție de turism care se ocupă nu știu cu ce.

Туризм у нас развивается по личным инициативам, гиды подвижники. В библиотеке Ломоносова есть клуб любителей истории Кишинёва, он известен в городе. Государственная политика в этой области отсутствует.” (FG5)

” La sud avem specificul regional. Cultura și turismul merg mână de mână. Nu e doar business. Turiștii sunt atrași în raion prin intermediul festivalurilor: Festivalul din Luncă, Slobozia Mare, Bucuria, Festivalul regional, Se petrec evenimente la Văleni. Vin ansambluri din Hâncești, Leova, Găgăuzia, România. Respectiv vin și turiști. Ne străduim să adunăm oameni din diferite regiuni. Se face schimb de experiență. Dar trebuie să colaborăm mai intens cu toate regiunile țării. Eu de exemplu n-am văzut cum se fac evenimentele culturale la Nordul Moldoveni.

O sursă bună de promovare a turismului cultural sunt rețelele de socializare. Dar lucrătorii din domeniul culturii încă n-au înțeles cum se promovează corect un eveniment. Lumea trebuie să fie informată din timp, ca să-și facă planurile, să-și organizeze timpul. Nu se vine cu informația în ultimul moment.

Eu aș spune că o problemă a turismului național este faptul că este prea scump. Nu înțeleg de unde sunt așa prețuri. Într-adevăr, e mai convenabil să mergi în turism peste hotare, decât la tine în țară. Probabil că investorul autohton dorește să-și întoarcă toată investiția într-un singur an. Am fost la Potcoava Veche cu 20 de persoane – am cheltuit 10.000 de lei. Serviciile sunt foarte scumpe. Explic asta prin lipsa garanției zilei de mâine. Investorul se teme și vrea toți banii acum.” (FG4)

”Stăm prost la capitolul sporirii atractivității turistice a comunităților, o spunem cu toată sinceritatea. Problema e că locuri și obiecte de arhitectură, atractivități turistice sunt, dar este un dar. Când au fost reprezentanți de la minister și am avut întâlnire nu demult, exact despre turism am vorbit. S-a discutat mai mult chestia de proiecte, unde pot aplica chiar și cei ce se ocupă de afaceri, pot și ei să atragă investiții. Nu și despre un proiect guvernamental pentru localități.

Primăria orașului Lipcani a lansat câteva proiecte cu o organizație din Polonia. Vom participa la un proiect european de revitalizare a satelor. Toate obiectivele turistice de la Lipcani: conacul Rosseti, parcul, tunelul, lunca râului Prut... toate nu pot fi pornite deoarece nu aparțin nici orașului și nici țării, iar proprietarii sunt persoane aflate în litigii cu băncile. Și a doua problemă Uniunea Europeană are posibilitatea de a finanța proiectul nu deplin, parțial trebuie să contribuie și APL, care nu dispune de bani.” (FG3)

”Авем cu ce primi turiștii ca să ne țină minte, gospodinele noastre fac bucate bune: foarte bună babă neagră și albă, turtele cu mac. Nici la Centru, și nici la Sud nu sunt bucate cu specific ca la Nord. Dar proiecte speciale de atragere a turiștilor nu avem.” (FG2)

”У нас в Комрате есть туристический центр. Они выиграли несколько программ. Они поехали в 5 населенных пунктах где работают народные мастера и профессионально сфотографировали всё что можно. И после этого оказалось что это дало эффект. Люди всё это увидели по интернету, по СМИ и потом приехали к нам, посмотреть, убедиться в живую.

В селе 5 исторических маршрутов. 9 объектов культурного комплекса. Музей предоставляет велосипеды по маршруту. У нас есть посетители и из Кишинева, которые приезжают чтобы у нас прокатиться на велосипеде по одному из этих путей.” (FG1)

”Туризм в регионе развивается. Но власти на местах (примэрии) не способствуют развитию. Больше помогает Минкульт.

Нужно больше развивать событийный туризм. В стратегии нужно внести что должна развиваться специфика всех народов проживающих в стране. Нужно проводить больше фестивалей с привлечением туристов, не только день вина. Но очень важно в этих мероприятиях учитывать специфику культуры: специфику молдавской, гагаузской, болгарской культуры и тд. Потому что когда идешь на день вина в Кишиневе – то это европейский день вина. Он примерно так же проводится в столицах Италии, Франции и т.д., он не пропитан национальной культурой. Это очень важный момент.

К нам приезжают много туристов. В этом году приехали из более 50 стран. Во времена COVID были проблемы с выездом за границу, по этому из всей Молдовы тоже приезжали многие внутренние туристы и открывали для себя Гагаузию и наш народ. Они говорят: Да, мы о вас слышали, но мы вас не знали. Но мы говорим лишь о тех у кого от

природы есть такой интерес всё и всех познавать. По этому туризм это очень хорошее дело. Нужна какая-то целенаправленная программа по обмену, взаимопосещению.” (FG8)

”К сожалению, все наши туристические фирмы больше работают на выездной туризм и гораздо меньше на въездной. Они плохо нас знают, они с нами не общаются, они к нам не приезжают, они нас не смотрят. Нужно развивать туризм выходного дня. Большим автобусом такие фирмы организуют туры в субботу, в воскресенье. Но это внутренний туризм. Совершенно нет такого туризма иностранного, это отдельная песня. Но возьмем внутренний туризм – школьники. Чем заняты наши школьники в зимние каникулы? Чем заняты учителя? А ведь есть страны где туризм входит в образовательные программы. Каждый учитель, классный руководитель должен свой класс куда-то повести. Это обязательное условие. Школьники на каникулах должны посмотреть как можно больше красивых, познавательных мест по всей Молдове.

К нам приезжают чтобы познакомиться с нашей кухней. Очень ценится наша брынза, кавурма, мюрдя, красный, молотый перец и т.д. Многие приезжают специально чтобы купить всё у нас, потому что такого качества больше нигде не производят. Они хотят именно наше, южное. Они приезжают к нам за несколькими вещами, и посмотреть, и ознакомиться, и купить что им надо. Не сувениры, а именно это.

Проблема в том что такие предметы как основа национальной культуры и традиций ведут педагоги, но не культурологи. Детям этот материал не преподносится в интересной для них форме. Нужно эти знания предоставлять с интересом, чтобы этот процесс был познавательным. Вместе с управлением культуры нужно создать программу туров для школьников по всем музеям.

Где туризм, там деньги, там экономика. Приезжают туристы. Мы должны создать все условия, предоставлять все нужные ему услуги и товары, чтобы он отсюда ушел без денег. И если мы это не поймем, то мы еще очень долго будем бес толку искать деньги для культуры. К нам приезжали эксперты из Европейского Союза и изучали культурное наследие Гагаузии, памятники, чем интересно каждое село. Ими было предложено 10 разных концепций направления туризма для наших населенных пунктов. Прошло четыре года. Стоит на полке. Ни одна концепция не заработала. Ни Авдарма, ни «Гагаузское наследие» как кластер, ни Чишмикёй, ни Етулия, ничего не заработало. Потому что нет человека который бы отвечал за внедрение этих программ. Если бы в Управлении Культуры, в Министерстве было бы всё это, они бы это двигали, а примэрии ничего не делает. ” (FG9)

”Ce este necesar pentru dezvoltarea turismului? O rută turistică, operatori și structuri, oameni care lucrează pe această rută. Noi încercăm să promovăm cea mai veche șosea prin sate.

Dar nu avem capacități. A fost la Slobozia Dușca festivalul ”Trei mușcate”, doamna care îl organizează deja nu mai dorește fiindcă nu are nici un sprijin financiar.

În raion nu avem hotel, cafenea, restaurant. Ne dorim să transformăm Casa de Cultură într-un obiectiv turistic. Secole în urmă aici era Parcul boierului Șeptelici, clădirea pentru slugi. Practic pe teritoriul parcului sunt amplasate toate sediile.

Ar trebui dezvoltată și infrastructura de pe malul Nistrului, să promovăm cultura în mod colectiv. Să fie și traseu, și pensiuni.” (FG12)

”Avem așa o bogăție în localitate – izvoarele. Am prins perioada când eram copil, când se petrecea concursul izvoarelor – cel mai frumos izvor, cel mai amenajat izvor, cel mai verde izvor. Se repara câte ceva. Dar în ultimii 10 ani nu se mai petrece. Dar era o festivitate frumoasă în care era implicată toată comunitatea, inclusiv copiii.” (FG13)

”Если мы скажем про тот туризм который был пять лет назад есть большой скачек, большой плюс. Например некоторые туристические маршруты затрагивают и культурную составляющую и именно по музеям есть маршруты, есть специфические только по Приднестровью – назад в СССР, что тоже такая изюминка. Больше акцент выделяется на север – Рашков, Каменка, можно сказать что небольшой прогресс виден. В крепости множество фестивалей и мероприятий но нет ни одного обменного пункта, чтобы люди приехавшие извне смогли поменять валюту а у нас на территории Приднестровья запрещена деятельность с другими валютами. Вот этот момент еще не решен и естественно наша банковская система не принимает Мастеркард, Виза.” (FG14)

”Aici e o chestie... am fost și eu prin Europa, am văzut... case care sunt păstrate... dar la noi, nu știu de ce, dar se întâmplă altceva ... dacă o casă nu este locuită mai mult timp numaidecât trebuie cineva să ia o piatră și s-o arunce în fereastră. E un obicei prost ce vine din familie.

Eu mă uit la monumentul din centrul satului, nu știu... cine fumează atâta în satul ăsta? Acolo peste tot sunt ”chiștoace” de țigară. Vorbim, condamnăm comportamentul prost și josnic, dar în zădar, strada se dovedește aici a fi mai puternică.

A primi turiști și a trăi din această ocupație pentru sătenii noștri e ceva ce nu se încadrează în felul lor de a fi. Cred că ar putea să facă acest lucru generația care va veni.” (FG15)

”Nu avem obiecte turistice ca la Văleni, de exemplu. Acolo au și cazare. Știu că apar astfel de programe de dezvoltare a turismului la nivel național, dar pentru asta ar trebui să avem obiective istorice. De aici nici infrastructura turistică nu avem. O dată au fost invitați pe care i-am cazat în sala sportivă.

Totuși, avem o localitate în care s-au făcut primele săpături arheologice. Aici a existat cândva un sat geto-dac. Am putea promova obiective turistice de genul ”casa pescarului”, ”casa lemnarului”. De reînviat tradițiile. Dar acest lucru trebuie să fie calitativ, cu păstrarea valorilor

istorice. Spre exemplu, într-un sat de la sud am văzut că se promovează intens un costum tradițional, dar care are multe nuanțe preluate de la găgăuzi. Nu mi-a plăcut acest lucru, fiindcă nu este original. S-ar putea de promovat muzeul, fiindcă este la traseu. Se poate de creat casa rurală în care să fie prezentat tot patrimoniul material local. Dar este nevoie de finanțe.”(FG16)

5.5.Concluzii

- Sectorul ICC din Republica Moldova înregistrează tendință de creștere a contribuției la produsul intern brut al țării, indicând un potențial economic considerabil. Comparativ cu alte sectoare tradiționale, cum ar fi agricultura sau manufactura, ICC se distinge prin valoarea adăugată ridicată și potențialul de creștere. Aceasta se datorează naturii sale bazate pe proprietatea intelectuală și capacitatea de a genera produse și servicii unice.

- Sectorul ICC are un impact pozitiv asupra ocupării forței de muncă, generând locuri de muncă în diverse domenii, de la arte la tehnologia informației. Numărul întreprinderilor din ICC este într-o creștere permanentă. În cele peste 2 000 IMM-uri sunt angajați peste 10 000 de persoane și peste 2500 de liber profesioniști în domeniile design, publicitate, media digitală, arhitectură, muzică, cinematografie, teatru, animație, editări de cărți și jocuri și realitatea virtuală și augmentată.

- Provocările financiare și legislative, cum ar fi accesul limitat la finanțare și neclaritățile regulatorii afectează dezvoltarea sectorului. Dezvoltarea sustenabilă necesită îmbunătățirea infrastructurii și a resurselor disponibile pentru ICC. Pentru a elimina ambiguitățile este necesară revizuirea și clarificarea legislației care reglementează sectorul ICC.

- Colaborarea între sectorul public și cel privat, precum și adaptarea inițiativelor internaționale de succes, pot contribui la dezvoltarea ICC.

- Guvernul ar trebui să exploreze modalități de sporire a finanțării ICC, inclusiv dezvoltarea unor scheme de granturi și susținerea investițiilor private în acest domeniu.

- Domeniul artelor și evenimentelor nu doar că aduc contribuții directe prin vânzări de bilete, dar au și un rol important în promovarea culturii și a turismului. Producția de filme, dezvoltarea de jocuri video și media online, este unul dintre cele mai rapide în creștere.

- Crearea CNC a încurajat benefic dezvoltarea cinematografiei. Interesul consumatorilor față de reprezentațiile cinematografice în perioada 2017-2022 a crescut. Cu toate că anii pandemiei au redus drastic numărul spectatorilor, pornind din 2022 domeniul își revine, înregistrând 529 mii de spectatori.

- Turismul național a devenit un sector interesant pentru investiții datorită simplificării cadrului regulator, politicilor publice de favorizare a industriilor exportatoare de servicii, focusării

pe sporirea avantajelor competitive ale țării, susținerea proiectelor de vizibilitate pozitivă. Donatorii susțin proiecte de amploare pentru reabilitarea infrastructurii generale rutiere și de acces la servicii calitative. Cifra de afaceri în sectorul turistic este în creștere. Investițiile sunt în creștere.

- Numărul structurilor de cazare la general în perioada 2017-2022 a crescut cu 7,4%. Cea mai mare creșterea au înregistrat pensiunile turistice și agroturistice – circa 68,0%.

- Este în creștere numărul de vizitatori străini. Numărul persoanelor care și-au petrecut vacanța în Republica Moldova a crescut de peste 3 ori, de la 13706 persoane în 2017 la 41837 persoane în 2023 - 305,2%.

- Excursiile în Republica Moldova rămân produse turistice ieftine și accesibile unui număr mare de clienți. Excursiile cele mai solicitate rămân: vinăriile, municipiul Chișinău, care formează oferta generală pentru turismul intern și internațional de intrare.

- Formarea cunoștințelor în turism pentru angajații instituțiilor culturale este necesară pentru promovarea turismului cultural, protejarea patrimoniului cultural și dezvoltarea destinațiilor turistice într-un mod sustenabil și responsabil. Turismul cultural este o componentă importantă a industriei turistice și poate fi o sursă semnificativă de venituri pentru comunități. Formarea specialiștilor în turism în baza instituțiilor culturale va ajuta la promovarea acestui tip de turism și la atragerea unui număr mai mare de vizitatori către siturile culturale și evenimentele artistice.

VI. Finanțarea culturii

6.1. Analiza politicilor de finanțare a sistemului cultural din perspectiva bunelor practici europene

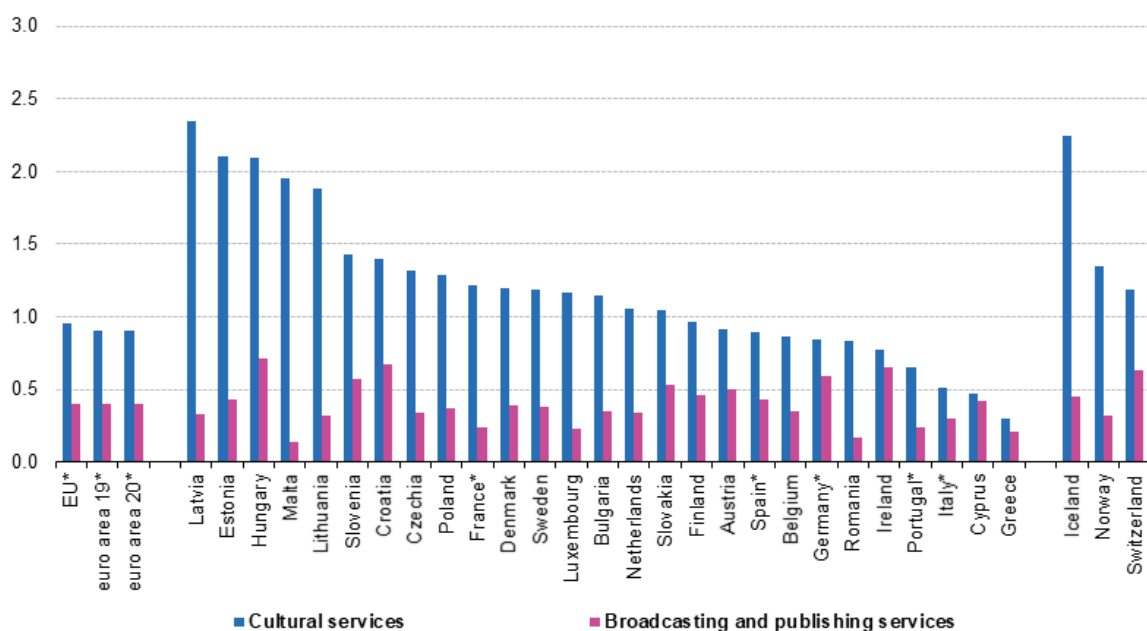
Abordările de finanțare a culturii în țările UE sunt influențate de politicile culturale naționale, prioritățile naționale și regionale, iar acestea variază semnificativ între statele membre. În toate țările UE, finanțarea bugetară rămâne principala formă de sprijin pentru domeniul culturii și artei. În general, finanțarea culturii poate proveni din surse publice și private, iar UE încurajează diversitatea și accesibilitatea la cultură prin diferite programe și fonduri.

Guvernele țărilor UE investesc semnificativ în cultură prin bugetele naționale și locale. Finanțarea publică poate merge către instituții culturale, proiecte artistice, festivaluri, organizații culturale și alte inițiative. Cu toate acestea, costurile acestora în totalul cheltuielilor bugetare ale țărilor reprezintă o parte relativ mică - de la 0,3% până la 2,8% în anul 2021. Cea mai mare rată a procentului pentru cultură a realizat Letonia – 2,4%, Estonia și Ungaria – 2,1%, iar cea mai mică, Grecia – 0,3%. Cota parte a alocațiilor pentru serviciile culturale în PIB repartizate pe țările UE sunt prezentate în *fig. 6.1*. Pe parcursul anilor 2015-2021 cota parte a cheltuielilor pentru cultură în cheltuielile publice generale în medie pe țările UE se menține în jurul la 1,0% [24]

UE oferă o serie de programe și fonduri care sprijină proiecte culturale. De exemplu, Programul Europa Creativă este un program-cadru care promovează colaborarea culturală și creativă la nivel european și oferă finanțare pentru proiecte culturale. Unele țări UE au implementat taxe specifice pentru arte și cultură, care sunt destinate să sprijine sectorul. Sectorul privat și organizațiile non-guvernamentale pot contribui la finanțarea culturii prin sponsorizări și mecenat. Companiile, fundațiile și persoanele private pot sprijini proiecte culturale prin donații sau parteneriate.

Autoritățile regionale și locale au un rol semnificativ în finanțarea culturii. Ele pot aloca bugete specifice pentru proiecte culturale în cadrul comunităților lor, susținând astfel inițiativele locale și regionale.

General government expenditure on cultural services, broadcasting and publishing services, 2021 (% of total expenditure)

* provisional

Source: Eurostat (gov_10a_exp)

eurostat

Fig. 6.1. Cota parte a alocațiilor pentru serviciile culturale în PIB în țările UE (%), EUROSTAT [25]

În fiecare țară apare un model de finanțare a culturii de către stat pe baza alegerii metodelor, formelor și mecanismelor politicilor financiare. Finanțarea este puternic influențată de diferiți factori, precum preferințele culturale naționale tradiționale, dezvoltarea sponsorizării și filantropiei. Sistemul de finanțare a culturii și artei este determinat de gradul de centralizare a administrației publice și de natura relațiilor interguvernamentale. Susținerea pentru cultură și artă de la bugetul de stat se realizează prin mai multe direcții: sub formă de finanțare directă; prin utilizarea transferurilor orientate către bugetele locale; bazat pe participarea comună a autorităților de diferite niveluri la finanțare; prin structuri intermediare independente; prin utilizarea mecanismelor de parteneriat, bazate pe finanțare mixtă public-privat.

Finanțarea directă a organizațiilor culturale are loc în toate țările și se realizează sub formă de finanțare completă a costurilor curente și a investițiilor, transferuri speciale specifice, precum și sub formă de subvenții. Finanțarea de stat a culturii prin transferul către bugetele regionale și locale se realizează prin transferuri generale și direcționate. Transferul general diferă de transferul direcționat, întrucât nu leagă destinatarul cu condițiile de cheltuieli, suplinind veniturile bugetului local. Susținerea de stat pentru cultură pe baza co-finanțării din bugetele centrale și locale se realizează în cadrul unor programe socio-economice naționale, cum ar fi dezvoltarea regională, creșterea ocupării forței de muncă, precum și subvenționarea organizațiilor culturale. Finanțarea culturii prin parteneriate între stat și sponsori privați devine o formă din ce în ce mai populară, ce

contribuie la investiții importante în cultură din sectorul privat. Domeniile prioritare de finanțare sunt conservarea patrimoniului cultural, organizarea de festivaluri de muzică și teatru, expoziții de artă contemporană și publicarea de cărți.

În raport cu instituțiile naționale responsabile de cultură, instituțiile europene au doar funcții de recomandare. Activitatea lor este bazată pe strategii și programe aprobate la nivelul Parlamentului și Consiliului European. Politica culturală a UE respinge crearea unor instituții pan-europene, supranaționale, care ar urma să elaboreze și să implementeze o politică culturală comună. În procesul de formare a UE, membrii săi au acceptat sacrificarea unei părți din suveranitate în problemele economice, de securitate externă, dar nu în domeniul culturii. Potrivit acordului de la Maastricht, instituțiile europene pot doar lua măsuri de stimulare pe direcții aparte, fără a încerca o armonizare a legilor și reglementărilor adoptate de statele membre în domeniul culturii.

Ca exemple ale mecanismelor de finanțare vom prezenta sistemele de finanțare din Franța, Suedia și Germania.

Modelul politicilor culturale franceze se caracterizează printr-o implicare importantă a autorităților publice. Responsabil de implementarea politicilor culturale pe întreg teritoriul țării este Ministerul Culturii și Comunicațiilor. Autoritățile regionale și locale sunt, de asemenea, responsabile pentru implementarea politicilor culturale în municipii și regiuni. Deseori acțiunile culturale desfășurate de diverși actori publici se suprapun și sunt realizate în comun, într-un cadru contractual sau bazat pe acord. Pe lângă reglementarea aspectelor juridice guvernul central, administrațiile locale și regionale, alocă fonduri substanțiale pentru susținerea diferitor organizații, bunuri și activități culturale. Ministerul acționează în două direcții: reglementarea domeniului și susținerea activităților culturale directe prin intermediul fondurilor publice alocate din bugetul național. Accesul egal al cetățenilor la cultură este un drept garantat constituțional: statul trebuie să asigure participarea la viața culturală a tuturor doritorilor. Cheltuielile publice pentru cultură în 2020 au fost 264 Euro pe cap de locuitor, ce a constituit 0,77% din cheltuielile generale. Numărul angajaților în sectorul cultural – 2,6% din numărul total.

Transferurile specifice sunt de obicei utilizate ca parte a programelor naționale de dezvoltare culturală. Ca exemplu, de mai mulți ani, în Franța este implementat programul de restructurare și modernizare a industriilor culturale, care vizează redresarea financiară a organizațiilor culturale, dezvoltarea activităților antreprenoriale ale acestora, precum și modernizarea bazei tehnice. În bugetul Ministerului Culturii a fost creată o „linie bugetară” specială, care a acordat subvenții pentru producție de scurtmetraje, susținerea artelor plastice, designului industrial ș.a..

O altă formă mai comună de sprijin guvernamental direct sunt granturile, oferite atât organizațiilor, cât și lucrătorilor culturali individuali. Varietatea granturilor este caracteristică

sistemului suedez de finanțare culturală. Cheltuielile publice pentru cultură în 2020 au fost 3307 Euro pe cap de locuitor, ce a constituit 0,69% din cheltuielile generale. Numărul angajaților în sectorul cultural – 5,4% din numărul total. Organizațiile culturale din Suedia pot utiliza diferite tipuri de granturi. Grantul contractual este determinat printr-un acord între agențiile guvernamentale și organizația culturală și se încheie pe un an. Alt tip de grant este stabilit pe baza rezultatelor muncii (conform standardelor de subvenționare pe unitate de produs finit și serviciu). De asemenea pot fi oferite subvenții aferente costurilor standard de producție. Acest grant este calculat ca un anumit procent (de obicei 55%) din costurile salariale standard, care sunt aprobate pentru fiecare categorie de organizație (teatre, orchestre, muzee regionale și biblioteci). Grantul nu are nicio legătură cu costurile efective cu forța de muncă ale organizațiilor și cu numărul personalului acestora, determinat de acestea în mod independent. Acesta garantează doar un anumit nivel de angajare în sectoarele culturale dintr-o anumită regiune.

Subvențiile individuale oferite prin granturi au scopul de a asigura securitatea economică a creativității artistice. Acest sistem include granturi de onoare pentru personalități culturale marcante; subvenții sub formă de venit garantat scriitorilor de seamă; granturi pe cinci ani pentru tinerii scriitori; subvenții care conferă autorilor dreptul de a primi venituri pentru utilizarea operelor lor în bibliotecile publice. Sistemul suedez de granturi se caracterizează printr-o procedură simplificată de grant și libertate deplină a beneficiarilor (organizații sau destinatari individuali) în utilizarea acestora.

Cheltuielile bugetare pentru cultură sunt în mare măsură determinate de gradul de centralizare a administrației publice și de tradițiile naționale. În Republica Federală Germania funcțiile organelor centrale se limitează în principal la finanțarea emisiunilor și a evenimentelor culturale străine. Cheltuielile publice pentru cultură în 2020 au fost 174,51 Euro pe cap de locuitor, ce a constituit 0,43% din cheltuielile generale. Numărul angajaților în sectorul cultural – 4,0% din numărul total. În cadrul organelor centrale lipsește o instituție de tipul Ministerului Culturii. Organele guvernamentale folosesc activ o rețea de organizații intermediare (fundații de caritate, instituții publice de cultură, asociații de lucrători creativi) care distribuie fondurile bugetare primite conform criteriilor stabilite de acestea. Aceasta este una dintre cele mai democratice metode, care asigură o eficiență ridicată a subvențiilor de stat pentru organizațiile culturale. Finanțarea culturii este asigurată în principal de sectorul public și se bazează pe cei trei piloni: nivel local, regional și federal. În 2020, municipalitățile au oferit 39,1 % din totalul cheltuielilor publice, în timp ce organele federale au oferit 38,6 %. Guvernul federal a mai contribuit cu 3,2 miliarde de euro 22,4% la finanțarea publică a culturii [26]. În conformitate cu principiul subsidiarității, cultura - și deci și finanțarea ei publică - este în primul rând o chestiune de competență a comunităților locale. Numai atunci când o sarcină de politică culturală depășește

puterea municipală în domeniul de aplicare sau materie, statul devine activ ca susținător. Prin urmare, administrația publică locală deține cea mai mare parte din finanțarea publică pentru cultură, urmate de landuri. Guvernul federal trebuie să suporte doar o parte mai mică din cauza competențelor sale limitate de politică culturală.

6.2.Tendințele de finanțare a culturii în perioada 2015-2022.

Finanțarea culturii în Republica Moldova este asigurată din mai multe surse, printre care bugetul de stat, bugetele locale, programe și granturi internaționale, sponsorizări private și venituri generate de activități culturale.

Bugetul de stat este principala sursă de finanțare a culturii. Alocarea fondurilor este în sarcina Ministerului Culturii, care distribuie bugetul instituțiilor culturale de stat, precum muzee, teatre, biblioteci, colective artistice și alte organizații culturale din subordine. Aceste fonduri sunt folosite pentru acoperirea cheltuielilor cu personalul, cheltuielile de funcționare, achiziționarea de echipamente și materiale, organizarea de expoziții, spectacole și alte activități culturale. O bună parte din alocațiile bugetare sunt destinate întreținerii și dezvoltării infrastructurii culturale, precum renovarea și modernizarea clădirilor, amenajarea spațiilor, asigurarea echipamentelor și tehnologiilor necesare.

Bugetele locale sunt o altă sursă importantă de finanțare pentru cultură. APL alocă fonduri pentru sprijinirea și dezvoltarea instituțiilor culturale locale, organizarea de evenimente culturale și întreținerea infrastructurii culturale. Cheltuielile publice locale pentru cultură la nivel local contribuie la promovarea diversității culturale, la stimularea creației artistice și la dezvoltarea comunităților locale. Nivelul și alocarea acestor cheltuieli variază în funcție de prioritățile și disponibilitatea resurselor financiare ale autorităților locale.

Definiția noțiunilor utilizate.

Produsul intern brut (PIB) reprezintă rezultatul final al activității de producție din unitățile producătoare rezidente și care corespunde valorii bunurilor și serviciilor produse de către aceste unități pentru consumul final. În cadrul cercetării este analizat volumul producției sectorului artă activități de recreere și agrement în PIB.

Bugetul de stat reprezintă totalitatea veniturilor, a cheltuielilor și a surselor de finanțare destinate pentru realizarea funcțiilor autorităților publice centrale, cu excepția funcțiilor proprii sistemului public de asigurări sociale și sistemului de asigurări obligatorii de asistență medicală, precum și pentru stabilirea relațiilor cu alte bugete.

Bugetul de stat se administrează de către Ministerul Finanțelor, care este responsabil pentru elaborarea bugetului, cu contribuția ministerelor de resort și a altor instituții.

Clasificația funcțională reprezintă gruparea cheltuielilor bugetare după funcții și obiective socio-economice care se exercită în cadrul sectorului bugetar, inclusiv în sectorul serviciilor culturale.

Clasificația organizațională reprezintă sistemul de codificare a beneficiarilor alocațiilor din buget - autoritățile publice centrale și locale subordonate, care gestionează resurse bugetare.

Activitatea financiară a sectorului culturii

Volumul producției sectorului artă, activități de recreere și agrement în PIB este prezentat în tabelul 6.1 [27] în baza datelor statistice ale BNS..

În comparație cu anul 2015 (2,13 mlrd lei), volumul producției a crescut cu 80,8% și a constituit în 2022 – 3,85 mlrd lei.

Tabelul 6.1. Evoluția volumului producției sectorului artă, activități de recreere și de agrement

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	Mlrd lei	Mlrd lei	Mlrd lei	Mlrd lei	Mlrd lei	Mlrd lei	Mlrd lei	Mlrd lei
Arta, activități de recreere și de agrement	2,13	1,87	1,54	1,95	2,32	2,17	3,37	3,85

Contribuția sectorului la volumul producției totale a înregistrat cea mai mică cotă parte în 2017, când a constituit doar 0,6% din volumul total, după care a revenit în 2021,2022 la cota înregistrată în 2015 de 0,9%. Evoluția cotei-părți a sectorului artă, activități de recreere și de agrement este prezentată în tabelul 6.2 și fig. 6.2.

Tabelul 6.2. Contribuția sectorului artă, activități de recreere și agrement la formarea volumului producției totale [28].

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Arta, activități de recreere și de agrement	0,9	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,9	0,9

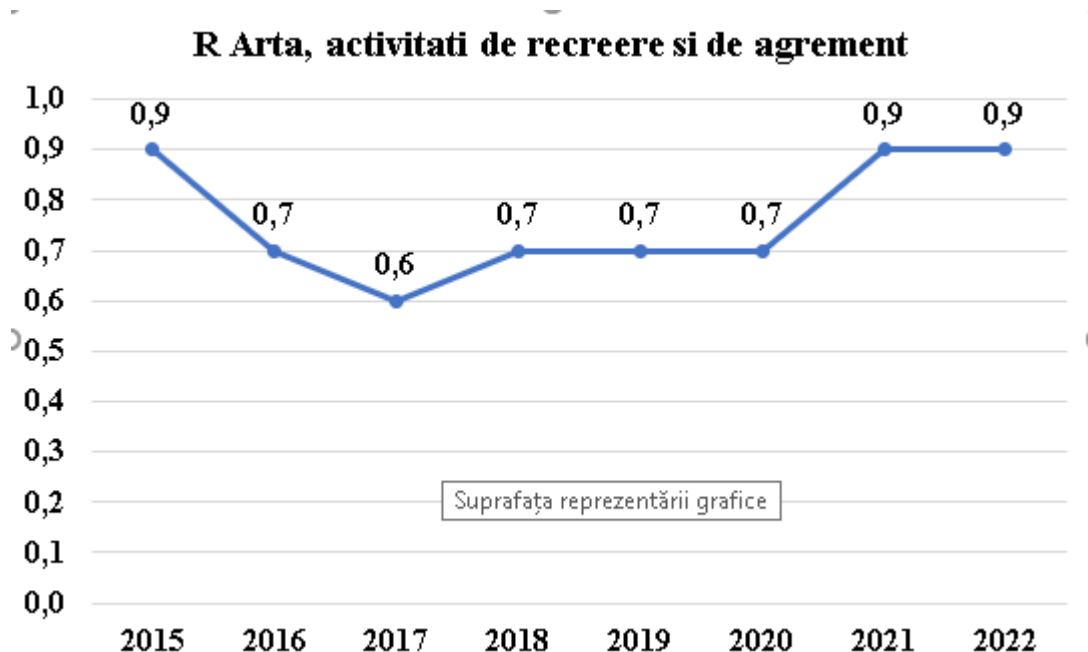

Fig. 6.2. Evoluția contribuției sectorului artă, activități de recreere și agrement la formarea volumului producției totale

Cheltuielile bugetului de stat pentru servicii în domeniul culturii reprezintă resursele financiare alocate de către guvern pentru susținerea și dezvoltarea sectorului cultural. Aceste cheltuieli acoperă diverse aspecte ale vieții culturale, cum ar fi susținerea instituțiilor culturale din subordine, desfășurarea proiectelor artistice și culturale, inclusiv producția de filme, expoziții de artă, festivaluri, concerte și alte evenimente culturale, conservarea și restaurarea patrimoniului, programe de educație culturală și sprijin pentru artiști. Cheltuielile bugetului de stat pentru cultură reflectă angajamentul guvernului față de dezvoltare și susținerea sectorului cultural, recunoscând importanța acestuia în dezvoltarea sustenabilă. Tabelul 6.3 și fig. 6.2 reprezintă evoluția cheltuielilor bugetului de stat pentru servicii culturale în perioada 2015-2022.

Tabelul 6.3. Evoluția cheltuielilor bugetului de stat pentru servicii în domeniul culturii și cota parte în totalul cheltuielilor în perioada 2015-2024 [29].

executat	2015		2016		2017		2018	
	mil.lei	% din total	mil.lei	% din total	mil.lei	% din total	mil.lei	% din total
082 Servicii în domeniul culturii	202,6	0,67	235,7	0,70	250,8	0,7	271,6	0,7

2019		2020		2021		2022		2023 aprobat (modificat)		2024 proiect	
mil.lei	% din total	mil.lei	% din total	mil.lei	% din total	mil.lei	% din total	mil.lei	% din total	mil.lei	% din total
322,5	0,7	337,3	0,7	362,6	0,7	423,5	0,6	508,1	0,6	546,2	0,7

În comparație cu 2015 (202,6 mln lei), cheltuielile pentru servicii în domeniul culturii, conform datelor Ministerului Finanțelor, au crescut nominal până în 2024 (proiect) cu 170,0% (546,2 mln lei). Cea mai mare creștere a fost înregistrată în 2023 – cu 20,0%. Însă cota parte a serviciilor în domeniul culturii, comparativ cu totalul cheltuielilor bugetului de stat, a revenit în 2024 la același nivel ca în 2016 – 0,7%.

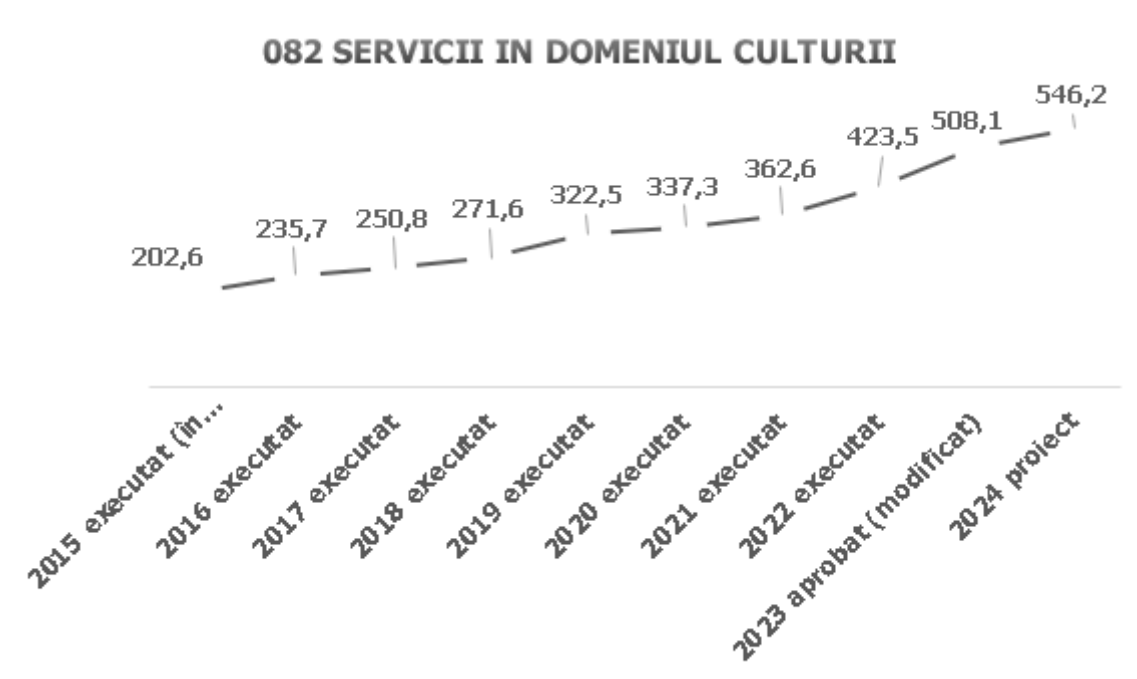

Fig. 6.3. Evoluția cheltuielilor bugetului de stat pentru servicii în domeniul culturii

Evoluția cheltuielilor bugetare pentru servicii în domeniul culturii după funcții și obiective socio-economice, care se exercită în cadrul sectorului bugetar este prezentată în tabelul 6.4 [30].

Veniturile de la serviciile culturale în 2023 au crescut comparativ cu 2016 cu 15,5%, de la 7,9 mln lei la 9,1 mln lei. Este de remarcă anul 2022 când veniturile au înregistrat cel mai mare nivel – 15,1 mln lei.

Cheltuielile și activele nefinanciare au crescut în perioada respectivă de la 234,0 mln lei la 400,0 mln lei, ce constituie o creștere de 70,8%.

Tabelul 6.4. Evoluția cheltuielilor bugetare pentru servicii în domeniul culturii

	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016
	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei
Servicii in domeniul culturii								
Venituri								
Ministerul Culturii	9083	15097	244	0	0	0	5472	7866
Cheltuieli și active nefinanciare								
Ministerul Culturii	399 752	423 529	16 877	0	0	0	150 375	233 995

În tabelul 6.5. este reprezentată evoluția veniturilor și cheltuielilor pentru serviciile în domeniul culturii efectuate de către autoritățile publice centrale și locale subordonate, care gestionează resurse bugetare.

Tabelul 6.5. Evoluția veniturilor și cheltuielilor pentru serviciile în domeniul culturii efectuate de către autoritățile publice centrale și locale subordonate

	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016
	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei
Ministerul Culturii								
Venituri	9084	15365	244	0	0	0	7891	1238
Cheltuieli și active nefinanciare	502725	464892	178072	0	0	0	246907	370182

Finanțarea sectorului cultural neguvernamental are un impact semnificativ asupra dezvoltării individuale și colective, contribuind la formarea identității culturale, educarea publicului și promovarea valorilor sociale. ONG-urile culturale joacă un rol vital în conservarea și promovarea diversității culturale, îmbogățirea cunoștințelor și experiențelor culturale ale comunităților, crearea spațiilor artistice pentru exprimarea viziunilor inovatoare.

Din 2010, există un program de sprijinire a proiectelor culturale ale organizațiilor neguvernamentale. În ultimii ani au fost aprobate proiecte în valoare de: 2018 – 3 974 000 MDL, 2019 – 3 621 279 MDL, 2020, 2021 – 5 000 000 MDL fiecare, 2022 – 4 376 391 MDL. Pentru anul 2024 sunt prevăzute 10 mln lei pentru proiectele organizațiilor neguvernamentale.

Finanțare adecvată a sectorului culturii neguvernamentale este importantă pentru a asigura o societate bogată, diversă și echilibrată. O abordare corectă în acest sens poate aduce beneficii semnificative atât din punct de vedere cultural, cât și economic și social.

Reforma sistemului de finanțare a culturii este una din sarcinile strategice. În acest scop guvernarea a inițiat în 2022 programul ”Voucher Cultural”. Regulamentul Programului național ”Voucher cultural” aprobat în 2022 prin decizia Guvernului Republicii Moldova reprezintă

instrumentul statului prin care tinerilor, care au împlinit vârsta de 18 ani, li se acordă un voucher cultural cu o valoare nominală, care poate fi utilizat pe parcursul a 12 luni din momentul alocării mijloacelor financiare de către Ministerul Culturii, pentru a procura servicii și bunuri culturale. ”Scopul Programului constă în facilitarea și îmbunătățirea integrării tinerilor în viața culturală a țării, sporirea capacității domeniului cultural de a contribui la coeziunea socială, promovarea și dezvoltarea valorilor culturale, îmbunătățirea ofertei culturale, creșterea transparenței finanțării activităților culturale, încurajarea consumului și a mobilității culturale.” [31]. Activitățile sunt direcționate spre creșterea consumului cultural în rândul tinerilor, sporirea rolului și locului organizațiilor de cultură în procesul de educație a tinerilor, creșterea eficienței finanțării organizațiilor de cultură și consolidarea competiției dintre acestea. Printre produsele și serviciile de care pot beneficia tinerii prin voucher, este și procurarea de cărți. De la lansarea programului și până la 1/02/2024, 3912 de tineri care au împlinit vârsta de 18 ani și-au activat voucherul cultural în valoare de 1000 de lei, oferit de către stat. Prin intermediul voucherului au fost efectuate tranzacții cu valoarea totală de peste 3,37 mln lei. Pentru susținerea programului au fost alocați 73 074 000 lei pentru 73074 de tineri. Cele mai solicitate servicii sunt achiziția de carte și biletele la film. În topul evenimentelor se află filmele ”Carbon” – 281 de bilete, ”Tunete” – 155 și ”Varvara” – 144.

La 01/02/2024 Parlamentul Republicii Moldova a aprobat proiectul Legii Fondului Culturii. Prin intermediul Fondului vor fi finanțate programe de susținere a proiectelor organizațiilor necomerciale în domeniul culturii, a activității editoriale și de traduceri literare, a revistelor culturale, a activităților editoriale și de traduceri literare, a domeniilor arte, educație prin artă, studii și analize, programe locale de dezvoltare culturală, programe de mobilitate artistică și culturală. Proiectele care vor beneficia de finanțare vor fi selectate în baza concursurilor. Instituția de implementare va publica anual, pe pagina sa web oficială, lista proiectelor culturale și editoriale eligibile pentru finanțare și raportul privind utilizarea mijloacelor financiare constitutive ale Fondului.

6.3.Finanțarea instituțiilor pe domenii de activitate.

Finanțarea instituțiilor de cultură este necesară pentru a asigura conservarea, promovarea și accesibilitatea culturii pentru toți membrii societății. Aceste instituții contribuie la îmbogățirea vieții culturale, la stimularea creativității și inovației și la promovarea coeziunii sociale și a înțelegerii reciproce între diferitele grupuri etnice și culturale. Instituțiile finanțate oferă programe și evenimente culturale accesibile și incluzive, contribuind la îmbogățirea experienței culturale a populației, sunt centre de creativitate și inovație, oferind sprijin și resurse pentru artiști, creatori și

practici culturale. Finanțarea adecvată stimulează producția culturală și artistică, contribuind la dezvoltarea unei scene culturale interesante și la promovarea diversității de expresie.

Investițiile în instituțiile de cultură stimulează turismul cultural, aducând beneficii economice și sociale comunităților locale. Evenimentele culturale pot atrage turiști și vizitatori, generând venituri pentru economia locală și promovând schimburile interculturale și interetnice.

Finanțarea fondului de salarizare este cea mai importantă categorie de cheltuieli care garantează respectarea legislației naționale cu privire la remunerarea muncii și asigură sustenabilitatea activității instituțiilor de cultură. Tabelul 6.6 reprezintă finanțarea instituțiilor teatrale din subordinea Ministerului Culturii în perioada 2017-2023.

Tabelul 6.6. Finanțarea instituțiilor teatrale din subordinea Ministerului

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Teatrul Republican "LUCEAFARUL"	4403,2	5149,9	5417,6	5287,4	5929,9	6828,1	9196,0
Teatrul „S ULIȚI ROZ IURIE HARMELIN"	2450,8	2545,5	3559,6	4088,2	5103	5786,3	6667,5
Teatrul Național "EUGENE IONESCO"	1652,5	1642,5	2235,1	2567,5	2931	2707	4264,2
Teatrul Național "Mihai Eminescu"	12536,6	12361,8	14272,1	14113,1	17104,7	20217,7	24389,8
Teatrul Național de Stat "Vasile Alecsandri"	6658,9	6680,1	7784,4	7746,1	8423	8252,5	10039,4
Teatrul "A.P. CEHOV"	6468	6468	9225,5	10338	11612,3	12494,6	15217,9
TNOB	26992	26992	32185	34709,4	33597,2	33681	40035,4
Teatrul Republican de Păpuși "Licurici"	4984	4984	5775,4	6267,7	7973,3	7991,1	10594,2
Teatrul Mateevici	2217,7	2217,7	2415,8	2884,1	3228,4	3376	3107,9
Teatrul Republican Muzical-Dramatic B.P. Hasdeu	2134,4	2199,8	2466,4	2390,7	2530,6	3119,0	3834,8
Teatrul "Ginta Latină"	5040,9	5040,9	8089,9	8808,5	-*	-	-
Teatrul "Ion Creangă"	1500,0	1500,0	2420,7	2839,4	-	-	-
Total pe an	77039,01	77782,16	95847,538	102040,141	98433,45	104453,281	127347,1

*- nu sunt date

În baza datelor prezentate se poate constata că transferurile pentru fondul de salarizare pentru instituțiile teatrale a crescut în perioada 2017-2023 în mediu de circa 2 ori. În lipsa unor principii clare de finanțare a fondului de salarizare, unele teatre, precum teatrul "S ULIȚI ROZ IURIE HARMELIN" a crescut fondul de circa 3 ori, în timp ce, altele, ca teatrul "A. Mateevici" – doar cu 40,0%.

În perioada 2018-2023 un șir de teatre au beneficiat de transferuri în scop de investiții și reparații în sumă totală de 15,1 mln lei. Printre cei mai mari beneficiari sunt TNOB "Maria Bieșu"

– 4,1 mln lei, Teatrul Republican de Păpuși “Licurici” – 3,2 mln lei, Teatrul ”A. Mateevici” – 2,4 mln ș.a.

Transferurile pentru fondul de salarizare în muzeele din subordinea MC în perioada 2017-2023 au înregistrat o creștere de circa 3 ori, de la 18,4 mln lei în 2017 la 53,4 mln lei în 2023 (Tabelul 6.7).

Tabelul 6.7. Evoluția fondului de salarizare în muzeele din subordinea Ministerului Culturii

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Muzeul Național al Literaturii Române	188,3	611,6	1081,3	1635,3	1838,7	2563,0	3073,5
Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală	7855,6	8561,6	10550,9	12122,7	12376,1	14768,8	18462,3
Muzeul de Istorie a Evreilor din Republica Moldova	-	6,1	261,5	953,7	907,3	926,6	1256,4
Casa-muzeu “A.S. Pușkin”	267,8	1199,1	1629,3	1975,0	2259,1	2617,6	2517,2
Muzeul de istorie	6326,4	6914,0	9193,6	11082,5	11709,9	14944,4	18769,8
Muzeul de arte	2827,0	3067,3	3402,5	3794,4	4445,8	5143,8	6180,0
Rezervația Cultural-Naturală „Orheiul Vechi”	935,7	1057,9	1142,6	1565,1	2038,8	2561,2	3158,4
Total pe an	18400,7	21417,7	27261,7	33128,7	35575,6	43525,4	53417,6

Finanțarea salarizării în muzee este necesară pentru a asigura buna funcționare a instituției, pentru a proteja și gestiona colecțiile, pentru a oferi servicii de calitate pentru public și pentru a contribui la educația și dezvoltarea culturală a societății. Personalul muzeal este responsabil de conservare și gestionarea colecțiilor de artefacte, opere de artă și alte obiecte de valoare culturală și istorică. Aceste operațiuni necesită experți calificați și specializări în domenii precum conservarea, restaurarea, catalogarea și gestionarea colecțiilor. Organizarea expozițiilor și evenimentelor culturale în muzee necesită planificare, coordonare și expertiză pentru a oferi o experiență valoroasă vizitatorilor și pentru a promova dezvoltarea și aprecierea artei și culturii. Personalul muzeal dezvoltă și implementează programe educaționale, tururi ghidate și materiale de interpretare pentru a ajuta vizitatorii să înțeleagă și să aprecieze colecțiile muzeului în contextul lor cultural și istoric. Finanțarea salarizării permite muzeelor să ofere servicii de calitate pentru public, să angajeze cercetători și profesioniști care să contribuie la extinderea cunoștințelor și la înțelegerea despre lumea înconjurătoare.

Investițiile și reparațiile în instituțiile muzeale în perioada 2015-2023 au constituit 96,7 mln lei. Cele mai mari sume au fost înregistrate de către Muzeul de Arte – 45,3 mln lei, Muzeul de Istorie – 25,2 mln lei, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală – 11,3 mln lei.

Tabelul 6.8 reprezintă evoluția transferurilor pentru fondul de salarizare pentru bibliotecile din subordinea Ministerului Culturii: Biblioteca Națională a Republicii Moldova (BNRM) și Biblioteca Națională pentru Copii ”Ion Creangă” în perioada 2017-2023.

Tabelul 6.8. Evoluția fondului de salarizare în domeniul bibliotecilor

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
BNC „Ion Creangă”	3809,77	4144,43	5406,60	565,11	5894,78	7381,23	8430,52
BNRM	9501,30	9546,90	12136,90	12894,30	13655,00	16304,40	19438,30
Total pe an	13311,07	13691,33	17543,50	13459,41	19549,78	23685,63	27868,82

Fondul de salarizare a înregistrat o creștere de circa 2,1 ori și a fost cam în aceiași parametri și în BNRM și BNC.

Fondul de investiții și reparații ale bibliotecilor în perioada 2015-2023 a constituit 10,7 mln lei, dintre care pentru BNRM – 5,00 mln lei și BNC – 5,7 mln lei.

6.4. Analiza cheltuielilor APL pentru cultură.

Prin alocarea adecvată a resurselor financiare, autoritățile locale pot contribui la crearea unui mediu cultural activ și la îmbunătățirea calității vieții în comunitate. *Bugetele locale* reprezintă totalitatea veniturilor, cheltuielilor și a surselor de finanțare, destinate pentru realizarea funcțiilor autorităților administrației publice locale. Autoritățile administrației publice locale elaborează, aprobă și administrează bugetele locale, în conformitate cu legislația în vigoare, elaborează prognoze bugetare și întreprind, în limitele competențelor, măsuri pentru creșterea bazei fiscale și asigurarea sustenabilității bugetelor.

Tabelul 6.9. Serviciile în domeniul culturii în cadrul bugetelor locale

	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016
	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei	Mii lei
Venituri								
Servicii în domeniul culturii	148 961	71 662	17 980	16 699	28 051	26 004	16 619	21 791
Cheltuieli și active nefinanciare								
Servicii în domeniul culturii	1 115 222	1 036 099	847 874	761 433	775 337	607 187	525 000	442 404

Tabelul 6.9. exprimă veniturile și cheltuielile bugetelor locale pentru servicii în domeniul culturii pentru perioada 2016-2023 [29]. Veniturile bugetelor locale cumulativ

au crescut de la 21,8 mln lei în 2016 la 149,0 mln lei în 2023, ce constituie o creștere de 6,8 ori. Cheltuielile și activele nefinanciare au crescut în perioada respectivă de la 442,4 mln lei la 1 115,2 mln lei – o creștere de circa 2,5 ori.

Bugetele locale pentru finanțarea culturii sunt importante pentru susținerea activităților culturale la nivel comunitar. Aceste bugete sunt alocate pentru a sprijini evenimente culturale, organizații și proiecte care contribuie la îmbogățirea vieții culturale în comunitatea respectivă. Finanțarea locală permite susținerea și promovarea elementelor distinctive ale identității locale, inclusiv tradițiile, arta locală și istoria culturală, permit implicarea directă a comunității în luarea deciziilor și organizarea evenimentelor culturale, ce duce la o participare mai activă și la un mai mare angajament din partea localnicilor. Fondurile alocate sunt direcționate către construirea și întreținerea infrastructurii culturale, cum ar fi casele de cultură, muzeele sau bibliotecile, asigurând accesibilitatea acestora pentru comunitate. Investiții în evenimente culturale, sprijinirea artiștilor locali și în promovarea patrimoniului local stimulează turismul cultural, aducând beneficii economice locale prin creșterea veniturilor și a ocupării forței de muncă. Cultura joacă un rol important în construirea coeziunii sociale. Evenimentele și activitățile culturale finanțate local aduc oamenii împreună, contribuind la crearea unui sentiment de comunitate și la crearea relațiilor sociale.

Este important ca bugetele locale să fie gestionate eficient și să reflecte nevoile comunității.

În tabelul 6.10. sunt prezentate datele financiare despre serviciile culturale ale municipiului Chișinău în perioada 2016-2023. Veniturile de la serviciile culturale au înregistrat cota maximă în 2018, când au constituit circa 8,2 mln lei, ce a reprezentat 3,04 lei pe cap de locuitor. Cota minimă a fost înregistrată în 2021, anul pandemiei COVID-19, când veniturile au constituit 1,7 mln lei, sau 0,62 lei pe cap de locuitor. În anul 2023 veniturile pentru serviciile culturale sau micșorat comparativ cu 2022 și au constituit 2,4 mln lei, sau 0,88 lei pe cap de locuitor.

Tabelul 6.10. Evoluția serviciilor culturale ale municipiului Chișinău

Primăria municipiului Chișinău, servicii culturale				
	Venituri		Cheltuieli și active nefinanciare	
ani	mii lei	per cap	mii lei	per cap
2016	7096	2,65	66198	24,68
2017	5653	2,11	74019	27,6
2018	8154	3,04	77870	29,04
2019	7810	2,91	103722	38,68
2020	6080	2,27	111661	41,64
2021	1668	0,62	138736	51,73

2022	2934	1,09	166086	61,93
2023	2358	0,88	187010	69,73

În același timp, cheltuielile au înregistrat o creștere permanentă de la 66,2 mln lei în 2016 până la 187,0 mln în 2023 – o creștere de 2,8 ori. Aceiași rată au înregistrat și cheltuielile pe cap de locuitor o creștere de la 24,68 lei până la 69,73 lei.

În contextul cercetării prezintă interes și activitatea economică în domeniul serviciilor culturale în UTA Gagauzia. Tabela 6.11. prezintă evoluția serviciilor culturale, venituri și cheltuielile ale Comitetului executiv al UTA Gagauzia.

Tabelul 6.11. Evoluția serviciilor culturale ale Comitetului executiv al UTA Gagauzia

Comitetul executiv al UTA Gagauzia, servicii culturale				
	Venituri		Cheltuieli și active nefinanciare	
	mii lei	per cap	mii lei	per cap
2016	191	0,07	8661	3,23
2017	83	0,03	22792	8,5
2018	483	1,18	19974	7,45
2019	404	0,15	13576	5,06
2020	58	0,02	16591	6,19
2021	149	0,06	17031	6,35
2022	217	0,08	20280	7,56
2023	246	0,09	18778	7,0

Cotele maxime a veniturilor au fost înregistrate în anii 2018,2019 când veniturile au constituit 483 mii lei și 404 mii lei, respectiv. În ultimii ani, 2022-2023 se înregistrează o creștere a veniturilor, respectiv 217 mii lei în 2022 și 246 mii lei în 2023. Pe cap de locuitor cota maximă a fost înregistrată în 2018 – 1,18 lei.

Cele mai mari cheltuieli pe cap de locuitor la servicii culturale au fost înregistrate în 2022 – 7,56 lei, când cheltuielile generale au constituit circa 20,3 mln lei.

6.5.Expuneri în cadrul cercetării de teren

” Хочу поделиться опытом участием в тендере которое объявила примэрия несколько лет назад. Требовалось собрать очень большое количество документов, я собрала в итоге ничего не получила и это отбило у меня желание в дальнейшем участвовать в подобного рода конкурсах.

Есть проект, по которому приглашаются люди из-за границы для участия в культурных программах, оплачивается им огромные деньги, но в то же время у нас в Молдове есть интереснейшие люди и их никто не берет во внимание.

Могу сказать, что в этом году выделено на культурные программы 68 миллионов. Затраты были, но культуры не видно было. Деньги выделяются абсолютно не транспарентно. У нас в департаменте работает очень большой штат сотрудников, где-то 117 человек, в то время как в Бухарестской примэрии в таком же департаменте работает 3 человека. Отремонтировать фасад школы Щусева не удалось, но в то же время были зарубежные поездки по странам Западной Европы. Impactul unor asemenea acțiuni nu se răsfrînge asupra vieții culturale a republicii.” (FG5)

” Se pune mai mult accent pe economie. Nu știm multe proiecte în cultură. Antreprenori avem acum câți vrei. Sunt proiecte și pentru medicină, învățământ. Proiecte de sănătate mintală. La fel au fost multe proiecte în perioada pandemiei, privind susținerea bolnavilor de Covid. Dar în cultură se face foarte puțin.

Despre transparență nu cunosc multe, fiindcă nu este domeniul nostru, dar bani pentru cultură se alocă și la nivel de municipiu. Cât se alocă și cât se cheltuie în realitate noi nu cunoaștem, nu vedem documentele.

Cultura oricum are nevoie de suport de la centru.” (FG6)

”Republica Moldova are o cultură insuficient de finanțată. Să fie bugetare dar cu injectare prin fondul culturii, prin programe etc. Toți vorbesc despre asta și se așteaptă ceva de la stat. Cultura are nevoie de ajutor: fondul de carte, fondul pentru ong-uri culturale, să se creeze fondul cel mare al culturii și să se ocupe cineva cu atragerea de fonduri din străinătate, ca la necesitate și provocări să fie un sprijin pentru formații artistice, case de cultură etc., să mai vină niște subvenții. Cred că fondul culturii parțial la Chișinău, dar mai mult la nivel local în regiuni să injecteze.

Am avut o experiență interesantă. Vin de la stat pentru cultură niște bani destinați culturii. Am atras atenție, văd suma, ca într-un final să fie aprobată cu totul altă sumă mult mai mică. 200 mii au plecat în altă direcție: trotuar, stâlpi, nu știu ce, și vine o sumă, dar nici suma ceea nu ajunge. Asta e cel mai dureros.

Noi suntem în subordinea consiliului raional, dar primăria orașului e fondatoarea casei de cultură și căminului. Bugetul anul trecut a fost 4 milioane lei pentru cultură. Ce face domnul primar, nu să îmbunătățească casele de cultură, dar el face concerte și aduce scenă de sute de mii, artiști nu din localitate, dar casei de cultură îi rămân bănuți. E rău că lucrurile din domeniul culturii le decide o autoritate, dar nu instituțiile culturale.” (FG7)

”На данный момент по моему мнению система управления культуры не функциональна. Я считаю не правильным что объекты культуры в населенных пунктах

подчиняются примэриям. Потому что примар зачастую не собирается решать задачи культуры. По моему Министерство Культуры само должно предлагать проекты по развитию культуры.

В сравнение с европейскими практиками, в Молдове не выполняются законы об оплате работников культуры. Закон о библиотеках Республики Молдова гласит что каждой библиотекой руководит директор, так же как и Домами Культуры. Однако, с целью экономии финансовых средств, видимо, местные власти идут на уловки, ухищрения для того чтобы как-то обойти закон.

В Гагаузии много образцовых коллективов и просто коллективов художественной самодеятельности которым нужны костюмы. Но примэрии не принимают никакого участия. Либо коллективы сами себе шьют концертную одежду и т.д.” (FG8)

” Децентрализация это не так плохо. Мы говорим о местной культуре. О нашей локальной культуре. И кто если не местная власть может понять нас, о чем мы говорим и к чему мы стремимся? Тем более что это касается и их.

Нужно найти что-то среднее, золотую середину. Ведь оплата работников культуры сейчас в руках примаров. Могут понизить ставку до 0,5, или до 0,25. И это на законодательном уровне нельзя запретить. Как проводится сейчас финансирование культуры – это страшное дело. Гагаузия за централизацию. Иначе пропадет культура.” (FG9)

” S-a încercat majorarea salariilor la lucrătorii culturali din localitate cu 1300 de lei, dar nu este acoperire financiară. Primăria este săracă. Consider asta o discriminare. Cineva primește această majorare, cineva nu. Nu avem nici o susținere de la stat.

Bugetul se elaborează de jos în sus, dar banii se repartizează de sus în jos și încearcă să te încadrezi – este problema ta. Există deficit bugetar. Nu se dă voie să întărim bugetul dacă este deficit, pur și simplu nu se aprobă și nu se dă bugetul.

Depindem totalmente de APL, dar de ce să nu ieșim direct la Minister? Avem intermediar – direcția de învățământ, direcția cultură, care doar mănâncă bani. Informația primară poate fi adunată și sistematizată direct la Minister.” (FG10)

”Раньше у домов культуры были спецсчета. Это был самостоятельный спецсчет и им распоряжался директор дома культуры. На танцах, на концертах зарабатывали, это было. Но сейчас закон изменился. Такого спецсчета вообще нет. Есть лишь общий счет примэрии. Советники принимают решения чтобы мероприятия были бесплатными потому что платные людей не привлекают.

Образцовые коллективы живут на полставки. Нужно подумать как сделать так чтобы примэрия не меняла ставку. Мы ставку 0,75 делим на 8 человек.” (FG1)

” Convingerea mea fermă este că cultura trebuie să fie centralizată. Nu trebuie să primim fărâmituri de la primărie. Primăria la sfârșit de an numaidecât ia banii de la cultură. Trebuie să fie centralizare de la Minister, sau cel puțin Casa de cultură să treacă la autogestiune.

În cultură la toate nivelurile și în special la acelea de repartizare a fondurilor trebuie să fie exclusiv oameni din cultură, nu din alte domenii care nici nu știu ce e asta și cu ce se mănâncă.”
(FG4)

”Consider că ar trebui să treacă Casa de Cultură la autogestiune. În dependență de numărul de populație a localității să primească finanțare direct din bugetul național. Deci, este nevoie de trecut la autogestiune cu bugetul și de conlucrat cu managerii. După priorități să se finanțeze măcar cele mai stringente nevoi, măcar strictul necesar.

Ministerul ar trebui să acorde o subvenționare adițională pentru dezvoltarea culturii, chiar dacă de acesta răspunde administrația locală. Trebuie să existe proiecte la nivel național care să reabiliteze infrastructura, să ajute cu suplinirea fondului de cărți, a instrumentelor, etc. Toată povare cade pe un buget mizer al localității. Deci, bugetul pentru cultură trebuie să fie majorat.”
(FG11)

”În 2022 a venit o solicitare ca să înaintăm cerere față de Minister. Am elaborat un proiect privind restabilirea Parcului cu copaci seculari de pe malul Nistrului. Am muncit o lună asupra proiectului, l-am expediat și... tăcere. Nu înțeleg ce poate fi asta? E o culegere de idei? Au proiecte? Consider acest fapt o înjosire.

Este o discriminare. De la 1 ianuarie s-au dat bani la actori, regizori, dar la lucrătorii de rând din domeniul culturii – nimic. Fiecare trage la turta lui.

Este necesar de modificat legea nr. 270 cu privire la finanțarea sectorului bugetar. Serviciile cu plată erau pe cont special. Puteam să plătim un premiu, să motivăm lucrătorii. Acum este cont trezorer comun.

De fapt se vorbește de descentralizare, dar totul merge spre centralizare. Spre exemplu asistența socială este desconcentrată. Pe cine duc în eroare? Din 2024 și educația din serviciu descentralizat se transformă în serviciu desconcentrat. Ministerul Educației va avea servicii în teritoriu.” (FG12)

” Finanțele pot fi gestionate mai eficient la nivel local. Când era totul centralizat nu exista asemenea posibilitate. Dar este evident că bugetul local este limitat și sunt necesități și în altă parte. Mai sunt lucrări și pentru grădiniță, și pentru școală, și pentru infrastructură etc.” (FG13)

” Проблемы финансирование культуры колоссальные. Это касается всех статей расхода и начиная от наших зарплат, наших специалистов. Даже для Приднестровья это самые минимальные зарплаты. Образование и все остальные принимают значительно больше. У нас самые минимальные зарплаты. Что касается абсолютно всех статей расходов, текущие

ремонт, приобретение оргтехники и т.д. – есть сложности в законодательных актах. Чтобы что-то приобрести надо пройти все круги ада. К сожалению, это так.

Общественные организации, которые занимаются только культурой практически нет. Слава Богу появились ремесленники. Они не государственные, не муниципальные, но способствуют развитию, тому, чему мы не можем. Программы должны решать проблемы в комплексе, а не так что один музей делает, другой не делает.

Если программа финансируется Молдовой, в Приднестровье можно реализовать если конкретно прописано строго про **зону де секуритате** – то ее можно реализовать. А если прописано лишь что по Молдове – то нет. Либо конкретные города. Бывают некоторые проекты, где пишут в официальных документах Гагаузия либо конкретно Дубоссарский район или направление, или зона де секуритате. Когда указано – то да. Многие проекты по Молдове, те, которые объявляются именно программами Министерства Культуры, в частности Приднестровье не входит.” (FG14)

” Ne confruntăm cu pedagogii din școală, care la fel nu doresc ca copiii să frecventeze cercurile. Părinții sunt agresivi. Foștii noștri agramați au devenit părinți și problema se complică.

Problemele sunt de caracter socioeconomic. Trebuie de gândit la măsuri care ar stabiliza migrația. În ultimii ani se vede cum terenul pleacă de sub picioare și trebuie cu toții să ne unim ca să facem ceva. Cum să oprești exodul tinerilor? Pleacă toți. Din 2018 numărul copiilor din școală s-a redus cu 1/3. La sat nu se trăiește bine. Și nici nu există o siguranță cu un lucru garantat, salarizare.

Dar suntem pentru descentralizare. Banii trebuie să vină la nivel local, iar consiliul îi va repartiza.” (FG16)

6.6. Concluzii

- Abordările de finanțare a culturii în țările UE sunt influențate de politicile culturale naționale, prioritățile naționale și regionale și variază semnificativ între statele membre. În toate țările UE, finanțarea bugetară rămâne principala formă de sprijin pentru domeniul culturii și artei. În general, finanțarea culturii poate proveni din surse publice și private, iar UE încurajează diversitatea și accesibilitatea la cultură prin diferite programe și fonduri. Pe parcursul anilor 2015-2021 cota parte a cheltuielilor pentru cultură în cheltuielile publice generale în medie pe țările UE se menține în jurul la 1,0%.

- Sistemul de finanțare a culturii și artei este determinat de gradul de centralizare a administrației publice și de natura relațiilor intra guvernamentale. Susținerea pentru cultură și artă de la bugetul de stat se realizează prin mai multe direcții: sub formă de finanțare directă; prin

utilizarea transferurilor orientate către bugetele locale; bazat pe participarea comună a autorităților de diferite niveluri la finanțare; prin structuri intermediare independente; prin utilizarea mecanismelor de parteneriat, bazate pe finanțare mixtă public-privat.

- În raport cu instituțiile naționale responsabile de cultură, instituțiile europene au doar funcții de recomandare. Activitatea lor este bazată pe strategii și programe aprobate la nivelul Parlamentului și Consiliului European. Politica culturală a UE respinge crearea unor instituții pan-europene, supranaționale, care ar urma să elaboreze și să implementeze o politică culturală comună. În procesul de formare a UE, membrii săi au acceptat sacrificarea unei părți din suveranitate sa în problemele economice, de securitate externă, dar nu în domeniul culturii. Potrivit acordului de la Maastricht, instituțiile europene pot doar lua măsuri de stimulare pe direcții aparte, fără a încerca o armonizare a legilor și reglementărilor adoptate de statele membre în domeniul culturii.

- Finanțarea culturii în Republica Moldova este asigurată din mai multe surse, printre care bugetul de stat, bugetele locale, programe și granturi internaționale, sponsorizări private și venituri generate de activități culturale. Bugetul de stat și bugetele locale sunt principalele surse de finanțare a culturii. Aceste fonduri sunt folosite pentru acoperirea cheltuielilor cu personalul, cheltuielile de funcționare, achiziționarea de echipamente și materiale. O bună parte din alocațiile bugetare sunt destinate întreținerii și dezvoltării infrastructurii culturale, precum renovarea și modernizarea clădirilor, amenajarea spațiilor, asigurarea echipamentelor și tehnologiilor necesare.

- Contribuția sectorului culturii la volumul producției totale a înregistrat cea mai mică cotă parte în 2017, când a constituit doar 0,6% din volumul total, după care a revenit în 2021,2022 la cota înregistrată în 2015 de 0,9%.

- În comparație cu 2015 (202,6 mln lei), cheltuielile pentru servicii în domeniul culturii au crescut nominal până în 2024 (proiect) cu 170,0% (546,2 mln lei). Cea mai mare creștere a fost înregistrată în 2023 – cu 20,0%. Însă cota parte a serviciilor în domeniul culturii, comparativ cu totalul cheltuielilor bugetului de stat, a revenit în 2024 la același nivel ca în 2016 – 0,7% din toate cheltuielile de stat.

- Veniturile de la serviciile culturale în 2023 au crescut comparativ cu 2016 cu 15,5%, de la 7,9 mln lei la 9,1 mln lei. Cheltuielile și activele nefinanciare au crescut în perioada respectivă de la 234,0 mln lei la 400,0 mln lei, ce constituie o creștere de 70,8%.

- Din 2010, prin programul de finanțare a proiectelor culturale ale organizațiilor neguvernamentale statul a contribuit la formarea sectorului civil, alocațiile crescând în ultimii cinci ani de la 3,9 mln lei în 2018 la 10 mln lei în 2024 (proiect). Finanțarea sectorului cultural neguvernamental are un impact semnificativ asupra dezvoltării individuale și colective, contribuind la formarea identității culturale, educarea publicului și promovarea valorilor sociale.

- Un pas important spre îmbunătățirea sistemului de finanțare a fost programul ”Voucher Cultural” inițiat în 2022. ”Voucher cultural” reprezintă instrumentul statului care constă în facilitarea și îmbunătățirea integrării tinerilor în viața culturală a țării, sporirea capacității domeniului cultural de a contribui la coeziunea socială, promovarea și dezvoltarea valorilor culturale, îmbunătățirea ofertei culturale, creșterea transparenței finanțării activităților culturale, încurajarea consumului și a mobilității culturale.

- Legea Fondului Culturii aprobată de Parlamentul Republicii Moldova la 01/02/2024 este așteptată de comunitatea culturală și poate contribui la îmbunătățirea sistemului de finanțare. Proiectele care vor beneficia de finanțare vor fi selectate în baza concursurilor transparente. Instituția de implementare va publica anual, pe pagina sa web oficială, lista proiectelor culturale și editoriale eligibile pentru finanțare și raportul privind utilizarea mijloacelor financiare constitutive ale Fondului.

- Veniturile bugetelor locale din servicii în domeniul culturii în perioada 2016-2023 au crescut cumulativ de la 21,8 mln lei în 2016 la 149,0 mln lei în 2023, ce constituie o creștere de 6,8 ori. Cheltuielile și activele nefinanciare au crescut în perioada respectivă de la 442,4 mln lei la 1115,2 mln lei – o creștere de circa 2,5 ori.

- Finanțarea fondului de salarizare este cea mai importantă categorie de cheltuieli care garantează respectarea legislației naționale cu privire la remunerarea muncii și asigură sustenabilitatea activității instituțiilor de cultură. Transferurile pentru fondul de salarizare pentru instituțiile teatrale a crescut în perioada 2017-2023 în mediu de circa 2 ori. În lipsa unor principii clare de finanțare a fondului de salarizare, în unele teatre a crescut de circa 3 ori, în timp ce, altele, – doar cu 40,0%.

- Veniturile bugetelor locale cumulativ au crescut de la 21,8 mln lei în 2016 la 149,0 mln lei în 2023, ce constituie o creștere de 6,8 ori. Cheltuielile și activele nefinanciare au crescut în perioada respectivă de la 442,4 mln lei la 1115,2 mln lei – o creștere de circa 2,5 ori.

- Bugetele locale trebuie să fie gestionate eficient. Datele financiare despre serviciile culturale ale municipiului Chișinău în perioada 2016-2023 denotă faptul că veniturile de la serviciile culturale au înregistrat cota maximă în 2018, când au constituit circa 8,2 mln lei, ce a reprezentat 3,04 lei pe cap de locuitor. Cota minimă a fost înregistrată în 2021, anul pandemiei COVID-19, când veniturile au constituit 1,7 mln lei, sau 0,62 lei pe cap de locuitor. În anul 2023 veniturile pentru serviciile culturale sau micșorat comparativ cu 2022 și au constituit 2,4 mln lei, sau 0,88 lei pe cap de locuitor. În același timp, cheltuielile au înregistrat o creștere permanentă de

la 66,2 mln lei în 2016 până la 187,0 mln în 2023 – o creștere de 2,8 ori. Aceiași rată au înregistrat și cheltuielile pe cap de locuitor o creștere de la 24,68 lei până la 69,73 lei.

VII. Sectorul cultural independent

7.1.Politicile europene de susținere a sectorului cultural independent

Conceptul ”societate civilă” pe parcursul dezvoltării sale a fost supus multiplelor interpretări datorită utilizării sale multifuncționale nu doar în sfera publică, dar și cea politică. Rezumând multitudinea definițiilor utilizate, filozoful canadian Charles Taylor¹ a identificat două tradiții principale de înțelegere a societății civile. Tradiția L (după numele celui mai de văză promotor John Locke), prezintă societatea civilă ca un fel de comunitate etică care trăiește conform legilor naturale înainte și în afara politicii. Pentru această abordare este important conceptul de stare a naturii, care conține deja toate trăsăturile principale ale diverselor forme de viață, pe care teoreticienii anglo-americani mai târziu le-au numit „societate civilă”. Societatea civilă contrasta cu societatea militară ca societate pașnică, acționând prin metode civile și dând preferință metodelor pașnice în detrimentul acțiunilor armate în realizarea scopurilor sale. Ea se opunea unei societăți care ignorau realizările culturale ale civilizației. Metodele civile de rezolvare a problemelor sociale și mândria comună pentru succesele comunității îi unește pe oameni în afara sferei politice.

O altă abordare remarcată de către Taylor este Tradiția M, care își ia numele de la Charles Montesquieu și reprezintă societatea civilă ca un ansamblu de asociații independente de cetățeni care mediază relația dintre individ și stat și, dacă este necesar, protejează libertatea cetățeanului de încălcarea autorităților. Punctul de plecare al tradiției M este prezența unui stat centralizat puternic, de care este necesar să fie apărat individul. Tradiția M este concentrată pe problema protejării libertății politice de amenințarea intervenției despotice a statului în viața indivizilor și grupurilor sociale.

În cadrul cercetării vom utiliza definiția conceptului dată de Charles Taylor și utilizată în mai multe cercetări: „O rețea de asociații autonome și relativ independente de stat, care unesc cetățenii pe baza unor interese comune. Existența și activitățile unor astfel de asociații fac posibilă influențarea politicilor publice.” [32]

Fenomenul societății civile în țările UE a trecut prin mai multe valuri și a fost provocat de schimbările sociale și politice. Se poate constata, că tradiția est-europeană se caracterizează, în mare parte prin opoziție între sectorul public și cel neguvernamental, în timp ce tradiția vest-europeană și anglo-americană subliniază interacțiunea acestor două sfere.

La nivel european, politicile sunt direcționate spre crearea unor cadre de reglementare favorabile, în conformitate cu standardele internaționale pentru societatea civilă, acordarea de burse pentru societatea civilă în vederea consolidării capacităților activiștilor civici de a colabora în mod constructiv cu comunitățile și autoritățile. UE oferă sprijin organizațiilor sectorului neguvernamental, mai ales celor care își desfășoară activitatea în afara capitalelor sau în regiunile afectate de conflicte, și în limbile locale, precum și organizațiilor reprezentative ale femeilor. Inovarea socială și crearea unui ecosistem mai favorabil pentru economia socială și antreprenoriatul social este o prioritate ce poate contribui semnificativ la amplificarea sferei de aplicare a reformei și la atragerea de noi participanți.

Programul "Creative Europe" este unul de bază al Comisiei Europene pentru susținerea sectoarelor culturale și audiovizual, precum și transsectoriale. Programul are un buget de 2,44 miliarde EUR pentru perioada 2021-2027, față de 1,47 miliarde EUR din programul anterior (2014-2020) [33]. "Creative Europe" investește în acțiuni care consolidează diversitatea culturală și răspund nevoilor și provocărilor sectoarelor culturale și creative. Principalele obiective ale programului sunt salvagardarea, dezvoltarea și promovarea diversității și patrimoniul cultural și lingvistic european și creșterea competitivității și potențialul economic al sectoarelor culturale și creative, în special al sectorului audiovizual. Programul își propune să încurajeze creația artistică și inovația, să sprijine promovarea și distribuirea conținutului european în întreaga Europă și nu numai, să ajute artiștii să găsească oportunități de creație peste granițe, să stimuleze tranziția digitală a sectoarelor culturale și creative europene.

Programul "Creative Europe" are trei componente: cultura, media și activități transsectoriale. Componenta Cultură încurajează cooperarea și schimburile între organizațiile culturale și artiștii din Europa și din afara ei în dezvoltarea patrimoniului cultural, susținerea literaturii, muzicii, artele spectacolului și a. Direcțiile de finanțare: proiecte de cooperare europeană, sprijinirea platformelor și rețelelor europene, circulației literaturii europene, mobilității artiștilor și profesioniștilor și entităților pan-europene.

Componenta Media susține și promovează sectorul cinematografic și audiovizual din Europa. Componenta sprijină industriile europene de film și audiovizual în dezvoltarea, distribuția și promovarea creațiilor europene, ținând cont de mediul digital actual. În plus, încurajează cooperarea industriei audiovizuale pentru a crește întreprinderile și conținutul european la nivel global, susține talentele și facilitează schimbul de cunoștințe, încurajează

soluțiile inovatoare pentru a satisface cerințele și tendințele pieței, interacționarea cu publicul de toate vârstele, în special cu generațiile tinere. Direcțiile de finanțare: crearea și producerea de conținut de înaltă calitate, susținerea inovațiilor și talentelor în industria audiovizuală europeană, conectarea operelor audiovizuale europene cu publicul și dezvoltarea publicului în toată Europa și nu numai, consolidarea pieței unice audiovizuale europene printr-o abordare comună a principalelor probleme de politici audiovizuale.

Scopul componentei transsectoriale este de a consolida colaborarea între diferite sectoare culturale și creative pentru a le ajuta să abordeze provocările comune cu care se confruntă și să găsească soluții inovatoare. Principalele priorități: susținerea cooperării transsectoriale și transnaționale, încurajarea abordărilor inovatoare ale creației, accesului, distribuției și promovării conținutului, ajustarea la schimbările structurale și tehnologice cu care se confruntă mass-media, dezvoltarea soluțiilor digitale inovatoare pentru sectoarele culturale și creative. Direcțiile de finanțare: soluții digitale inovatoare pentru sectoarele culturale și creative, sprijin pentru sectorul media, dezvoltarea Birourilor Creative Europe.

7.2. Finanțarea sectorului cultural independent din Republica Moldova. Cadrul de reglementare.

Consolidarea și dezvoltarea societății civile în Republica Moldova a trecut prin implementarea unui șir de politici de stat: strategia dezvoltării societății civile în anii 2009–2011 (Hotărârea Parlamentului nr.267/2008), strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012-2015 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei (Legea nr. 205/2012) și strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2018-2020 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2018-2020 (Legea nr. 51/2018). În rezultatul implementării documentelor prevăzute au fost realizate mai multe activități precum aprobarea legii nr. 86 cu privire la organizațiile necomerciale din 11/06/2020, aprobarea Regulamentului-cadru cu privire la mecanismul de finanțare nerambursabilă a proiectelor organizațiilor necomerciale (Hotărârea de Guvern nr. 656 din 23/09/2022), dezvoltarea portalului național pentru consultări publice www.particip.gov.md, implementat mecanismul de redirectionare a 2% din impozitul pe venit către o organizație necomercială, ș.a.

Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană semnat în 2014 stă la baza politicilor de dezvoltare a societății civile. În conformitate cu prevederile Hotărârii Guvernului nr. 386/2020 cu privire la planificarea, elaborarea, aprobarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici publice și Legii nr. 100/2017 cu privire la actele normative a fost elaborat Conceptul noului Program dezvoltare a societății civile pentru perioada 2024-2027.

Politicile UE sunt direcționate spre susținerea societății civile nu doar în țările membre dar și în țările partenere. În Republica Moldova, obiectivul general al UE față de societatea civilă este de a contribui la dezvoltarea acesteia astfel încât să devină mai puternică, să participe activ la procesul decizional și de elaborare a politicilor, precum și la punerea în aplicare a Acordului de Asociere UE-Republica Moldova, ținând cont în special de statutul de candidat la UE pe care l-a primit Republica Moldova în iunie 2022. Societatea civilă este considerată un factor intern esențial în implementarea acordului, de facilitarea a rolului de supraveghere și de consolidarea a capacităților și misiunii societății civile în calitate de sector de dezvoltarea durabilă activ și independent.

Uniunea Europeană este cel mai mare donator al sectorului organizațiilor societății civile din Moldova. Asistența UE pentru OSC-uri are loc prin diverse proiecte și programe regionale, tematice și bilaterale. La începutul anului 2022, organizațiile societății civile implementau proiecte cu o valoare totală de peste 22 de milioane EUR (sprijin integrat și axat pe organizațiile societății civile). Printre ceilalți donatori europeni activi actualmente în acest domeniu se numără: Austria, Republica Cehă, Estonia, Finlanda, Germania, Lituania, Olanda, Polonia, Slovacia, Suedia, Elveția. Tabelul 7.1. reprezintă finanțarea UE pentru societatea civilă din Republica Moldova în perioada 2020-2023 [34].

Tabelul 7.1. Finanțarea UE pentru societatea civilă din Republica Moldova

Anul	2020	2021	2022 (estimativ)	2023 (estimativ)
EUR	11 120 000	7 120 000	5 120 000	8 920 000

În raportul de monitorizare a Cancelaria de Stat se menționează că ”dezvoltarea societății civile încă nu a atins un nivel satisfăcător, iar restanțele în executarea integrală a tuturor acțiunilor din documentele anterioare, subminează crearea unui sector dinamic care să participe atât la elaborarea cât și la implementarea politicilor publice. Doar 50% dintre acțiunile prevăzute în Strategia 2018-2020 au fost realizate integral, 20,2% acțiuni realizate parțial și 29.8% acțiuni nerealizate.” [35]

Proiectele culturale implementate de organizațiile necomerciale sunt susținute în baza Regulamentului cu privire la mecanismul de finanțare, ultima redacție a cărui a fost aprobată de către Ministerul Justiției la 23/01/2024. Autoritatea finanțatoare este Ministerul Culturii. La baza mecanismului de finanțare nerambursabilă a proiectelor culturale ale organizațiilor necomerciale stau principiile prevăzute în Regulamentul-cadru cu privire la mecanismul de finanțare nerambursabilă a proiectelor organizațiilor necomerciale aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 656/2022. Acordarea finanțării se realizează în condițiile unei contribuții din partea beneficiarului

de cel puțin 10% din toată valoarea proiectului în cazul proiectelor anuale și cel puțin 20% - în cazul proiectelor multianuale. Cheltuielile administrative nu pot depăși 10% din valoarea totală a proiectului. Finanțarea se atribuie în bază de concurs în urma evaluării Comisiei de evaluare și selectare. Comisia constă din 11 membri, instituită prin ordinul ministrului și activează pe parcursul unui an. Cel puțin 1/3 din membri sunt din afara autorității finanțatoare și cel puțin un membru este din partea societății civile, dar selectat de autoritatea finanțatoare. Membrii comisiei nu sunt remunerați. Președintele și secretarul Comisiei sunt numiți de către Ministerul Culturii. Proiectele câștigătoare sunt stabilite prin punctajele obținute, în descreștere: de la 100 la 60 de puncte, sau de la 100 până la epuizarea bugetului stabilit pentru fiecare arie tematică în parte.

Cuantumul total al alocațiilor bugetare pentru finanțarea nerambursabilă în anul 2024 este de 10 mln. lei (7 mln. pentru proiecte anuale și 3 mln. pentru proiecte multianuale). Valoarea totală acordată unui proiect cultural anual - nu mai mult de 300 mii lei, iar suma totală alocată pentru un proiect cultural multianual - nu mai mult de 900 mii lei. Redistribuirea bugetului pe arii tematice nu este anunțată.

Practica de crearea a comisiei fără remunerarea membrilor se confruntă cu multiple provocări, care pot afecta în mod negativ calitatea procesului de evaluare și deciziile luate. Membrii comisiei nu sunt motivați să se implice activ în procesul de evaluare ce poate afecta nivelul de atenție și dedicare acordate evaluării proiectelor. Procesul nu contribuie la formarea unui grup de specialiști și experți naționali cu cunoștințe și abilități, specializați în evaluarea proiectelor culturale. Fără un sistem clar de remunerare și monitorizare este dificilă asigurarea independenței și obiectivității membrilor comisiei și există un risc crescut de corupție în procesul de evaluare a proiectelor. Membrii comisiei trebuie să conștientizeze rolul valoros al deciziilor, astfel ca să-și îndeplinească responsabilitățile cu seriozitate și promptitudine.

Raportul ex-post de evaluare a Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2018-2020 a constatat faptul că progresele obținute nu au creat o societate civilă durabilă și sustenabilă și urmează să fie rezolvate mai multe probleme. Cea mai importantă - este finanțarea insuficientă a societății civile, în mod special a organizațiilor aflate în afara municipiului Chișinău. Lipsa resurselor financiare duce la reducerea activității ONG-urilor, afectând impactul asupra comunităților. Lipsa salariilor duce la pierderea talentelor și a oamenilor cu inițiativă, face dificilă acoperirea costurilor de funcționare, cum ar fi cheltuielile cu birourile și alte cheltuieli necesare pentru desfășurarea activităților zilnice.

Finanțarea insuficientă a organizațiilor culturale neguvernamentale împiedică ONG-urile să investească în dezvoltarea durabilă și în construirea capacităților pe termen lung, ceea ce reduce impactul lor, slăbește în ansamblu a societatea civilă, care trebuie să joace un rol important în supravegherea activității guvernului, promovarea și protejarea drepturilor culturale ale omului.

Este necesar de dezvoltat un sistem multidimensional de finanțare a sectorului cultural independent

pentru buna funcționare a organizațiilor și pentru a le permite să atingă obiectivele și să-și îndeplinească misiunea.

O altă problemă semnalată de raportul ex-post, care se referă și la sectorul cultural neguvernamental este transparența, pe alocuri, încă limitată a administrației publice centrale și locale și existența barierelor administrative în accesarea și obținerea informațiilor de interes public. Lipsa transparenței în administrația publică centrală și locală are consecințe semnificative pentru sectorul neguvernamental cultural. Dificultatea accesării informațiilor relevante pentru organizațiile neguvernamentale culturale împiedică luarea deciziilor informate și corecte pentru accesarea fondurilor, favorizând anumite organizații în detrimentul altora și contribuind la inegalități în accesul la resurse. Lipsa transparenței descurajează participarea activă a cetățenilor în procesul de luare a deciziilor și reduce angajamentul și implicarea lor în problemele culturale. Soluționarea multor probleme în sectorul cultural se bazează adesea pe colaborarea și parteneriatul cu administrațiile publice, iar lipsa transparenței afectează încrederea în aceste relații și limitează oportunitățile de colaborare.

O altă situație, care necesită să fie îmbunătățită cu acțiuni din ambele părți, și din partea administrațiilor publice, dar și din partea sectorului neguvernamental, este crearea platformelor de conlucrare pentru implicarea societății civile și cetățenilor în procesele decizionale. Este o problemă mai complicată deoarece, necesită combinarea intereselor sectorului cultural neguvernamental, care este destul de divizat. Însă lipsa acestor platforme are consecințe semnificative asupra dezvoltării și a vieții culturale: excluderea părerii cetățenilor în procesul de luare a deciziilor în domeniul cultural, implementarea de programe și proiecte care nu răspund așteptărilor și aspirațiilor locuitorilor, scăderea interesului și participarea populației la evenimente. Fără colaborare și sprijin din partea societății civile, proiectele culturale au un impact redus și întâmpină dificultăți în mobilizarea resurselor umane și financiare necesare. Cultura contribuie la construirea identității și a relațiilor sociale. Lipsa colaborării slăbește relațiile și afectează coeziunea comunității.

7.3. Constrângerile legate de statutul artistului și mecanismele de susținere.

Conferința Generală UNESCO reunită la Belgrad în perioada 23 septembrie - 28 octombrie 1980 a formulat un șir de recomandări pentru statele membre cu privire la Statutul Artistului în societate [36]. Pornind de la faptul că arta joacă un rol important în educație și că artiștii, prin lucrările lor, pot influența concepția despre lume deținută de toți oamenii, și în special

de tineri, ținând cont de faptul că dezvoltarea artelor și promovarea educației artistice depind în mare măsură de creativitatea artiștilor a stabilit necesitatea ca artiștii să fie recunoscuți ca categorie profesională cu drepturi prevăzute în legislațiile naționale.

Recomandările definesc noțiunile de bază, astfel "Artist înseamnă orice persoană care creează sau dă expresie creativă sau recrează opere de artă, care consideră creația sa artistică o parte esențială a vieții sale, care contribuie în acest mod la dezvoltarea artei și culturii și care este sau cere să fie recunoscut ca artist, indiferent dacă este sau nu legat de vreo relație de muncă sau de asociere". Iar prin noțiunea de statut se subînțelege "pe de o parte, respectul acordat artiștilor într-o societate, pe baza importanței atribuite rolului pe care sunt chemați să-l joace în aceasta și, pe de altă parte, recunoașterea libertăților și drepturilor, inclusiv a drepturilor morale, economice și sociale, cu referire în special la venituri și securitate socială, de care ar trebui să se bucure artiștii."

Statele membre UNESCO trebuie să încurajeze, de la școală și de la o vârstă fragedă, toate măsurile care tind să întărească respectul pentru creația artistică, descoperirea și dezvoltarea vocațiilor artistice și ar trebui să aibă în vedere că, pentru a fi eficientă, stimularea creativității artistice solicită asigurarea pregătirii profesionale necesare a talentelor pentru a produce lucrări de o calitate remarcabilă. Guvernele ar trebui să promoveze și să protejeze statutul artiștilor, considerând activitatea artistică, inclusiv inovarea și cercetarea, ca un serviciu pentru comunitate. Ele ar trebui să le permită să se bucure de stima necesară pentru dezvoltarea deplină a muncii lor și să ofere garanțiile economice la care artiștii au dreptul în calitate de persoane implicate activ în activitatea culturală. Artiștii trebuie să se bucure de aceleași drepturi în legislația națională și internațională în ceea ce privește angajarea și condițiile de viață și de muncă și să se asigure ca artiștii care desfășoară activități independente beneficiază de protecție în ceea ce privește veniturile și securitatea socială. De asemenea, guvernele trebuie să recunoască dreptul organizațiilor sindicale și profesionale ale artiștilor de a reprezenta și apăra interesele membrilor lor și să le ofere posibilitatea de a consilia autoritățile publice cu privire la măsurile adecvate pentru stimularea activității artistice și pentru asigurarea protecției și dezvoltării acesteia. Legislația națională și internațională privind statutul artiștilor trebuie să țină cont de progresele generale ale tehnologiei, dezvoltarea mijloacelor de comunicare în masă, mijloacele de reproducere mecanică a operelor de artă și a spectacolelor, educarea publicului, și rolul decisiv jucat de industriile culturale.

La 7 iunie 2007 Parlamentul European adoptă Rezoluția privind statutul social al artiștilor (2006/2249(INI)) prin care îndeamnă statele să adopte măsuri concrete pentru scăderea nivelului de taxare a artei, stabilirea situației artistului din perspectiva protecției. sociale, a politicii

mobilității, a formării continue profesionale, restructurarea activităților cu caracter amator și garantarea formării artistice de la vârstă fragedă.

Pandemia de COVID-19 a scos în evidență și a agravat condițiile de muncă deja problematice în multe dintre sectoarele culturale și creative în țările UE. Multe categorii de artiști și lucrători din sectorul culturii au ajuns în situații dificile. Anulare spectacolelor și închiderea sălilor, expozițiilor și festivalurilor au avut consecințe economice, sociale, culturale și umane grave. Mulți profesioniști din sectoarele culturale și creative au ajuns într-o situație precară, au rămas fără sursele lor obișnuite de venit.

Și în țările UE mulți artiști și profesioniști ai culturii au un loc de muncă secundar într-un alt domeniu, nu întotdeauna legat de artă, motivați de necesități financiare, care oferă acces la un anumit nivel de securitate socială. Din cauza provocărilor cu care se-au confruntat în timpul pandemiei, unii au renunțat complet la acest sector. ”Mulți artiști și profesioniști din domeniul culturii se confruntă cu aceste provocări, în special lucrătorii independenți, pentru care adesea este dificil să-și ia concediu de maternitate, în cazul femeilor, sau concediu pentru creșterea copilului sau să organizeze îngrijirea copiilor, din cauza programului de lucru incert și adesea neregulat.” [37]. Pentru a contribui la soluționarea acestor probleme, Parlamentul European a aprobat Rezoluția din 20 octombrie 2021 cu privire la situația artiștilor și redresarea culturală în UE [38]. Documentul optează pentru o mai bună cooperare și coordonare între statele membre pentru a oferi informații artiștilor care lucrează la nivel transfrontalier, în special pentru a diminua sarcinile birocratice și pentru a evita dubla impozitare. De asemenea, se solicită explorarea posibilităților de recunoaștere reciprocă și chiar a unui cadru european care să reglementeze statutul artiștilor, pentru ca artiștii să poată beneficia de întreaga Uniune de drepturi care le revin în baza statutului lor de artiști. Artiștii ar trebui să poată profita de avantajele pieței unice și ale liberei circulații în interiorul Uniunii Europene, la fel ca orice alt lucrător.

Parlamentul a constatat că rezoluțiile sale din iunie 2007, noiembrie 2016 și septembrie 2020 nu au înregistrat progrese semnificative și majoritatea cererilor din aceste rezoluții au rămas nerealizate, mai ales reieșind de diferențele majore dintre sistemele de sprijin pentru artiști și profesioniști din sectorul cultural din diferite state membre și de faptul că situația artiștilor s-a deteriorat în pandemie. Deoarece, la nivelul UE există mai multe definiții ale artiștilor și ale lucrătorilor din domeniul cultural, Parlamentul a solicitat Comisiei Europene ”să propună un statut european al artiștilor, stabilind un cadru comun privind condițiile de muncă și standarde minime comune în toate statele membre, respectând totodată pe deplin responsabilitățile statelor membre și ale UE în ceea ce privește piața forței de muncă și politica în domeniul culturii, prin adoptarea sau aplicarea unor orientări coerente și cuprinzătoare în ceea ce privește contractele, mijloacele de reprezentare și gestiune colectivă, securitatea socială, asigurările de sănătate și de șomaj, sistemul

de pensii, impozitarea directă și indirectă, barierele netarifare și asimetriile de informare” [38]. De asemenea, Parlamentul a solicitat identificarea definițiilor existente ale artiștilor și lucrătorilor din domeniul cultural din statele membre, cu scopul de a dezvolta o înțelegere comună care să se reflecte în elaborarea politicilor și în statisticile culturale din UE.

Una dintre primele țări UE, care au răspuns la Rezoluția Parlamentului European a fost România. Luând în considerație recomandările cuprinse în raportul Parlamentului European și reieșind din necesitatea de a asigura pentru lucrătorii din domeniul cultural standardele minime garantate de securitate socială, inclusiv la indemnizații de șomaj, asigurări de sănătate și fonduri de pensii, astfel încât să se poată concentra pe deplin asupra procesului și creativității lor artistice, Guvernul României a adoptat la 7 aprilie 2023 Ordonanța de urgență nr. 21/2023 privind Statutul lucrătorului cultural profesionist [39]. Documentul definește noțiunile de ”activitate culturală”, ”lucrător cultural profesionist” și ”sectoare de activitate culturală și creativă”. Activitate culturală este considerată creația unei opere literare ori artistice sau a unui obiect protejat și/sau interpretarea ori execuția, nefixată sau fixată, protejate sau susceptibile de a fi protejate prin drept de autor sau drepturi conexe. Lucrător cultural profesionist este autorul sau artistul interpret și executant și/sau persoana fizică ce desfășoară o activitate culturală de suport sau auxiliară, care s-au înregistrat, ca atare, în scop fiscal, pentru o durată de trei ani. Iar, sectoare de activitate culturală și creativă sunt sectoarele sau subsectoarele economiei naționale /socioeconomice în care își desfășoară cu preponderență activitatea lucrătorii culturali profesioniști. Lista sectoarelor de activitate culturală și creativă este propusă de către Ministerul Culturii și se aprobă prin hotărâre a Guvernului. Ordonanța descrie regimul juridic al lucrătorilor culturali profesioniști, drepturile și măsurile de susținere a formării și calificării lucrătorilor culturali profesioniști.

În Republica Moldova garanțiile legale pentru asigurarea drepturilor sociale ale oamenilor de creație din domeniul literaturii, artei și al jurnalismului, precum și reglementarea raporturilor juridice legate de particularitățile fondării și activității uniunilor de creație asigurate de Legea nr. 21/2013 cu privire la oamenii și uniunile de creație aprobată în 2013 [40]. Legea definește activitatea de creație în domeniul literaturii, artei și al jurnalismului ca activitate de a crea, a realiza opere literare și de artă de toate tipurile și genurile, de a traduce dintr-o limbă în alta operele artistice indiferent de modul și forma obiectivă de redare a operelor menționate. Om de creație din domeniul literaturii, artei și al jurnalismului este persoană fizică care creează valori culturale, interpretează opere de artă și realizează activități de creație în domeniul de referință în cadrul contractelor de muncă sau al relațiilor civile ori își publică creația în afara contractelor de muncă sau a contractelor civile. Om de creație profesionist este persoană fizică care are diplomă de licență în unul sau mai multe domenii ale literaturii, artei sau jurnalismului, a cărei operă este

apreciată de către profesioniștii din domeniu, a cărei activitate de creație constituie principala sursă de existență.

7.4. Expuneri în cadrul cercetării de teren

”La noi nu se știe nimic de sectorul cultural independent. Nu știm mecanismele care asigură funcționarea lui. Sunt meșteri populari. Încăperi multe avem, multe am putea face.

Nu cunoaștem nici cum activează artiștii independenți, nici constrângerile la care sunt supuși, nici programe de protecție socială a lor.” (FG2)

”Ce ține de compartimentul pictură, școala de arte din Lipcani, se află în sediul casei de cultură. Personal doresc ca profesorul de acolo să fie minimal achitat cu un salariu de stat, să fie angajat la școala de arte sau la casa de cultură, căci educă frumosul în viitor, face lucruri utile societății. Dar nu prevede actualul buget.

Aveam așa o situație, cu coregraful, un băiat, specialist tânăr, reîntors din Franța. Când a venit la noi primăria nu l-a angajat, că nu avea bani. Atunci părinții au discutat și au hotărât să-l plătească ei. I-am oferit posibilitate să activeze și la casa de cultură. Iar când au venit alegerile primăria a hotărât să-l angajeze cu un salariu de 2000 de lei pe lună și el a refuzat. Are o clasă din 26 de elevi, care plătesc pe lună câte 400 lei pe lună fiecare. Pentru el principal este creația și nu slujba la consiliul primăriei.

Nu cunoaștem ce sunt programele de protecție socială care să țină cont de statutul profesional al artistului.” (FG3)

”Cunosc că are loc impozitarea artiștilor ambulanți. La fel s-a activizat lucrul cu studiourile de înregistrare, se urmăresc drepturile de autor ale artiștilor.

Trebuie să se formeze și să se consolideze syndicatele, colectivele de membri.

Nu cred că syndicatele ar face treabă împotriva primarului.” (FG4)

”Всё лето проводятся какие-то бессмысленные мероприятия для молодого поколения, и родители жалуются на негативное воздействие на здоровье участников.

Существует коалиция независимых искусств в музее земств. Туда входят много организаций. Они проводят разные мероприятия, мастер классы.

Мне очень интересно было бы знать, как защищается независимость мышления в творчестве. И есть ли у нас такой закон? Этим законом можно было бы защитить и tv каналы, которые были закрыты, потому как давится независимое мышление и творчество.

Я бы сказала, что эти каналы не независимые, но альтернативные.

У нас кто хочет тот и артист. Во Франции независимые артисты регистрируются в Мэрии и если в течении года они не зарабатывают предусмотренный минимум, то государство им доплачивает.

La noi nu este nici o protecție a artistului toți sânt pe cont propriu. Mai înainte în cadrul ministerului culturii era un specialist care da calificări artistului. Fără această atestare artistul nu putea activa.

Наши артисты социально не защищены абсолютно. У нас есть один плюс: артисты могут сделать себе патенты, платят и у них идёт стаж работы. ” (FG5)

” De fapt privații merg înainte și au succese, iar cultura de stat merge din urmă.

Filmele care se produc în ultimii ani ne aduc faimă în toată lumea, dar sunt realizate pe bani privați. Cu ce contribuie statul?

Studiourile media toate sunt private. În ce măsură colaborează cu statul nu cunosc Organizarea concertelor este achitată din banii artiștilor. Cunosc producătorul formației Akkord. Totul este privat. Subvenții de la stat pentru organizarea concertelor nu există. De aici și prețuri mari la bilete.

ODA este o agenție a Ministerului Economiei care subvenționează participarea antreprenorilor la expoziții. La fel ar trebui să se organizeze și pentru artiști.

Lipsa organizațiilor care ar apăra drepturile artiștilor, sau slaba lor eficiență.

Nu se respectă drepturile de autor. Eugen Doga spunea că nu primea nimic, însă muzica lui se cântă în toată țara. Ca să înregistrezi drepturile de autor este foarte scump. La AGEPI o marcă costă 300 de euro. Artistul pe fiecare cântec trebuie să achite 300 de euro ca să fie înregistrat ca proprietatea lui. Și este straniu că taxele la agenție de stat sunt în euro. Primim toți salarii în lei dar ei vor euro.

Ar trebui ca un departament al Ministerului Culturii să supravegheze la orice nuntă ce și cât s-a cântat, să vadă care artiști încalcă drepturile de autor ale altora.” (FG6)

” Sectorul independent diferă de ceea ce ar trebui să fie în realitate. Asociația muzicologilor, scriitorilor, compozitorilor, ei au avut niște drepturi mari pe timpul URSS. A apărut un alt sector, ong-urile, unde este potențial foarte mare, care n-au nici casă, nici masă, nici bugete.

Asociația bibliotecarilor – un exemplu bun. Ong cu 1300 de oameni pe toată republica. E un ong de sindicat.

Acum organizațiile trebuie să aibă director executiv salarizat, să se caute bani, să scrie proiecte, să se creeze echipă, așa că sectorul independent în Republica Moldova încă este în devenire.

Uniunea muzicologilor, Uniunea scriitorilor, ei tot așteaptă. Eu îs vedetă și lasă statul să ne dea, să ne traducă, să ne dea clădiri. Dar cu ce ocazie? Dacă sunteți o uniune și un Ong, voi trebuie

să dați din coate oameni buni. Faceți-vă echipă! Munciți! Rămășițe sovietice. Ei nu s-au schimbat. Nu s-au transformat.

Ce organizează Uniunea muzicienilor? Organizează doar ”Aprindeți luminile”. În rest, bine, e foarte corect că fac concerte la Sala cu Orgă, invită interpreți, soliști de peste hotare care au rădăcini la noi, da, super. Dar mai uitați-vă și la segmentul nostru. Făcând o dată în 4 ani ”Aprindeți luminile” nu e de ajuns.

Nu vă supărați, dar acolo sunt dinozauri. De ce unii până la 12 de noapte scriu proiecte ca să obțină ceva, dar uniunile de creație stau cu cravata și așteaptă să le dea ceva de la Minister. Ian încercați să obțineți un program serios. Ambasada Suediei are programe de jumate de milion de euro. Dar tu trebuie să muncești pentru asta! ” (FG7)

”В этой сфере нужно навести порядок. Если говорить о руководителях коллективов – имеется возрастной ценз, и у артистов балета, и у исполнителей духовой группы. Они не должны работать например как все остальные. Сейчас мы не находим законы регламентирующие всё это, а они должны быть. И если сегодня артисты балета у нас танцуют 25 лет, то им нужны тоже какие-то механизмы соцзащиты. Но сегодня в законодательстве это очень трудно найти. Возможно это где-то есть, мы поднимали пенсионный закон – но не нашли. ” (FG8)

” Membrii care promovează cultura își iau ziua din cont propriu de la lucru ca să participe la festivități.

Trebuie modificată legislația. Antreprenorii ar trebui să permită lucrătorilor să participe la manifestări culturale, dar acești oameni reprezintă satul.

Ziua de muncă ar trebui să fie plătită când suntem la festivaluri în zilele de odihnă.” (FG10)

”Colaborarea cu sectorul cultural independent există numai pe hârtie.

Doar cu susținere financiară de la spate poți fi promovat. Statul nu ajută artiștii deloc.

Ca să înregistrezi o piesă ai nevoie de condiții: studio nu avem, aparataj, regizor de sunet etc. Artistul din Criuleni caută aceste servicii la Chișinău. Am fost la o festivitate în Polonia împreună cu Suzana Popescu, se înscria perfect în programul nostru. Când să interpreteze – nu are fonograme cu minus. Ne-a spus că nu-și permite să le facă, fiindcă acestea costă 10-15 mii lei fiecare. Dacă nu-și permite un artist de asemenea calibru, cum să-și permită alți artiști? Dacă nu cântă la nunți și cumătrii – n-au nici o șansă să-și facă. ” (FG12)

”Общественная организация — это то же самое юридическое лицо – такие же проверки, отчеты, договора трудовые и т.д. Если человек хочет выступать на правом берегу, то уже другие документы нужны. У нас это патент. Человек берет патент и работает. Плата за патент и является ежемесячными взносами, которые обязаны платить. ” (FG14)

7.5. Concluzii.

- Fenomenul societății civile în țările UE a trecut prin mai multe valuri și a fost provocat de schimbările sociale și politice. Se poate constata, că tradiția est-europeană se caracterizează, în mare parte prin opoziție între sectorul public și cel neguvernamental, în timp ce tradiția vest-europeană și anglo-americană subliniază interacțiunea acestor două sfere.

- La nivel european, politicile sunt direcționate spre crearea unor cadre de reglementare favorabile, în conformitate cu standardele internaționale pentru societatea civilă, acordarea de burse pentru societatea civilă în vederea consolidării capacităților activiștilor civici de a colabora în mod constructiv cu comunitățile și autoritățile. Inovarea socială și crearea unui ecosistem mai favorabil pentru economia socială și antreprenoriatul social este o prioritate ce poate contribui semnificativ la amplificarea sferei de aplicare a reformelor și la atragerea de noi participanți.

- Uniunea Europeană este cel mai mare donator al sectorului organizațiilor societății civile din Moldova. Asistența UE pentru OSC-uri are loc prin diverse proiecte și programe regionale, tematice și bilaterale. La începutul anului 2022, organizațiile societății civile implementau proiecte cu o valoare totală de peste 22 de milioane EUR (sprijin integrat și axat pe organizațiile societății civile). Printre ceilalți donatori europeni activi actualmente în acest domeniu se numără: Austria, Republica Cehă, Estonia, Finlanda, Germania, Lituania, Olanda, Polonia, Slovacia, Suedia, Elveția ș.a.

- Finanțarea insuficientă a organizațiilor culturale neguvernamentale împiedică ONG-urile să investească în dezvoltarea durabilă și în construirea capacităților pe termen lung, ceea ce reduce impactul lor, slăbește în ansamblu societatea civilă, care trebuie să joace un rol important în supravegherea activității guvernului, promovarea și protejarea drepturilor culturale ale omului.

- Lipsa transparenței în administrația publică centrală și locală și dificultatea accesării informațiilor relevante pentru organizațiile neguvernamentale culturale împiedică luarea deciziilor informate și corecte pentru accesarea fondurilor, favorizând anumite organizații în detrimentul altora și contribuind la inegalități în accesul la resurse. Lipsa transparenței descurajează participarea activă a cetățenilor în procesul de luare a deciziilor și reduce angajamentul și implicarea lor în problemele culturale.

- O situație, care necesită să fie îmbunătățită este crearea platformelor de conlucrare pentru implicarea societății civile și cetățenilor în procesele decizionale. Lipsa acestor platforme are consecințe semnificative asupra dezvoltării vieții culturale: excluderea părerii cetățenilor în procesul de luare a deciziilor în domeniul cultural, implementarea de programe și proiecte care nu

răspund așteptărilor și aspirațiilor locuitorilor, scăderea interesului și participarea populației la evenimente.

- Artiștii trebuie să se bucure de aceleași drepturi în legislația națională în ceea ce privește angajarea și condițiile de viață și de muncă. Persoanele care desfășoară activități independente trebuie să beneficieze de protecție în ceea ce privește veniturile și securitatea socială.

- Guvernul trebuie să creeze condiții pentru a recunoaște dreptul organizațiilor sindicale și profesionale ale artiștilor de a reprezenta și apăra interesele membrilor lor și să le ofere posibilitatea de a consilia autoritățile publice cu privire la măsurile adecvate pentru stimularea activității artistice și pentru asigurarea protecției și dezvoltării acesteia. Legislația națională privind statutul artiștilor trebuie să țină cont de progresele generale ale tehnologiei, dezvoltarea mijloacelor de comunicare în masă, mijloacele de reproducere mecanică a operelor de artă și a spectacolelor, educarea publicului.

- În zonele rurale se atestă o vizibilitate slabă a activității sectorului neguvernamental, care este determinată de resurse financiare și umane limitate, lipsa infrastructurii pentru dezvoltare și a percepției de utilitate a ONG pentru comunități.

VIII. Participare culturală și consum cultural

8.1.Tendințele în consumul cultural al populației.

În tabelul 8.1 este prezentată evoluția frecventării a diferite instituții de cultură de către populație în perioada 2015-2022 [41]. Se poate observa o scădere permanentă a vizitelor evenimentelor culturale de către populație la toate instituțiile de cultură, mai ales în perioada 2020-2021, anii pandemiei COVID-19. Anul 2022 înregistrează o revenire a frecventării evenimentelor culturale de către populație. În același timp, cercetarea sociologică realizată de către CSPS constată o creștere a numărului populației, care a vizitat măcar 1-3 ori diferite evenimente culturale în ultimul an.

Tabelul 8.1. Frecventarea instituțiilor de cultură de către populație

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Numărul de utilizatori ai bibliotecilor publice, mii	840	833	810	796	795	579	623	671

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Numărul de spectatori ai reprezentațiilor cinematografice, mii	429	425	610	485	687	119	262	529
Numărul de vizite în muzee, milioane	1,0	0,8	0,8	0,8	0,8	0,3	0,5	0,7
Numărul de spectatori în teatre, mii	415	433	395	367	346	115	146	293
Numărul de spectatori în filarmonică, mii	28	23	32	21	23	9	8	15
Numărul de spectatori colective autonome, mii	108	86	73	100	100	42	56	124
Numărul de spectatori case de cultură, mii	5146,2	5352,0	6850,6	7467,2	6126,7	2783,8	3279,1	5713,9
Total persoane , mii	7966,2	7952,0	9570,6	10036,0	8878,0	3947,8	4874,0	8037,9

Acest dezechilibru poate fi explicat prin următoarele fapte:

1. A crescut numărul populație interesate de activitatea culturală, de istoria și patrimoniul cultural al țării, adică s-a mărit populația, care măcar odată a vizitat un eveniment cultural.
2. S-a îmbunătățit accesibilitatea serviciilor oferite de către instituțiile culturale, au devenit mai accesibile prețul evenimentelor, transportul și infrastructura turistică în general.
3. Au fost implementate politici de promovare a culturii și turismului pentru atragerea atenției populației asupra patrimoniului cultural.
4. A fost diversificată oferta instituțiilor de cultură cu privire la evenimentele culturale.
5. S-a îmbunătățit utilizarea tehnologiilor informaționale și instrumentelor media pentru participarea mai activă a populației în activitățile instituțiilor de cultură.

Conform datelor statistice, în timp ce toate celelalte tipuri de instituții culturale au scăzut, muzeele au înregistrat o creștere de la 123 în 2015 la 132 în 2022. În această perioadă se înregistrează o tendință de creștere, mai ales a muzeelor locale. S-au deschis multe muzee fără înregistrare oficială, care activează în cadrul administrațiilor publice, în cadrul caselor de cultură, în instituțiile de învățământ. Astfel, serviciile muzeelor devenind mai accesibile pentru populația din mediul rural.

Datorită creșterii numărului de activități ale caselor de cultură a crescut și numărul populației care a frecventat concertele măcar 1-3 ori pe an.

În perioada 2015-2019 în Republica Moldova a fost implementat programul NOVATECA care a avut scopul de a facilita transformarea bibliotecilor în instituții comunitare cu servicii inovatoare. Programul a facilitat modernizarea bibliotecilor publice prin dotarea acestora cu echipament modern, care asigură accesul populației la informație, a creat un sistem de dezvoltare profesională a bibliotecarilor, a facilitat comunicarea și schimbul de bune practici între bibliotecile din țară, a susținut crearea parteneriatelor de colaborare ale bibliotecilor cu administrațiile publice locale, sectorul neguvernamental local, populația cointereseată.

În tabelul 8.2 sunt prezentate datele statistice pentru determinarea tendințelor în interesul populației față de consumul cultural – tirajul anual al ziarelor, revistelor și publicațiilor periodice, numărul de vizite în bibliotecile publice și numărul de vizite în muzee.

Tabelul 8.2. Evoluția consumului în unele sectoare culturale

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ziare, tiraj anual, milioane exemplare	34	25	32	40	24	19	18
Reviste și publicații periodice, tiraj anual, milioane exemplare	2,7	2,1	1,0	1,5	1,3	1,5	1,2
Vizite în biblioteci, milioane	8,2	8,2	7,8	7,5	7,2	4,2	4,9
Vizite în muzee, milioane	1,0	0,8	0,8	0,8	0,8	0,3	0,5

Se poate constata că sectoarele culturale, care sunt în mare măsură influențate de dezvoltarea tehnologiilor informaționale, obținerea informațiilor din ziare, reviste sau vizitarea bibliotecilor, înregistrează o tendință de scădere a interesului populației față de serviciile prestate.

O concluzie generală despre participarea populației la evenimentele culturale se poate face în baza tabelului 8.3 prin compararea datelor din 2015 și 2023. Astfel, se poate constata că numărul persoanelor care deloc nu au frecventat teatrul în ultimul an, în comparație cu 2015 s-a redus cu 9,6%, cinema – 12,4%, concerte – 21,8%, muzeele 20,1%, bibliotecile – 21,1%, alte evenimente culturale comunitare – 13,9%. În medie pe toate sectoarele cercetate, numărul persoanelor care pe parcursul unui an nu au participat la nici un eveniment s-a redus cu 16,5%. În tabelul 13 sunt prezentate caracteristicile social-demografice ale acestor persoane.

Tabelul 8.3. Repartizarea persoanelor care nu au vizitat evenimente culturale în dependență de caracteristici sociale

	Biblioteci	Muzee	Teatru	Cinema	Concerte	Alte evenimente
Total pe eșantion	54,80%	58,80%	70,30%	68,10%	35,30%	40,20%

Sexul	Femei	47,90%	56,60%	69,50%	69,50%	33,20%	35,70%
	Bărbați	62,30%	61,10%	71,20%	66,70%	37,50%	45,10%
Vârsta	16-24 ani	27,70%	57,20%	67,30%	46,50%	30,20%	32,70%
	25-29 ani	43,10%	39,40%	57,80%	42,20%	22,00%	18,30%
	30-39 ani	55,90%	52,70%	63,60%	60,00%	30,90%	32,70%
	40-49 ani	55,10%	58,10%	64,00%	65,20%	33,30%	38,60%
	50-64 ani	62,40%	62,10%	78,40%	83,00%	37,90%	45,70%
	65+	74,10%	78,40%	85,60%	94,20%	55,40%	66,90%
Studii	Studii primare/gimnaziale	59,60%	82,80%	86,70%	81,30%	44,80%	45,80%
	Studii secundare/liceu	55,50%	55,90%	65,90%	57,70%	40,00%	47,30%
	Studii profesional/tehnice/vocaționale	61,80%	65,30%	83,20%	82,90%	37,40%	46,50%
	Studii superioare/doctorat	45,60%	42,50%	52,50%	53,20%	26,10%	27,80%
Autodeterminare straturi	Superior/aproape de superior	36,70%	44,70%	56,70%	48,70%	23,30%	23,30%
	Mediu	50,60%	52,90%	65,60%	64,00%	28,40%	34,80%
	Mai aproape de mediu	63,30%	65,70%	74,50%	73,10%	48,60%	53,50%
	Scăzut/ Foarte scăzut	71,60%	80,70%	92,00%	91,50%	48,30%	52,30%
Localitatea de reședință	Rural	47,50%	59,50%	76,90%	73,30%	35,70%	34,60%
	Urban	65,80%	57,70%	60,40%	60,40%	34,60%	48,50%
Regiunea geografică	Chișinău	67,60%	56,10%	53,80%	58,90%	39,10%	53,00%
	Nord	31,10%	68,50%	84,90%	76,90%	33,60%	33,20%
	Centru	50,20%	50,50%	65,40%	65,00%	33,00%	34,00%
	Sud	63,60%	60,90%	75,30%	70,80%	35,50%	41,00%

În baza datelor prezentate se poate determina portretul social-demografic al utilizatorilor de servicii culturale în sectoarele culturale cercetate. Bibliotecile sunt vizitate mai mult de femei (62,1%), de persoane tinere 16-24 ani (72,3%) și mai puțin de persoane în vârstă de peste 65 ani (25,9%), de persoane cu studii superioare (54,4%) și mai puțin de cei cu studii profesionale (36,7%). Mai puțin frecventează bibliotecile persoanele din straturile joase ale societății (26,7%). Fiind mai accesibile pentru populația rurală, bibliotecile sunt mai mult vizitate la sate (52,5%) și în regiunea Nord a țării (68,9%). Cel mai puțin bibliotecile sunt vizitate în Chișinău (22,4%) și regiunea Sud (26,4%).

Muzeele sunt cam la fel solicitate, atât de femei (43,4%), cât și de bărbați (38,8%), mai mult de persoane cu vârsta 25-29 (60,6%) ani și mai puțin de cei peste 65 ani (21,6%), mai mult de persoanele cu studii superioare (57,5%) și mai puțin de cei cu studii primare (17,2%). Cam în

aceiași măsură, muzeele sunt frecventate de persoanele din mediul rural (40,5%) și din mediul urban (42,3%), cel mai mult beneficiază de serviciile muzeelor locuitorii regiunii Centru (49,5%), iar cel mai puțin cei din regiunea Nord (31,5%).

Activitatea teatrelor este mai mult solicitată de persoane cu vârsta 25-29 ani (42,2%), atât femei cât și bărbați, cu studii superioare (47,5%) din straturile superioare (43,3%), din localitățile urbane (39,6%). Același portret se referă și la spectatorii de cinema, persoanele cu vârsta de 25-29 ani (57,8%), cam în egală măsură, bărbați și femei, cu studii superioare (46,8%) și din straturile superioare (51,3%), din localitățile urbane (39,6%).

8.2. Participarea culturii în soluționarea problemelor societății și comunităților: dezvoltarea personală, coeziunea socială, reducerea deviantelor sociale.

În cadrul cercetării realizate de către CSPS al ICJPS, respondenții au răspuns la întrebarea cu privire la condițiile existente în localitate pentru practicarea la activitățile culturale de către persoanele social-vulnerabile. În tabelul 8.4. sunt prezentate rezultatele răspunsurilor în dependență de unele date social-demografice.

Tabelul 8.4. Condițiile de practicare a activităților culturale de către persoanele social-vulnerabile

		Foarte bune	Bune	Satisfăcătoare	Nesatisfăcătoare	Nu există	Nu știu
		%	%	%	%	%	%
Total pe eșantion		2,7%	21,7%	30,0%	14,7%	8,4%	22,5%
Localitatea de reședință	Rural	4,3%	24,6%	38,7%	10,1%	6,6%	15,8%
	Urban	0,4%	17,3%	17,1%	21,7%	11,1%	32,4%
Regiunea geografică	Chișinău	0,8%	11,1%	26,9%	19,4%	5,9%	36,0%
	Nord	5,0%	29,0%	27,7%	11,3%	6,3%	20,6%
	Centru	2,3%	23,6%	31,4%	13,9%	13,6%	15,2%
	Sud	2,9%	22,4%	32,1%	14,5%	7,2%	20,8%
Cum apreciați veniturile	Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	1,2%	9,5%	27,8%	9,5%	17,2%	34,9%
	Ne ajung numai pentru strictul necesar	2,8%	17,7%	32,7%	14,5%	8,1%	24,2%

	Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne permitem să cumpărăm bunuri mai scumpe	1,8%	25,8%	28,6%	17,2%	7,3%	19,3%
	Reușim să cumpărăm bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii	2,7%	36,7%	30,0%	12,0%	4,0%	14,7%
	Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără să ne limităm la ceva	16,3%	25,6%	20,9%	25,6%	2,3%	9,3%
Autodeterminarea etnie	Moldovean	3,1%	25,3%	25,0%	14,4%	8,7%	23,4%
	Român	2,2%	18,9%	46,5%	18,4%	2,7%	11,4%
	Rus	1,4%	11,6%	20,3%	14,5%	21,7%	30,4%
	Ucrainean	2,6%	18,4%	21,1%	7,9%	34,2%	15,8%
	Găgăuz	4,6%	18,3%	27,5%	14,7%	1,8%	33,0%
	Cetățean al Republicii Moldova	0,8%	16,7%	45,5%	15,2%	3,0%	18,9%

Total pe eșantion, 54,4% din respondenți consideră că în localitatea lor sunt create condiții satisfăcătoare și bune pentru practicarea activităților culturale de către persoanele social-vulnerabile și 23,1% - condiții nesatisfăcătoare sau nu există deloc. În dependență de mediul de trai, condiții bune și satisfăcătoare consideră că sunt 67,6% persoane din mediul rural (nesatisfăcătoare – 23,1%) și doar 34,8% din mediul urban (32,8% - nesatisfăcătoare), 61,7% din regiunea nord (17,6% - condiții nesatisfăcătoare) și doar 28,8% de chișinăuieni (25,3% - nesatisfăcătoare). După veniturile respondenților, cel mai mulți consideră că sunt create condiții persoanele care reușesc să cumpere bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii – 69,4%, iar cel mai puțin 38,3% cei cărora nu le ajunge nici pentru strictul necesar. Persoanele care se autodetermină ca români sunt cele mai multe - 67,6% cine consideră că sunt create condiții satisfăcătoare pentru practicarea activităților culturale de către grupurile social-vulnerabile, iar rușii – doar 33,3%.

O componentă necesară de ținut cont în analiza echității culturale este riscul ”aculturalizării”. Aculturalizarea reprezintă un proces în care valorile, tradițiile și identitatea culturală autohtonă sunt subminate sau înlocuite de alte influențe culturale. Acest proces poate avea diverse riscuri și consecințe negative pentru societate. Valorile, tradițiile, obiceiurile și practicile culturale tradiționale devin marginalizate în fața altor influențe culturale. Aceasta duce la diminuarea diversității culturale și, în consecință, a coeziunii sociale. Strategia ”Cultura 2020” implementată în Republica Moldova în perioada cercetată 2015-2021, a fost direcționată spre

contracarea efectelor negative ale politicilor implementate anterior. Ca obiective strategice au fost stabilite dezvoltarea patrimoniului cultural în toată diversitatea lui, asigurarea circulației reale și virtuale ale produselor culturale autohtone, creșterea ponderii economice a sectorului cultural și îmbunătățirea contribuției sectorului cultural la dezvoltarea coeziunii sociale.

Scăderea interesului populației față de activitățile culturale duce la deprecierea patrimoniului cultural material și imaterial autohton. Aculturalizarea poate contribui la o disparitate culturală în societate. Dependența excesivă de produse culturale străine, modele de comportament și tendințe culturale poate restricționa dezvoltarea și expresia creativă a culturii autohtone, marginalizarea producției culturale autohtone și crea un dezechilibru în economia culturală. Acest lucru poate afecta sustenabilitatea și dezvoltarea industriilor culturale locale. Cel mai elocvent exemplu reprezintă industria cinematografică din Republica Moldova, care pe parcursul a peste 30 de ani a trecut printr-un proces de tranziție și adaptare la provocările actuale. Lipsa unei viziuni de dezvoltare din partea statului și susținerea financiară foarte limitată a reprezentat o problemă semnificativă pentru industrie care a dus la retragerea producției locale de pe piață. Crearea Centrului Național de Cinematografie în 2017 a deblocat activitatea cinematografică și a contribuit la creșterea numărului de producții cinematografice, precum și calitatea lor.

Pentru a contracara riscurile aculturalizării este necesar să se promoveze și să se protejeze produsul cultural local prin susținerea instituțiilor culturale, artiștilor și creatorilor, promovarea patrimoniului cultural și dezvoltarea politicilor culturale adecvate provocărilor moderne. Prioritățile politicilor culturale trebuie să includă valorificarea și conservarea patrimoniului cultural, inclusiv monumentele istorice, artefactele, tradițiile și practicile culturale, promovarea turismului cultural și educația în domeniul patrimoniului cultural. În acest context, în Republica Moldova, este necesară elaborarea și implementarea unor strategii și planuri de acțiune adecvate în domeniul cultural, asigurarea finanțării și eficienței proiectelor culturale, facilitarea colaborării între instituțiile culturale și sprijinirea inovării și creativității în sectorul cultural.

8.3. Implicarea populației în susținerea și dezvoltarea culturii.

Implicarea populației în susținerea și dezvoltarea culturii este esențială pentru crearea unei comunități culturale active și prospere. Conștientizarea importanței culturii și educației culturale în rândul populației contribuie la cunoașterea și aprecierea diversității culturale, susținerea și promovarea artiștilor și creatorilor locali, încurajează colaborarea și coeziunea în rândul populației. O modalitate importantă de implicare este voluntariatul în organizațiile culturale locale prin care populația contribuie cu timpul și abilitățile sale pentru a sprijini diverse activități

culturale și pentru a asigura succesul evenimentelor și proiectelor culturale. Consultările publice, comisii consultative și alte mecanisme de participare permit cetățenilor să-și exprime opiniile și să contribuie la definirea direcțiilor culturale ale comunității.

În cercetarea CSPS, realizată în aprilie 2023, în scopul determinării atitudinii populației față de organizarea vieții culturale în comunitate a fost inclusă întrebarea ”Cine trebuie să fie responsabil de păstrarea și dezvoltarea patrimoniului cultural din localitate?”. Tabelul 8.5. reprezintă răspunsurile respondenților, care consideră instituțiile responsabile în primul rând.

Tabelul.8.5. Atitudinea respondenților față de responsabilitatea pentru viața culturală din localitate

	%	% valide	% cumulativ
Ministerul Culturii	49,4	49,4	49,4
Primăria	26,2	26,2	75,6
Angajații din cultură	11,8	11,8	87,4
Locuitorii	7,0	7,0	94,4
Nu știu	5,6	5,6	100,0
Total	100,0	100,0	

49,4% din respondenți consideră că responsabil de organizarea vieții culturale în localitate este Ministerul Culturii, 26,2% - administrația publică locală, 11,8% - angajații din sectorul cultural și doar 7,0% - însă-și locuitorii.

Faptul că jumătate din respondenți consideră că Ministerul Culturii este responsabil de organizarea vieții culturale în localitate reflectă încrederea în autoritățile centrale în ceea ce privește promovarea și gestionarea culturii la nivel național sau regional. Cu toate acestea, este important să se promoveze și implicarea autorităților locale și a comunității în ansamblu, de asemenea, este importantă pentru dezvoltarea vieții culturale în localitate.

Este îngrijorător faptul că doar 7,0% din locuitori consideră că sunt și ei responsabili de viața culturală, deoarece implicarea activă a populației este importantă pentru dezvoltarea și promovarea culturii într-o comunitate. Pentru soluționarea acestor probleme este necesară implicarea tuturor părților interesate Ministerul Culturii, administrațiile locale, instituțiile de cultură. Colaborarea între organizațiile culturale, autoritățile locale și alte entități poate duce la creșterea participării și implicarea cetățenilor în viața culturală. Prin lucrul împreună, se pot crea programe și evenimente care să răspundă mai bine nevoilor și intereselor comunității.

Sunt necesare elaborarea de politici, care ar promova responsabilitatea locuitorilor de viața culturală. Campanii de conștientizare și programe educaționale pot ajuta la creșterea gradului de conștientizare și la promovarea unei atitudini proactive față de viața culturală. Administrațiile

locale și instituțiile culturale trebuie să organizeze evenimente culturale și proiecte care să încurajeze participarea activă a cetățenilor cum ar fi atelierele creative, grupuri de discuții. Asigurarea accesului la spații culturale și evenimente pentru toți cetățenii poate încuraja o implicare mai mare. Promovarea ideilor și proiectelor din partea cetățenilor este o modalitate eficientă de a încuraja responsabilitatea personală în ceea ce privește viața culturală. Prin adoptarea acestor abordări și promovarea unei culturi a implicării active, comunitățile pot crea un mediu mai activ și mai bogat din punct de vedere cultural, în care fiecare cetățean se simte responsabil și contribuie la dezvoltarea și promovarea culturii locale.

Conform cercetării realizate de către CSPS, 72,1% dintre respondenți consideră că cultura poate juca un rol important în consolidarea coeziunii sociale în localitate. Doar 14,2% nu au apreciat rolul culturii menționând răspunsul ”puțin important.

8.4. Accesibilitatea, calitatea și relevanța ofertei culturale.

La nivel de țară, 43,6% din respondenți apreciază bine și foarte bine serviciile culturale din localitatea lor. Sunt satisfăcuți de aceste servicii - 34,2% și doar 6,4% din respondenți nu sunt satisfăcuți de serviciile culturale din localitate. În tabelul 8.6 sunt prezentate răspunsurile respondenților în dependență de anumiți factori social-economici. Femeile apreciază mai înalt calitatea serviciilor decât bărbații, 48,1% și 38,3% respectiv. Tinerii cu vârsta de 16-24 ani sunt cei mai satisfăcuți de serviciile culturale, doar 3,1% - nesatisfăcuți. Conform studiilor, cei mai satisfăcuți de serviciile culturale sunt persoanele cu studii vocaționale – 76,3%, iar cei mai nesatisfăcuți, persoanele cu studii primare – 8,9%. După etnii, cei mai satisfăcuți sunt ucrainenii și moldovenii (românii) – 84,6% și 77,5% respectiv. Iar cei mai nemulțumiți sunt găgăuzii (9,7%) și rușii (9,4%). De asemenea, cei mai nesatisfăcuți sunt persoanele din păturile mai sărace ale societății, de jos și mai aproape de mediu – 9,7% și 9,4%.

Evoluarea serviciilor în dependență de localitatea de reședință este importantă, deoarece stabilește satisfacția populației față de accesibilitatea serviciilor culturale, posibilitatea participării la activități fără dificultăți majore de transport sau deplasare. Fiecare localitate are o identitate culturală distinctă, bazată pe istorie, tradiții și patrimoniu local. Serviciile culturale oferite în localitate contribuie la promovarea și păstrarea acestei identități culturale unice și la consolidarea sentimentului de apartenență la comunitate. Serviciile culturale reflectă diversitatea culturală și trebuie să ofere programe și evenimente care să satisfacă interesele și nevoile tuturor comunităților locale. Oferirea unor activități culturale diverse și accesibile crește satisfacția locuitorilor și contribuie la crearea unui mediu de trai mai plăcut și mai dinamic. În cadrul cercetării, 83,0% din respondenții din mediul rural și 70,0% din mediul urban au apreciat serviciile culturale ca

satisfăcătoare, bune și foarte bune. Cei mai nesatisfăcuți de servicii sunt locuitorii din zonele de sud și centru al Republicii Moldova, 8,4% și 8,1% respectiv.

Tabelul 8.6. Aprecierea serviciilor culturale conform parametrilor social-economici

		Foarte bune	Bune	Satisfăcător	Nesatisfăcător	Nu știu
		%	%	%	%	%
Total pe eșantion		11,2%	32,4%	34,2%	6,4%	15,8%
Sexul	Femei	13,8%	34,3%	32,1%	6,7%	13,2%
	Bărbați	8,4%	30,3%	36,5%	6,2%	18,6%
Vârsta	16-24 ani	13,2%	40,9%	34,6%	3,1%	8,2%
	25-29 ani	10,1%	31,2%	49,5%	3,7%	5,5%
	30-39 ani	12,3%	31,8%	30,9%	10,9%	14,1%
	40-49 ani	10,5%	36,7%	32,6%	5,2%	15,0%
	50-64 ani	13,2%	29,3%	31,0%	6,3%	20,1%
	65+	4,3%	23,7%	38,1%	7,9%	25,9%
Studii	Studii primare/gimnaziale	5,9%	29,1%	34,5%	8,9%	21,7%
	Studii secundare/liceu	11,4%	32,3%	32,7%	3,6%	20,0%
	Studii profesional/tehnice/vocaționale	10,8%	28,6%	36,9%	5,8%	17,8%
	Studii superioare/doctorat	14,0%	37,5%	32,3%	7,4%	8,8%
Etnia	Moldovean/român	11,6%	32,4%	33,5%	6,2%	16,3%
	Ucrainean	12,8%	42,3%	29,5%	3,8%	11,5%
	Rus	5,7%	28,3%	41,5%	9,4%	15,1%
	Găgăuz	9,7%	29,1%	41,7%	9,7%	9,7%
	Alta	8,7%	21,7%	30,4%	4,3%	34,8%
Autodeterminare straturi	Superior/aproape de superior	18,7%	47,3%	22,7%	2,0%	9,3%
	Mediu	13,0%	37,9%	33,3%	5,2%	10,5%
	Mai aproape de mediu	8,0%	26,6%	35,7%	9,4%	20,3%
	Scăzut/ Foarte scăzut	3,4%	9,1%	44,9%	9,7%	33,0%
Localitatea de reședință	Rural	13,3%	34,9%	34,8%	5,6%	11,4%
	Urban	8,0%	28,6%	33,4%	7,6%	22,3%
Regiunea geografică	Chișinău	9,1%	26,5%	39,1%	5,9%	19,4%
	Nord	13,9%	44,1%	28,2%	1,3%	12,6%
	Centru	16,8%	30,4%	29,8%	8,1%	14,9%
	Sud	7,0%	30,8%	37,8%	8,4%	16,1%

În cadrul cercetării au fost investigate și cauzele lipsei interesului populației de a participa la activitățile culturale din localitate. În tabelul 8.7 sunt prezentate răspunsurile respondenților la

întrebarea ”Care sunt cauzele neparticipării populației la activitățile culturale din localitate?” (răspunsuri multiple).

Tabelul 8.7. Cauzele neparticipării populației la activitățile culturale din localitate

Cauze	Răspunsuri
Problemele sociale (sărăcia, lipsa locurilor de muncă și a.)	32,5%
Promovarea și organizarea slabă a evenimentelor	18,8%
Oferta culturală bogată oferită de Internet	17,3%
Programe culturale interesante la TV	12,0%
Oferte culturale neinteresante	10,6%
Nu știu	8,8%
Total	100,0%

Factorii sociali joacă cel mai semnificativ rol în determinarea participării populației la activități culturale. Acești factori influențează atitudinile, comportamentele și alegerile individuale în ceea ce privește implicarea în viața culturală a unei comunități. Circa 1/3 din respondenți (32,5%) au menționat principala cauză problemele sociale cu care se confruntă, sărăcia, lipsa locurilor de muncă, ș.a. Pentru cei care trăiesc în sărăcie, satisfacerea nevoilor de bază, cum ar fi hrana, locuința, serviciile medicale, educația sunt o prioritate mai mare, decât activitățile culturale. Chiar dacă ar fi interes pentru aceste activități, oamenii trăiesc cu necesitățile urgente. O altă cauză este excluderea socială, ce reduce încrederea oamenilor și reduce apariția în zone publice, unde există riscul de judecată sau marginalizare.

Printre cele mai des enunțate cauze sunt promovarea și organizarea slabă a evenimentelor (18,8%) și oferta culturală bogată oferită de Internet (17,3%). Evenimentele culturale care nu sunt promovate adecvat, nu atrag atenția și interesul publicului. Aceasta duce la lipsa conștientizării evenimentelor sau a înțelegerii conținutului acestora, ceea ce descurajează participarea. Gestionarea inefficientă a evenimentelor duce la percepția că evenimentele culturale nu sunt de calitate sau nu merită efortul unei participări.

Organizatorii de evenimente se confruntă, în prezent, cu o concurență crescândă a conținutului cultural online. Oamenii preferă să consume conținut cultural în confortul propriei case, beneficiind de accesibilitatea și flexibilitatea oferită de internet. Aceasta reduce motivația pentru a participa la evenimente în persoană, mai ales dacă oamenii consideră că pot găsi aceleași sau chiar mai multe opțiuni de divertisment și cultură online.

Cu toate acestea, participarea la evenimente culturale ”pe viu” oferă avantaje distincte care nu pot fi replicate online, cum ar fi interacțiunea socială, experiența în timp real și posibilitatea de a experimenta cultura în contextul său autentic. Îmbunătățirea promovării și organizării evenimentelor culturale, împreună cu crearea de experiențe unice și valoroase pentru participare,

va contribui la contracararea efectelor negative ale unei oferte de conținut cultural online și va stimula participarea la activitățile culturale în comunitate. 19,4% din respondenți consideră că diversificarea ofertei culturale poate crește participarea populației la evenimente, iar 17,2% - îmbunătățirea calității programelor culturale.

Însă cei mai mulți dintre respondenți, 22,9%, au considerat că dezvoltarea infrastructurii, crearea condițiilor confortabile pentru participanți va crește participarea la evenimentele culturale. O infrastructură culturală bine dezvoltată cu spații bine amenajate, dotate cu facilități moderne și confortabile, face ca evenimentele culturale să fie mai atractive pentru oameni și experiența culturală să fie mai plăcută și mai memorabilă.

Printre măsurile necesare de întreprins în această direcție 17,9% din respondenți consideră că primordială este necesară îmbunătățirea finanțării culturii.

8.5. Expuneri în cadrul cercetării de teren

”Trebuie să fie programe de dezvoltare personală. Am luat la cerc un copil care cânta slăbuț, nu putea să se învețe, i se dădea greu, dar a mers la dans și acolo a reușit mult mai bine. Fiecare om se dezvoltă într-un anumit domeniu.

La prăpastia care vine peste noi trebuie să promovăm o strategie bună. Trebuie să chemăm tinerii de unde avem și de unde nu avem. Dacă pleacă toți în 3-4 ani pierdem cultura.

Tehnologiile, rețelele sociale. Manifestările se transmit live, nu vor să vină să participe ca spectatori.

Trebuie să se îndeplinească obiectivele strategiilor. La noi se adoptă strategii la fiecare 5 ani, dar nu se realizează nici 10% din ele și se mută la următoarea etapă. Trebuie să existe indicatori reali, care să se îndeplinească. Dar nu-s resurse. De aceea se bate pasul pe loc.” (FG16)

” Activitatea culturală se desfășoară mai mult la școală cu elevii din toate clasele. Avem cerc de dans. Recităm poezii, cântăm cum putem Participăm la festivaluri, concursuri, expoziții.

Activitățile artistice unesc oamenii, îi deschid la suflet, îi fac să fie mai buni, mai aproape la nevoi și la dureri. ”Brândușa” a avut aniversarea de 40 de ani. Noi am invitat din alt sat tot ansambluri. Au fost din satul Colicăuți, ei au un ansamblu de dans... A fost ceva... Pentru toți sătenii, au venit cu mare interes.

Oamenii talentați de la sate trebuie încurajați să se manifeste pe diferite căi, dar asta nu se întâmplă. Sunt o parte din oameni care știu că au voce, au talent... dar spun: ce, o să mă plătești?” (FG15)

” Очень страдает организация мероприятий. Иногда нужно сделать, я слепила из того, что было. А я считаю, что нужно качественно делать раз в два месяца чем вот так каждую

неделю, замыливание глаз и очень много труда нужно для того, чтобы эти мероприятия организовать – народ, коллективы, детей и т.д. Зрители — это родители тех детей, которые выступают и очень обидно, когда коллектив выступил и пол зала ушло, а остальные выступающие все это видят. Это не совсем красиво. Логистика тоже страдает.

Для народа культура всегда актуально. А со стороны государства мы всегда на задворках. Культура подождет. Если осталось немножко тогда помогут. По поводу опыта, отсутствие программ финансирование повлекло глобальные последствия – исход специалистов в последние 3-4 года. Отток аудитории. Завлечь очень тяжело, это пляски с бубном еще и с элементами стриптиза, уж простите. Мы провели небольшое анкетирование населения, узнали, что бы хотелось им посмотреть. Это категория населения до 35 лет, именно молодежь охватили сначала. И они большинство молодых людей высказались за то, чтобы в селе хотели увидеть мероприятия типа как кинотеатры под открытым небом в парке.

В крепости бывает часть мероприятий миксованных, потому что здесь ориентир идет на разные целевые группы, аудиторию и действительно где-то кому-то заходит, где-то нет. Кто-то приходит на мероприятия для того, чтобы посетить зону фуд-корта и особо не париться, кто-то приходит для того, чтобы развлечь детей, кто-то чтобы насладиться творчеством, искусством и т.д., кто-то чтобы ознакомиться с работами ремесленников. Крепость собирает огромное количество целевой аудитории поэтому планируются разные направления деятельности.” (FG14)

”Vin părinții, dar după covid oamenii au devenit mai indiferenți. Nu se implică așa de mult nici tineretul, dar nici copiii. Respectiv, unii și aceeași copii cântă, croșetează, dansează, pictează și tot așa. Brusc după Covid s-a schimbat atitudinea multora, au devenit mai pasivi.

Este nevoie de diversificare de activități. Cu siguranță măcar una din ele i-ar atrage și pe acei copii care sunt delincvenți în prezent: care fură, fumează, consumă droguri. Diversitatea în cultură i-ar implica.

Este păcat că promovarea intensă a drepturilor copiilor i-a făcut pasivi, le-a permis să nu facă nimic fiindcă au dreptul.

La nivel de țară principala barieră este aspectul financiar. Ca să vezi un concert la Chișinău, scoți din buzunar 800 de lei. Pui în calcul și problema transportului. Accesibilitatea pentru cetățeni este redusă, inclusiv pentru cei din comunitățile apropiate de Chișinău.

Există problema repertoriului în teatre. Practic nici un teatru din Chișinău cu spectacole în limba română nu are piese pentru adolescenți, doar pentru micuți și adulți. Cu adolescenții am fost la un spectacol la teatrul Cehov. Un copil din clasa opta mi-a spus: ” a fost foarte interesant, dar nu prea înțeleg limba rusă”. (FG13)

”Cele mai preferate sunt festivalurile gastronomice: cultura materială și imaterială. Omul este om. Trebuie să dispună de o mâncare bună, iar festivalul are acest accent. Meșterii populari se confruntă și aici cu probleme. Spre exemplu barierele birocratice care vin de la medicina preventivă. Ca să obții certificare de meșter popular în gastronomie ai nevoie de multe documente. O persoană care face cele mai bune sarailii din Moldova nu poate participa din această cauză. Se înscrie ca croșetoare, dar dacă o vede o scoate din expoziție.

Copiii cu devianțe au nevoie de programe, dar la noi nu văd astfel de activități să fie organizate. Niciodată nu se lucrează cu ei. Sunt falsuri în raportări. Ar trebui să ne invite în proiecte de incluziune, de educație a copiilor delincvenți.

Copiii se educă să conviețuiască ca o familie. Știu că efectul de turmă are o conotație negativă, dar aici îl putem utiliza ca ceva pozitiv. Se preiau manierele mai bune. Aspectul fizic, moral, se debarasează de vicii, se educă între ei. Are loc procesul de autoeducare. Copiii cu experiențe culturale de peste hotare contactează cu altă lume. Privești un colectiv care a plecat în alte localități și ți se pare că sunt cu un cap mai sus ca restul, au rafinament, viteză de gândire de două ori mai mare.” (FG12)

”În ultimii ani s-au diversificat serviciile la bibliotecă. Au apărut cluburi de lectură pentru toate vârstele. În urma organizării taberei de vară la fel am primit un feedback pozitiv. Părinții se interesează de activitatea noastră, vor să-și aducă copiii și data viitoare. De asemenea instruiim adulții pentru utilizarea a diverse programe.

Cercetarea istoriei localității a contribuit la coeziune. A durat doi ani. S-a aflat prima atestare a satului – 12 mai 1425. Am făcut parte din România din 1859. Județul Cahul și Ismail au fost conduse de legislația română. Această cercetare a avut activități de amploare. Cât privește coeziunea, colectivele noastre pleacă în alte sate, la sărbătorile lor. Respectiv, ei vin la noi. Există comunicare și respect între artiști. Evenimentele culturale adună multă lume.”(FG11)

” Cele mai întrebate festivități sunt Miss Corjova și Miss Baba. Festivități în care sunt implicate malul stâng și malul drept al Nistrului, Ziua Satului – la aceste manifestări se fac relații de prietenie.

Inițiativa vine mai mult de la primărie și lucrătorii culturali. Nu populația vine cu inițiativa. Ei mai mult vin cu critica. Noi încercăm să-i implicăm dar nu-s mulți doritori.

Ce folos că cei de vârstă a treia sunt pe loc, dacă și ei deja s-au deprins cu telefonul? La festivități ei preferă să vină doar dacă vor avea ceva, măcar un pahar cu vin. Și de dorit totul să fie gratis. Chiar să coste și cinci lei, nu ar fi de acord, nu ar da. Dacă e cu plată în genere nu vine nimeni.

În următorii ani nu aștept să fie mari schimbări spre bine. Generația nouă este digitalizată. Nu aștepți de la ei să bată doba. Ei sunt deprinși cu gadgeturile, sunt stilați, sunt orientați să viziteze alte locuri, consum pasiv și mai puțină implicare.” (FG10)

” Живем в сложное время, родители уезжают за рубеж. Дети остаются при бабушках и дедушках. На нас и на школе падает ответственность за воспитание детишек. Как себя вести, как представить себя, работать с аудиторией, это формируется в наших учреждениях. Школа воспитывает лидеров – «переступи через любого, но добейся своей цели», но у нас другой подход. Мы воспитываем личность, у нас есть единство. Мы детям объясняем, что и почему. Мы не хотим слышать от детей что им всё равно, над этим надо работать.

Через культуру происходит объединение народа. Мы становимся нацией только тогда, когда нас объединяет наша культура, наша общая история. Большинство событий в жизни нас разъединяет. Но культура общая для всех. В качестве такого объединителя всей нации культурные учреждения нужны и важны.

Нам не хватает совета по культуре, национальной идеи, обратной связи с Министерством. Круг этих людей управленцев по моему мнению слишком далек от народа. Нас не должны приравнивать к остальным районам страны. Автономия создавалась включительно с целью сохранения культуры нашего народа. Поэтому отношение не должно быть как к обычному, рядовому району Молдовы, ведь мы компактно тут проживаем.” (FG9)

”Больше предпочитают фольклорные мероприятия. Каждый регион проводит праздники: Касым, фестиваль вина, фестиваль ковра, гагаузская кухня. Эти фестивали собирают огромное количество людей не только из автономии и республики, но и за рубежом. Развивается на этой основе и туризм. Пропагандируется национальный костюм, кухня, происходит общение, устраиваются фотозоны. Такие мероприятия должны проводится по всей республике, потому что это настолько сильно сплочивает людей.

Могу сказать что наши коллективы способствуют развитию личности, потому что в разных коллективах участвуют от 5 лет до 70 лет. Для людей это и общение, которое большой дефицит. Это выступления, эмоции. Они имеют свою публику, собирают свою аудиторию. К сожалению, это замкнутый круг, коллективы вынуждены помогать сами себе.

Проводятся этнические фестивали, но молодежи не хватает современной музыки. Нужно проводить рок фестивали для молодежи.

В музыкальных школах нет классов: най, гайда, ковал. Нужно в стратегию внести пункт по которому дети могут обучаться бесплатно на редких инструментах. В стране не осталось цимбалистов. Мы объездили 12 районов страны, ни в одном районе в

музыкальной школе нет класса цимбалы. А у нас их два, несколько гайдистов, наистов. Это надо применить по всей стране. Это должна быть пропаганда.” (FG8)

” Eu observ la nivel național, unele activități în aer liber. Chiar dacă tendința noastră a fost să aducem utilizatorul în bibliotecă, în casă de cultură, iată că unele activități în aer liber pot fi cumva mai efective pentru unele comunități și festivaluri la nivel național, opera, ziua vinului, sunt mai atractive. Cum percepem participarea: de la caz la caz. Dacă comunitatea nu mai are tineri, să fim sinceri, unele comunități și unele activități se bazează pe copiii din localitate.” (FG7)

”Пенсионеры имеют льготы, но все равно редко могут себе позволить ими воспользоваться. С нашими ценами на коммунальные услуги им не до театра.

Nu mai vorbim de cei din rural. Ei n-au cum să vină special pentru spectacole.

Доступ к театрам по стране ограничен. В Бельцах, в Тирасполе еще есть театры, но в деревнях давно не проводятся спектакли.

Ar trebui să se organizeze artiștii ca să facă turnee în rural. Este necesară implicarea statului” (FG6)

”Очень яркий пример потребления культуры — это день города устроенный в этом году. Устроить огромную жарку в центре города с поросятами и всё, больше ничего. Задаешься вопросом: это и есть празднование дня города?! Людям же нравится, значит такой уровень культуры.

У нас уникальный органнй зал, которым восхищаются зарубежные артисты, некоторые даже стали органистами, потому что в молодости посещали наш Органный зал. Это вдохновляет, но власть имущие должны создавать такое состояние, они ведь проводят политику в области культуры.

Чтобы создавать культуру мы вначале должны уважать сами себя, те традиции, которые у нас есть. У нас в обществе нет уважения к известным деятелям культуры, с сожалением приходится привести пример в этом контексте с писателем Ион Друцэ, которого критиковали сразу после его смерти, даже официального некролога после его смерти не было, а он был величиной мирового масштаба. Печально всё это. ” (FG5)

” Consumul cultural s-a schimbat în ultimii 5 ani. Diaspora a devenit mai activă, se întoarce să vadă festivalurile din localitate. Vin la hram, la sărbători. În luna august vine diaspora din Slobozia.

În tot orașul Cahul nu există o discotecă. Tineretul pleacă la Cantemir. Nu este clar de ce în oraș nu lucrează principiul de cerere și ofertă. Stăm slab la capitolul de marketing. Nu se atrage atenție generației noi.

Am fost peste hotare și am văzut cum arată o bibliotecă obișnuită la Frankfurt. Aș vrea și eu să am așa o bibliotecă. Să aibă copiii acces la tot ce îi dezvoltă. Să pot printa cărțile de care au

nevoie. Să poată face prezentări de orice fel, cu aparataj bine dotat. Dar situația din țară e complicată. Există specificul local. Sunt mulți primari cărora trebuie să stai să le explici de ce localitatea lor are nevoie de o bibliotecă.

Soluția la nivel local în condițiile actuale este conlucrarea dintre toate instituțiile culturale și cele educaționale. Ieșim noi din situația asta grea, dar trebuie să depunem efort, să gândim cu capul.” (FG4)

” Problema e în aceea că chiar și organizând un spectacol noi antrenăm un grup foarte mic de copii. Trecând la categoria maturi, la fel, sunt foarte puțini în sat și ei și dansează, ei și joacă în scenete. Lumea e deja obosită, așteaptă nou. Eu nu știu unde să mai sun, să rog. Oameni buni, mai treceți de la Chișinău, mai veniți în spre Nord, mai arătați și spectacole de teatru.

În luna ianuarie venise la Briceni la casa de cultură cinema în 3D. I-am invitat și la Lipcani două sesiuni până la masă și două după. Super! Lumea a venit entuziasmată, au venit și la desene animate. Toată luna februarie lumea venea. Am ridicat problema și la consiliu: Haideți să procurăm tehnica asta, 3D. Lumea așa vrea.” (FG3)

” Calitatea și relevanța ofertei culturale după părerea mea nu progresează. Pentru omul de la sat mulți cam uită că și el este consumator de cultură. El nu primește altceva decât ceea ce i se oferă. Dar am vrea și noi să ne bucurăm de spectacole de teatru, de concerte cu artiști profesioniști, fie de cântec popular, fie de cântec clasic, fie de estradă, fie orice gen. Nu ni se oferă. Totul se centralizează undeva sus, dar de cei de la sat s-a uitat. Știți de ce? Pentru că omul de la sat trebuie să fie folosit numai de a lua de pe dânsul ceva, dar în schimb nu i se dă practic nimic.

Sunt multe bariere în calea participării oamenilor la activități culturale, însă cele mai grele se află în atitudinea conducătorilor, a oamenilor de stat cu funcții de decizie. Ei nu conlucrează între dânsii: pe cei de sus nu-i interesează că cei de la sate vor și ei cultură. Dar cei mai mari artiști pe care i-a avut poporul nostru toți sunt născuți la sate. Ar mai trebui ca televiziunile să nu facă emisiuni culturale numai acolo la ele în platouri, dar să mai vină și în localități să vadă cum trăiesc și cum activează pe tărâm cultural, cum se distrează oamenii satelor noastre.” (FG2)

” У нас специфика маленького села. Накрываем стол и приходят 150 -200 человек. Да, маленькое село, но объединяющий момент есть. Свободный вход и приходит кто хочет. Даже жители из других сел. Программа на эти праздники длится целый день. В этом плане мы работаем вместе с библиотекой, школой, церковью очень хорошо. Празднуем рождество, Пасху, храм села. Устраиваем эти мероприятия вместе. И когда устраиваем эти мероприятия батюшка тоже участвует в организации людей. Люди действительно объединяются на таких мероприятиях и конечно же это дает положительный эффект. Люди

получают пищу и материальную и духовную. Происходит общение которое обогащает людей духовно. ” (FGI)

8.6. Concluzii

- După o perioadă de câțiva ani de scădere a interesului populației față de activitățile culturale (2015-2020), în ultimii trei ani se înregistrează o creștere a interesului și revenirea la participarea de până la pandemie.

- Se poate constata că sectoarele culturale, care sunt în mare măsură influențate de dezvoltarea tehnologiilor informaționale, obținerea informațiilor din ziare, reviste sau vizitarea bibliotecilor, înregistrează o tendință de scădere a interesului populației față de serviciile prestate.

- Numărul persoanelor care deloc nu au frecventat teatrul în ultimul an, în comparație cu 2015 s-a redus cu 9,6%, cinema – cu 12,4%, concerte – cu 21,8%, muzeele – cu 20,1%, bibliotecile – cu 21,1%, alte evenimente culturale comunitare – cu 13,9%. În medie pe toate sectoarele cercetate, numărul persoanelor care pe parcursul unui an nu au participat la nici un eveniment s-a redus cu 16,5%.

- 54,4% din populația Republicii Moldova consideră că în localitatea lor sunt create condiții satisfăcătoare și bune pentru practicarea activităților culturale de către persoanele social-vulnerabile și 23,1% consideră că sunt condiții nesatisfăcătoare sau nu există deloc. În dependență de mediul de trai, condiții bune și satisfăcătoare consideră că sunt 67,6% persoane din mediul rural (nesatisfăcătoare – 23,1%) și doar 34,8% din mediul urban (32,8% - nesatisfăcătoare).

- Sunt necesare elaborarea de politici, care ar promova responsabilitatea locuitorilor de viața culturală. Campanii de conștientizare și programe educaționale pot ajuta la creșterea gradului de conștientizare și la promovarea unei atitudini proactive față de viața culturală. Prin adoptarea acestor abordări și promovarea unei culturi a implicării active, comunitățile pot crea un mediu mai activ și mai bogat din punct de vedere cultural, în care fiecare cetățean se simte responsabil și contribuie la dezvoltarea și promovarea culturii locale. 72,1% din locuitori consideră că cultura poate juca un rol important în consolidarea coeziunii sociale în localitate.

- Factorii sociali joacă cel mai semnificativ rol în determinarea participării populației la activități culturale. Acești factori influențează atitudinile, comportamentele și alegerile individuale în ceea ce privește implicarea în viața culturală a unei comunități. Circa 1/3 din locuitori (32,5%) consideră că principalele cauze cu care se confruntă sunt sărăcia, lipsa locurilor de muncă, ș.a. Pentru cei care trăiesc în sărăcie, satisfacerea nevoilor de bază, cum ar fi hrana, locuința, serviciile medicale, educația sunt o prioritate mai mare, decât activitățile culturale. Chiar dacă ar fi interes pentru aceste activități, oamenii trăiesc cu necesitățile urgente. O altă cauză este excluderea

socială, ce reduce încrederea oamenilor și reduce apariția în zone publice, unde există riscul de judecată sau marginalizare.

- La nivel de țară, 43,6% locuitori apreciază bine și foarte bine serviciile culturale din localitatea lor. Sunt satisfăcuți de aceste servicii - 34,2% și doar 6,4% - nu sunt satisfăcuți de serviciile culturale din localitate. Total, o atitudine pozitivă față de servicii au 77,8% din populație. 83,0% din respondenții din mediul rural și 70,0% din mediul urban au apreciat serviciile culturale ca satisfăcătoare, bune și foarte bune.

- 22,9% din populație consideră că dezvoltarea infrastructurii, crearea condițiilor confortabile pentru participanți va crește participarea la evenimentele culturale. O infrastructură culturală bine dezvoltată cu spații bine amenajate, dotate cu facilități moderne și confortabile, face ca evenimentele culturale să fie mai atractive pentru oameni și experiența culturală să fie mai plăcută și mai memorabilă. Printre măsurile necesare de întreprins în această direcție 17,9% din respondenți consideră că primordială este necesară îmbunătățirea finanțării culturii.

IX. Referințe bibliografice

- [1] UNESCO, „Convenția UNESCO privind protecția și promovarea diversității expresiilor culturale,” 20 10 2005. [http://archaeoheritage.ro/downloads/ArchaeoHeritage.ro%20-%20International%20Archaeological%20Legislation%20\(Romanian\).pdf](http://archaeoheritage.ro/downloads/ArchaeoHeritage.ro%20-%20International%20Archaeological%20Legislation%20(Romanian).pdf). [Accesat 01.08 2019].
- [2] UNESCO, Thematic Indicators for Culture in the 2030 Agenda, Parsi, Franța: UNESCO, ISBN 978-92-3-100355-4, 2019.

- 20sociala__03%20FM__SAL020/SAL020100.px/?rxid=2345d98a-890b-4459-bb1f-9b565f99b3b9. [Accesat 03 05 2023].
- [17] Biroul Național de Statistică, „Castigul salarial mediu lunar pe Activitati economice, Ani, Sector, Indicatori si Sex,”
https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__SAL010__serii%20anuale/SAL010100.px/table/tableViewLayout1/?rxid=5aad211e-2f63-43c6-9796-f49f4cefe6cf. [Accesat 04 05 2023].
- [18] BNS, „Mobilitatea salariatilor pe Activitati economice,”
<https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/23865591-a5c0-4a7c-8359-4279b4217a3a>. [Accesat 29 01 2024].
- [19] „Barometrul Opiniei Publice,”
<http://bop.ipp.md/ro/result/bar>. [Accesat 29 05 2019].
- [20] Biroul Național de Statistică, „Cheltuielile de consum ale populatiei,” [. [Accesat 06 05 2023].
- [21] COR, „Profilul Industriei Creative din Moldova,” COR, Chișinău, 2020.
- [22] Ministerul Culturii, „Concept Strategia Națională ”Moldova Creativă”,”
https://mc.gov.md/sites/default/files/concept_strategia_nationala_moldova_creativa_ro.pdf. [Accesat 19 02 2024].
- [23] CNC, „Raportul de activitate pentru anul 2022,” CNC, Chișinău, 2022.
- [24] Eurostat, „General government expenditure by function (COFOG),”
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10a_exp/default/table?lang=en. [Accesat 29 01 2024].
- [25] Eurostat, „Culture statistics - government expenditure on culture,” 13 03 2020.
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_government_expenditure_on_culture. [Accesat 18 03 2020].
- [26] „Compendium cultural policies and trends,” <https://www.culturalpolicies.net/database/short-profiles/>. [Accesat 30 01 2024].
- [27] BNS, „PIB,” <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/532f5dab-80f1-4fc3-ab58-27bbcd210977>. [Accesat 01 02 2024].
- [28] BNS, „Contributia activitatilor economice la formarea volumului productiei,”
<https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/305f0ee6-fbd4-4ea7-ad89-a2f369caf7ed>. [Accesat 01 02 2024].
- [29] „Ministerul Finanțelor,” <https://mf.gov.md/ro/ministerul-finan%C8%9Belor/catalogul-de-date-deschise-al-ministerului-finan%C8%9Belor>. [Accesat 01 02 2024].
- [30] „VDEB,” <https://buget.mf.gov.md/ro/rapoartebugetare>. [Accesat 01 02 2024].
- [31] Guvernul Republicii Moldova, „ Programului național „Voucher Cultural”,” 2022.
<https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-12-nu-743-mc-2022.pdf>.

[Accesat 11 05 2023].

- [32] „Civil Society: Definitions, Causes, and Functions,” <https://home.olemiss.edu/~gg/paperhtm/civlsoc.htm>. [Accesat 03 02 2024].
- [33] European Comision, „Culture and Creativity,” <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe/about-the-creative-europe-programme>. [Accesat 03 02 2024].
- [34] EU4CivilSociety, „Asistența Uniunii Europene pentru sectorul organizațiilor societății civile,” <https://www.eu4civilsociety.md/ro/page/asistenta-ue>. [Accesat 03 02 2024].
- [35] Cancelaria de Stat, „Programul de dezvoltare a organizațiilor societății civile pentru perioada 2024-2027,” <https://cancelaria.gov.md/ro/content/pentru-aprobarea-programului-de-dezvoltare-organizatiilor-societatii-civile-pentru-perioada>. [Accesat 03 02 2024].
- [36] UNESCO, „Recommendation concerning the Status of the Artist,” <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/recommendation-concerning-status-artist>. [Accesat 02 05 2024].
- [37] Parlamentul European, „Raport referitor la situația artiștilor și la redresarea culturală în UE,” https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0283_RO.html#_section2. [Accesat 06 02 2024].
- [38] Parlamentul European, „Rezoluția Parlamentului European din 20 octombrie 2021 referitoare la situația artiștilor și la redresarea culturală în UE,” https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0430_RO.html. [Accesat 06 02 2024].
- [39] Guvernul României, „Ordonanța de urgență nr. 21/2023 privind Statutul lucrătorului cultural profesionist,” <https://lege5.ro/gratuit/geztknrxi2ds/ordonanta-de-urgenta-nr-21-2023-privind-statutul-lucratorului-cultural-profesionist>. [Accesat 06 02 2024].
- [40] Parlamentul Republicii Moldova, „Legea nr. 21 cu privire la oamenii de creație și la uniunile de creație,” https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133288&lang=ro. [Accesat 06 02 2024].
- [41] Biroul Național de Statistică, „Cultura,” <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/bbc86feb-26f4-47d3-8720-5db7057cf0dd>. [Accesat 10 05 2023].

X. Anexe

1. Stenogramele focus-grupurilor – 16 (FG1-FG16).
2. Stenogramele interviurilor – 65 (I1-I65)

XI. Contribuții

Cercetarea a fost susținută de către

Biroul de Cooperare al Elveției din Chișinău

Ministerul Culturii din Republica Moldova

Partener:

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice a Universității de Stat din Moldova

Coordonare:

Chistol Andrei, Secretar de Stat, Ministerul Culturii, coordonator concept

Silivestru Diana, coordonatoare MC

Cernat Natalia, coordonatoare BCE

Cercetare:

Mustață Sergiu, dr. hab., capitolul "Patrimoniul cultural"

Avram Mihai, capitolul "Potențialul economic al ICC"

Mocanu Victor, dr., cercetarea de teren

Dumbrăveanu Andrei, dr., cercetarea de teren

Iasinsky Angela, dr., cercetarea de teren

Mocanu Ion, dr., cercetarea de teren

Potoroacă Mihai, cercetător științific, cercetarea de teren

Consiliere cercetarea de teren:

Semenova Marina, Șefă Direcția Cultură și Turism, UTA Gagauzia

Cozma Ecaterina, Șefă Secția Cultură Cahul

Filipov Ina, Decană la Facultatea Drept și Administrație Publică, Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu

Frumosu Elena, Șefă secția Cultură și Turism Criuleni

Zagoriciuc Ilie, Șef secție Cultură și Turism Briceni

Țurcanu Cristina, Șefă Direcția Cultură, Turism, Tineret și Sport Drochia

Nevelscaya Olga, НП "Региональная Ассоциация творческих лабораторий", Tighina